

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**AVRUPA BİRLİĞİNİN GENİŞLEME SÜRECİNDE BATI BALKAN
ÜLKELERİNİN DÖNÜŞÜMÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ECE ÇIRAK

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ SİBEL ELİF ÖZDİLEK

ANKARA

2025

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**AVRUPA BİRLİĞİNİN GENİŞLEME SÜRECİNDE BATI BALKAN
ÜLKELERİNİN DÖNÜŞÜMÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ECE ÇIRAK

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ SİBEL ELİF ÖZDİLEK

ANKARA

2025

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

18/06/2025

Ece ÇIRAK

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans çalışmamı en başından beri sahiplenerek takip eden, bilgi birikimlerini ve tecrübelerini benimle paylaşan ve her daim yanımda olduğunu hissettiğim çok değerli tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Sibel Elif ÖZDİLEK hocama teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Özverili desteği ile her zaman yanımda olduğunu hissettiğim, motivasyonu ile bana güç olan sevgili eşim Berker ÇIRAK'a çok teşekkür ederim.

Aynı zamanda çok kıymetli aileme; anneme, babama ve kardeşlerime her daim yanımda oldukları için teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

ÇIRAK, Ece, Avrupa Birliğinin Genişleme Sürecinde Batı Balkan Ülkelerinin Dönüşümü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2025.

20. yüzyılın ortalarından itibaren somutlaşmaya başlayan Avrupa bütünleşmesi ideali çeşitli aşamaların ardından Avrupa Birliği çatısı altında en son kurumsal halini almıştır. Entegrasyon sürecine dahil olan ülkeler Avrupa'nın barış ve istikrarına katkı sağlarken demokratik standartlar ve ekonomik refah başta olmak üzere birçok alanda da AB'nin dönüştürücü gücünden faydalanmışlardır. Bu iki yönlü ilişki Avrupa kıtasındaki ülkelerin AB'ye üye olma isteklerini arttırmış, AB ise istikrar sağlayıcılığını bir dış politika aracı olarak kullanmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Balkanlar'da ortaya çıkan yeni devletlerin istikrarsız görüntüsü ve devam eden çatışmalar AB'nin gözünü bölgeye çevirmesine neden olmuştur. Başlangıçta yalnızca insani ve ekonomik yardımlarla istikrara katkı sağlamaya çalışan AB zamanla politikalarının yetersiz kaldığını ve bölgeye daha gerçekçi bir perspektif sunmanın gerekliliğini anlamıştır. Bu çalışmada altı Batı Balkan ülkesinin Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren AB süreçlerinde yaşadıkları dönüşüm ele alınmıştır. AB'nin bölgeye karşı olan politikasındaki değişim nedenleriyle birlikte incelenirken bu ülkelerin AB'nin dönüştürücü gücünden ne oranda yararlanabildikleri çeşitli verilerle ortaya konulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Avrupa Birliği, Soğuk Savaş, Batı Balkanlar, Genişleme Politikaları

ABSTRACT

ÇIRAK, Ece, Transformation of the Western Balkan Countries in the European Union Enlargement Process, Master Thesis, Ankara, 2025.

The ideal of European integration, which started to materialise in the mid-20th century, has taken its latest institutional form under the umbrella of the European Union after various stages. While the countries involved in the integration process have contributed to the peace and stability of Europe, they have also benefited from the transformative power of the EU in many areas, especially democratic standards and economic welfare. This two-way relationship has increased the desire of the countries in the European continent to become a member of the EU, while the EU has used stabilisation as a foreign policy tool. After the end of the Cold War, the instability of the new states emerging in the Balkans and the ongoing conflicts caused the EU to turn its eyes to the region. The EU, which initially tried to contribute to stabilisation only through humanitarian and economic aid, eventually realised that its policies were insufficient and that it was necessary to offer a more realistic perspective to the region. In this study, the transformation of the six Western Balkan countries in the EU processes since the end of the Cold War is analysed. While analysing the reasons for the change in the EU's policy towards the region, the extent to which these countries have been able to benefit from the EU's transformative power has been revealed with various data.

Keywords: European Union, Cold War, Western Balkans, Enlargement Policies

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

BİLDİRİM	i
TEŞEKKÜR	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR DİZİNİ	ix
TABLolar DİZİNİ	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xii
GRAFİKLER DİZİNİ	xiii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	2
AVRUPA BİRLİĞİ’NİN GENİŞLEME POLİTİKASININ TARİHSEL GELİŞİMİ	2
1.1. Soğuk Savaş Döneminde Avrupa Bütünleşmesi	2
1.1.1. Schuman Planı	2
1.1.2. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)	3
1.1.3. Roma Antlaşması ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)	3
1.1.4. Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM)	4
1.1.5. Füzyon Antlaşması ve Avrupa Toplulukları	4
1.1.6. Avrupa Birliği	5
1.2. AB Genişlemesinin Amacı	5
1.3. AB’nin Genişleme Süreci	6
1.3.1. Birinci Genişleme (İngiltere, Danimarka, İrlanda) – 1973	6
1.3.2. İkinci Genişleme (Yunanistan) – 1981	7
1.3.3. Üçüncü Genişleme (İspanya, Portekiz) – 1986	7

1.3.4. Dördüncü Genişleme (Avusturya, İsveç, Finlandiya) – 1995	8
1.3.5. Beşinci Genişleme - (2004 ve 2007)	8
1.3.6. Altıncı Genişleme (Hırvatistan) - 2013	9
1.3.7. Batı Balkan Genişlemesi (Aday Ülkeler ve Kosova).....	9
2. BÖLÜM.....	11
YUGOSLAVYA’NIN DAĞILIŞI VE BATI BALKAN ÜLKELERİNİN BAĞIMSIZLIĞI	11
2.1. Soğuk Savaş Sonrası Yugoslavya’nın Dağılışı	11
2.1.1. Hırvatistan ve Slovenya’nın Bağımsızlığı.....	11
2.1.2. Kuzey Makedonya’nın Bağımsızlığı.....	12
2.1.3. Bosna Savaşı ve Bosna-Hersek’in Bağımsızlığı	13
2.1.4. Kosova’nın Bağımsızlığı.....	14
2.1.5. Karadağ’ın Bağımsızlığı.....	15
3. BÖLÜM.....	17
AVRUPA BİRLİĞİ’NİN BATI BALKANLAR POLİTİKASININ GELİŞİMİ.....	17
3.1. 1990’lı Yıllarda AB’nin Batı Balkanlar Politikası	17
3.1.1. Royaumont Süreci	17
3.1.2. Bölgesel Yaklaşım.....	18
3.1.3. AB’nin Şarta Bağlılık Stratejisi.....	18
3.1.4. Güneydoğu Avrupa İçin İstikrar Paketi	20
3.2. 2000’li Yıllarda AB’nin Batı Balkanlar Politikası	21
3.2.1. İstikrar ve Ortaklık Süreci	21
3.2.1.1. İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları- SAA	22
3.2.1.2. AB Yardım Programları- CARDS	25
3.2.1.3. Tek Taraflı Ticari Ödünler ATM	26
3.2.1.4. Birinci AB-Batı Balkan Zirvesi Zagreb Zirvesi.....	26
3.2.1.5. İkinci AB-Batı Balkan Zirvesi Selanik Zirvesi.....	28
3.2.1.6. Selanik Zirvesinden Berlin Sürecine AB-Batı Balkan İlişkileri ..	28

3.2.2. 2014 Berlin Süreci ve Batı Balkan Zirveleri	34
4. BÖLÜM.....	39
BÜTÜNLEŞME SÜRECİNDE KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR VE BATI BALKAN ÜLKELERİNİN DÖNÜŞÜMÜ	39
4.1. Kopenhag Kriterleri Çerçevesinde Karşılaşılan Ortak Sorunlar	39
4.1.1. Genişleme Yorgunluğu	42
4.1.2. Brexit	44
4.1.3. Batı Balkan Ülkeleri ile AB Üyesi Ülkeler Arasındaki Sorunlar.....	45
4.2. Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Aday Ülkelerin Durumları	47
4.2.1. AB Sürecinde Kuzey Makedonya	47
4.2.1.1 1991-2001 Döneminde Kuzey Makedonya-AB İlişkileri	48
4.2.1.2. 2001 Olayları ve Ohri Çerçeve Anlaşması.....	51
4.2.1.3. 2001-2018 Döneminde Kuzey Makedonya –AB İlişkileri	52
4.2.1.4. 2018’den Günümüze Kuzey Makedonya-AB İlişkileri Prespa Anlaşması ve Sonrasındaki Gelişmeler	55
4.2.1.5. AB Sürecinde Kuzey Makedonya’nın Dönüşümü	56
4.2.2. AB Sürecinde Sırbistan	60
4.2.2.1. 1991-2000 Döneminde Sırbistan-AB İlişkileri	61
4.2.2.2. 2000-2008 Döneminde Sırbistan AB İlişkileri	62
4.2.2.3. 2008 Kosova’nın Bağımsızlığı ve Sırbistan’ın AB İlişkilerine Etkileri	63
4.2.2.4. 2009-2014 Adaylık Başvurusundan Katılım Müzakerelerine Sırbistan-AB İlişkileri.....	64
4.2.2.5. 2015-2025 Döneminde Sırbistan AB İlişkileri	66
4.2.2.6. AB Sürecinde Sırbistan’ın Dönüşümü	69
4.2.3. AB Sürecinde Karadağ.....	72
4.2.3.1. 2012 ve Sonrası Katılım Müzakereleri Döneminde AB-Karadağ İlişkileri	74
4.2.3.2. AB Sürecinde Karadağ’ın Dönüşümü.....	75
4.2.4. AB Sürecinde Arnavutluk	78

4.2.4.1. 1990-2003 Dönemi Komünizmden Çıkış ve AB ile İlk Temaslar	79
4.2.4.2. 2003-2014 Döneminde AB-Arnavutluk İlişkileri	80
4.2.4.3. 2014'ten Günümüze AB-Arnavutluk İlişkileri	81
4.2.4.4. AB Sürecinde Arnavutluk'un Dönüşümü	83
4.2.5. AB Sürecinde Bosna Hersek	85
4.2.5.1. 1995-2008 Dayton Anlaşması'ndan İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'na AB-Bosna Hersek İlişkileri.....	86
4.2.5.2. 2008-2016 İstikrar ve Ortaklık Anlaşmasından Adaylık Başvurusuna AB-Bosna Hersek ilişkileri	87
4.2.5.3. 2016-2025 Bosna Hersek- AB İlişkileri.....	88
4.2.5.4. AB Sürecinde Bosna Hersek'in Dönüşümü	89
4.2.6. AB Sürecinde Kosova	92
4.2.6.1. 2008-2015 Bağımsızlıktan İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'na Kosova-AB İlişkileri.....	93
4.2.6.2. 2015'ten Günümüze Kosova-AB İlişkileri	95
4.2.6.3. AB Sürecinde Kosova'nın Dönüşümü	96
SONUÇ.....	100
KAYNAKÇA	104
ÖZGEÇMİŞ.....	110

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AKÇT	: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AP	: Avrupa Parlamentosu
AT	: Avrupa Topluluğu
ATM	: Tek Taraflı Ticari Ödünler
BM	: Birleşmiş Milletler
BTI	: Bertelsmann Dönüşüm Endeksi
CARDS	: Yeniden Yapılanma, Gelişim ve İstikrar için Toplum Yardımı
CEFTA	: Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması
DPS	: Demokratik Sosyalist Parti
ECHO	: Avrupa Topluluğu İnsani Yardım Bürosu
EMU	: Ekonomik ve Parasal Birlik
EULEX	: Avrupa Birliği Kosova Hukukun Üstünlüğu Misyonu
EURATOM	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
EUROPOL	: Avrupa Polis Teşkilatı
FRONTEZ	: Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı
FYROM	: Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti
GRECO	: Yolsuzluğa karşı Devletler Grubu
ICTY	: Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi
IMF	: Uluslararası Para Fonu
IPA	: Katılım Öncesi Yardım Aracı
JNA	: Yugoslavya Halk Ordusu
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
PHARE	: Polonya ve Macaristan Ekonomilerini Yapılandırmak için Yardım
SAA	: İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları
SAP	: İstikrar ve Ortaklık Süreci
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

UÇK : Kosova Kurtuluş Ordusu
UNMIK : Birleşmiş Milletler Kosova Yönetim Misyonu
V- DEM : Demokrasi Çeşitleri Enstitüsü
YFC : Yeni Yugoslavya Federal Cumhuriyeti

TABLolar DİZİNİ

Sayfa No:

Tablo 1. İstikrar ve Ortaklık Anlaşması	24
Tablo 2. Batı Balkan Ülkeleri için Vize Diyalogu ve Vize Yol Haritaları.....	30
Tablo 3. Batı Balkan Ülkelerinin Devlet ve Yönetim Kapasitesi (2023).....	41
Tablo 4. Kuzey Makedonya'nın AB Sürecindeki Önemli Gelişmeleri.....	48
Tablo 5. Sırbistan'ın AB Üyelik Sürecindeki Fasılları	68
Tablo 6. 2006-2012 İstikrar ve Ortaklık Anlaşması Katılım Müzakerelerinde AB-Karadağ İlişkileri	72
Tablo 7. Arnavutluk'un AB Sürecindeki Önemli Gelişmeleri.....	79
Tablo 8. Bosna Hersek'in AB Sürecindeki Önemli Gelişmeleri.....	86
Tablo 9. Kosova'nın AB Sürecindeki Önemli Gelişmeleri.....	93

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa No:

Şekil 1. Kuzey Makedonya'nın AB Fasıllarına Göre Hazırlık Düzeyi60

GRAFİKLER DİZİNİ

Sayfa No:

Grafik 1. BTI Siyasi Dönüşüm Skoru- Kuzey Makedonya (2006-2024)	57
Grafik 2. V-Dem Liberal Demokrasi Endeksi- Kuzey Makedonya (2000-2024).....	58
Grafik 3. BTI Siyasi Dönüşüm Skoru – Sırbistan (2006–2024).....	70
Grafik 4. V-Dem Liberal Demokrasi Endeksi – Sırbistan (2000–2024)	71
Grafik 5. Karadağ Liberal Demokrasi Endeksi (2006-2023).....	76
Grafik 6. Karadağ- BTI Statü Endeksi (2006-2024).....	77
Grafik 7. BTI Siyasi Dönüşüm Skoru – Arnavutluk (2006–2024).....	83
Grafik 8. Arnavutluk Liberal Demokrasi Endeksi (2008-2024).....	84
Grafik 9. Bosna Hersek Liberal Demokrasi Endeksi (1995-2025).....	90
Grafik 10. BTI Siyasi Dönüşüm Skoru – Bosna Hersek (2007–2023).....	91
Grafik 11. BTI Siyasi Dönüşüm Skoru – Kosova (2006–2024).....	97
Grafik 12. Kosova Liberal Demokrasi Endeksi (2008-2024).....	97

GİRİŞ

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Avrupa kıtasında siyasi, toplumsal ve ekonomik olarak önemli bir dönüşüm sürecine girilmiştir. Bu dönemde Yugoslavya'nın dağılmasıyla Balkanlar'da oluşan yeni durum AB'nin bölge ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Hem bölgede yaşanan savaşlar ve iç çatışmalar nedeniyle istikrar arayışının ön plana çıkması hem de yeni devletlerin inşa sürecinde ihtiyaç duyulan kurumsal dönüşüm AB üyeliğini stratejik bir hedef olarak ortaya çıkarmıştır.

Batı Balkan ülkelerinin demokratikleşme süreçlerinde ihtiyaç duydukları reformların yapılabilmesi için AB üyeliği önemli bir amaç olmuştur. Hukukun üstünlüğü, demokratikleşme, ekonomik büyüme ve entegrasyon konusunda karşı karşıya kalınan sorunların çözümü için AB üyeliği stratejik hedefi Batı Balkan ülkelerine önemli bir yol açmıştır.

1999 yılında İstikrar ve Ortaklık Sürecinin başlamasıyla birlikte ilişkiler daha kurumsal bir zemine oturtulmuştur. Batı Balkan ülkelerinin uzun vadede tam üye olmasını öngören AB, şartlılık politikasını bölgenin istikrara kavuşması için araç olarak kullanmıştır. Demokratik kurumların güçlendirilmesi, azınlık haklarının korunması, yolsuzlukla mücadele, piyasa ekonomisine geçiş, yerinden edilmiş kişilerin ülkelerine geri dönmesi gibi alanlarda yapılacak reformlar AB tarafından ön şart olarak ortaya konmuştur. Böylece AB'nin dönüştürücü gücünün bölgede etkin şekilde kullanılması amaçlanmıştır.

Bu çalışmada AB'nin Batı Balkanlar bölgesine yönelik politikasının gelişimi ile Batı Balkan ülkelerinin AB üyeliği hedefi çerçevesinde yaptıkları reformlar, geçirdikleri demokratik, siyasi, ekonomik ve toplumsal dönüşüm süreçleri ve bu yolda karşılaşılan engeller tarihsel bir perspektifle açıklanmıştır. Çalışmada Kuzey Makedonya, Sırbistan, Arnavutluk, Karadağ, Bosna Hersek ve Kosova örnekleri ele alınmış; her ülke özelinde AB sürecinde kurumsal ilişkilerinin tarihi gelişimi, demokratik ve siyasal dönüşüm, ekonomik yapıdaki farklılıklar ve toplumsal değişim süreçleri analiz edilmiştir. Bu analizlerde Bertelsmann Dönüşüm Endeksi (BTI) ve V-Dem Demokrasi Endeksi gibi uluslararası kabul görmüş veri setleri kullanılmış ve her ülke için Avrupa Komisyonu'nun yıllık ilerleme raporlarındaki gelişimler el alınmıştır.

1. BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME POLİTİKASININ TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. Soğuk Savaş Döneminde Avrupa Bütünleşmesi

İkinci Dünya Savaşı'nın en önemli sonuçlarından birisi Avrupa bütünleşmesinin hayata geçirilmesini hızlandırması olmuştur. Savaş sonrasında oluşan yeni dünya düzeni ve Soğuk Savaş dönemi Batı Avrupa ülkelerinin dış politikadaki pozisyonlarını gözden geçirmelerine neden olmuştur. Savaş döneminde yaşanan büyük yıkım ve tahribatın varlığı, politik belirsizlikler, ekonomik kaygılar ve güçlenen doğu bloku karşısında güvenlik endişeleri bütünleşmiş bir Avrupa fikrini güçlendirmiştir.

ABD'nin desteğiyle uygulamaya konulan Marshall Planı ile Avrupa'ya mali destek sağlanması (European Commission, 2020, s. 3) ve savaşın etkilerinin silinerek yeniden altyapının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Marshall Planı her ne kadar mali bir destek olsa da Avrupa'da demokrasinin de geliştirilmesini amaçlamıştır. Bu plan ile Avrupa ülkeleri arasındaki işbirlikleri artmış ve bütünleşme süreci hız kazanmıştır.

1.1.1. Schuman Planı

Almanya ve Fransa arasında kalıcı barışı sağlama arayışında olan Avrupa dönemin en önemli hammaddeleri olan kömür ve çelik üretimi üzerinden bunu gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Avrupa bütünleşmesinin başlangıcı olarak kabul edilen Schuman Deklarasyonu 9 Mayıs 1950 tarihinde Fransa dış işleri bakanı Robert Schuman tarafından ilan edilmiştir. Schuman planı, kömür ve çelik üretiminin uluslar üstü bir otorite tarafından yönetilmesinin istikrara katkı sağlayacağı fikri üzerine inşa edilmiştir.

Schuman planı yalnızca ekonomik amaçlarla ortaya konmamıştır. Planın taşıdığı siyasi anlam yaratacağı ekonomik etkinin çok daha ötesinde kabul edilmiştir. Avrupa'da uluslar üstü bir kurumun işlevsel şekilde faaliyet gösterebileceğinin ortaya konması ve Fransa ile Almanya arasında uzun yıllardır süren düşmanlığı sona erdirmesi ile Schuman Planı önemli bir dönüm noktası olmuştur.

1.1.2. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)

Schuman planının uygulaması 1951 yılında imzalanan Paris Antlaşması ile olmuştur. 1952 yılında ise Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. AKÇT'nin kurulumu ile kömür ve çelik sektörleri üst bir yüksek otoritenin denetime verilmiş böylece Batı Avrupa ülkelerinin iki stratejik endüstriyi birlikte yönetmeleri sağlanmıştır. AKÇT'nin kurucu üyeleri; Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg olmuştur.

AKÇT ikinci dünya savaşının ardından Batı Avrupa'da barışı ve istikrarı korumaya katkı sağlayacak ilk kurumsal yapı olarak ortaya çıkmıştır. Ekonomik yönlerinin yanı sıra uluslararası ilişkilere ve Avrupa entegrasyonuna yaptığı katkı son derece önemli olmuştur. AKÇT tecrübesi Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Birliği'ne (AB) giden sürecin temelini oluşturmuştur. Yine bu dönemde Avrupa Parlamentosu'nun öncüsü olarak kabul edilen Ortak Meclis kurulmuş ve bu yönde de önemli bir temel atılmıştır.

1.1.3. Roma Antlaşması ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)

AKÇT deneyiminin başarıyla işlemesinin ardından Avrupa ülkeleri daha geniş bir entegrasyon arayışına girmişlerdir. Bu kapsamda 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) (Wallace, Pollack & Young, 2015, s. 72) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) kurulmuştur. AET'nin kuruluş amacı ortak bir Pazar kurarak üye ülkeler arasında gümrük birliğini oluşturmak ve böylece emek ve sermayenin serbest dolaşımını sağlamak olmuştur.

Avrupa entegrasyonu yolunda önemli bir aşama olan AET'nin kuruluşu ile birlikte AKÇT'nin kömür ve çelik üzerindeki yetkilerinden çok daha geniş bir alanda tam ekonomik ve siyasal bütünleşmeye gidecek önemli bir zemin hazırlanmıştır. AET çerçevesinde oluşturulan Avrupa Komisyonu, Bakanlar Konseyi, Avrupa Parlamentosu gibi kurumlar kurumsal olarak bütünleşmiş bir Avrupa'ya giden süreçte hayati roller üstlenmişlerdir. Yine bu dönemde Avrupa Adalet Divanı hukuki uyumun sağlanması konusunda önemli bir kurum olarak öne çıkmıştır (Dinan, 2010, s. 50-55).

AET süreci ile ekonomik alanda başlayan iş birliklerinin sadece ekonomik alanda kalmadığı siyasal ve toplumsal bütünleşmeye de katkı sağladığı görülmüştür. Ekonomik entegrasyon sürecinin ülkelerin tamamına faydası olacak sonuçlar ürettiği ve

Ülkelerin kendi kalkınmalarına da önemli katkı sağladığı fark edilmiştir. 1968 yılına gelindiğinde gümrük birliği tamamıyla uygulamaya alınmış ve ye ülkeler arasında iç pazar oluşturulmuştur.

1.1.4. Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM)

Roma Antlaşmasının diğer ayağı olan EURATOM nükleer teknolojinin ye ülkeler arasında yalnızca barışçıl amaçlarla ve enerji üretiminde kullanılması ve bu ülkelerin enerji güvenliğini sağlamak üzere kurulmuştur. Soğuk Savaş döneminde kritik bir teknoloji olan nükleer enerji konusunda ye ülkeler kurumsal bir birlikteliğe ihtiyaç duymuşlardır.

AB'nin kurumsallaşma sürecinde Soğuk Savaşın da sona ermesinin etkisiyle EURATOM önemini ve etkisini zamanla yitirse de ortak enerji politikalarının oluşturulması ve kurumsal altyapının geliştirilmesinde önemli roller oynamıştır. Teknik alanda yapılabilecek işbirliklerine model oluşturmuştur. Halen AB içerisinde varlığını sürdüren teknik bir kurum olan EURATOM Avrupa bütünleşmesine katkı sağlayan kurumlardan birisi olmuştur.

1.1.5. Füzyon Antlaşması ve Avrupa Toplulukları

1965 yılında imzalanan Füzyon Antlaşması, diğer adıyla Brüksel Antlaşması, Avrupa Ekonomik Topluluğu, Avrupa Kömür ve elik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun yürütme organlarını tek çatı altında toplamıştır. Bu antlaşma 1967 yılında yürürlüğe girerek, "Avrupa Toplulukları" adı altında yeni ve bütüncül bir yönetim yapısı oluşturmuştur. Böylece karar alma mekanizmalarında verimliliğin arttırılması hız kazanılması amaçlanmıştır.

Yeni yapı ile Avrupa Komisyonu ve Bakanlar Konseyi topluluklar için ortak duruma getirilmiştir. Kurumsal anlamda işbirliğinin sağlanmasıyla ye devletlerarasında ilişkiler geliştirilmiş ve derinleşmiş AB entegrasyonu tüm alanları kapsayacak bir boyuta doğru yol almaya başlamıştır. Böylece gelecekte kurulması hedeflenen tam siyasi birliğe giden yolun taşları da döşenmiştir.

Füzyon Antlaşması üç önemli topluluğun kurumsal olarak bir araya getirilmesiyle birlikte Avrupa bütünleşmesini hızlandırmış, kurumsallaşmayı arttırmış ve

ilişkilerin derinleşmesini sağlamıştır. Entegrasyon bir yandan merkezileşirken diğer yandan tek çatı altında kurumsal bir yapıya bürünmüştür.

1.1.6. Avrupa Birliği

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından barış ve istikrar amacıyla hedef haline gelen tek ve bütünleşmiş Avrupa fikri yolunda önemli adım 1992 yılında imzalanan ve 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması olmuştur. Bu antlaşma ile Avrupa Toplulukları'nın çok ötesine geçen siyasi bir yapı ortaya konulmuştur. Antlaşması ile birlikte, üç temel ayağı olan bir yapı benimsenmiştir. Bunlardan birincisi Avrupa Toplulukları çerçevesinde ekonomik işbirlikleri, ikincisi Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, üçüncüsü ise Adalet ve İçişlerinde işbirliğidir. Böylece Avrupa bütünleşmesinin ekonomik birliğin yanı sıra siyasi ve hukuki alanlarda da ortaklıklara dönüşmesinin önü açılmıştır (Dinan, 2010, s. 89–93).

Maastricht Antlaşması'nın en önemli kazanımlarından birisi de Avrupa vatandaşlığı kavramı olmuştur. AB vatandaşları üye ülkeler dışında da oy kullanma, dilekçe hakkı gibi bazı temel haklarını kullanmaya başlamıştır. Ayrıca Ekonomik ve Parasal Birlik (EMU) amacı doğrultusunda Euro önce 1999 yılında sanal para birimi olarak 2002 yılında ise fiziksel olarak dolaşıma sokulmuştur. Ortak para birimine geçilmesi ile ekonomik bütünleşme çok ileri düzeylere gelmiştir.

AB kurumsal temellerini Maastricht Antlaşması ile güçlendirdikten sonra Amsterdam (1997) ve Nice (2001) antlaşmaları ilave bazı değişiklikleri gerçekleştirmiştir. Bu antlaşmalar 2004 yılında gerçekleşen ve Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin birliğe alınması ile sonuçlanan beşinci genişleme dalgasının hazırlığı olarak da nitelendirilebilir. Genişlemenin ardından karar alma mekanizmalarında ortaya çıkan karmaşıklık daha kapsamlı bir reform gereğini ortaya çıkarmış ve 2007 yılında Lizbon Antlaşması imzalanmıştır. Lizbon Antlaşması ile Avrupa Anayasası projesinden vazgeçilmiş ve Antlaşma hükümleri ile ihtiyaç duyulan düzenlemeler yapılmıştır.

1.2. AB Genişlemesinin Amacı

İkinci Dünya Savaşı sonrasında barış ve istikrar arayışında olan Avrupalı ülkelerin ekonomik alanlardaki iş birliğini ön plana çıkarmalarıyla temelleri atılan Avrupa Birliği zaman içerisinde bunun çok ötesinde bir yapıya bürünmüştür. Avrupa kıtasında barış, istikrar ve refahın kurumsallaşmasının sağlanmasının yanı sıra insan

hakları, demokratikleşme, hukukun üstünlüğü gibi alanlarda yalnızca Avrupa için değil tüm dünya için örnek olabilecek standart belirleyici bir kurum haline gelmiştir.

AB'nin genişleme politikasının temelinde barış ve istikrarı sağlamak üzere Avrupa kıtasındaki ülkelerin ortak değerleri kabul ederek birliğe katılımlarını sağlamak yer almaktadır. Özellikle Kopenhag Kriterleri çerçevesinde aday ülkelerin demokratik reformları gerçekleştirmeleri birliğe üyelik için bir ön koşul olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte düşünüldüğünde genişleme yalnızca bir üyelik süreci değil Avrupa çevresinde 'Avrupa Düzeni' oluşturulmasını amaçlayan bir dış politika aracıdır (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005, s. 3).

AB'nin geçirdiği genişleme dalgalarında aday ülkeler birçok sorunla karşılaşmış olsa da nihai olarak birliğin genişleme stratejisinde bir değişim olmamıştır. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren siyasi ve ekonomik bütünleşmenin yanı sıra ortaklıkların jeopolitik ve güvenlik eksenini de ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu yönüyle genişleme süreciyle birlikte AB dış politika kapasitesini tahkim etmekte, hem de Birliğin küresel düzeydeki normatif etkisini artırmaktadır (Grabbe, 2006, s. 11).

AB'nin Batı Balkanlar üzerinde uyguladığı yaklaşım da esas olarak bölgedeki istikrar arayışlarından kaynaklanmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Avrupa'nın yanı sıra başında istikrarsızlık yaratabilecek bir bölge olarak algılanan Batı Balkanlar'a ilişkin ilk dönemlerde gerçek politikalar ortaya konulmasa da 1999 yılında yaşanan Kosova Savaşı'nın ardından daha farklı ve kurumsal ilişkiler geliştirilmeye başlanmıştır. Şarta bağlılık, bölgesel yaklaşım gibi politikalarla bir yandan bu ülkelerin ve bölgenin istikrarı sağlanmaya çalışılırken diğer yandan bu ülkelerde AB'nin dönüştürücü gücünün etkisiyle Avrupalılaştırma sürecinin hızlanması amaçlanmıştır.

1.3. AB'nin Genişleme Süreci

1.3.1. Birinci Genişleme (İngiltere, Danimarka, İrlanda) – 1973

AET'nin ilk genişleme dalgası 1973 yılında İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın üyeliğe kabul edilmesiyle gerçekleşmiştir. Bu dönemde özellikle İngiltere'nin üyeliği altı kurucu üye açısından tartışma konusu olmuştur. İngiltere'nin ABD ile olan derin ilişkilerini ve ekonomik yapısının AET ile uyumsuzluğunu öne süren Fransa Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle tarafından İngiltere'nin üyeliği iki kez veto edilmiştir.

İngiltere'nin AET'ye katılımı hem önemli bir kazanım olmuş hem de bazı uyum sorunlarını beraberinde getirmiştir. İngiltere farklı bir ekonomik ve siyasi altyapıya sahip olduğundan birlik ülkeleri ile özellikle sosyo-ekonomik konularda farklı yaklaşımlara sahip olmuştur. Serbest piyasa modeline dayalı bir ekonomik sisteme sahip olan İngiltere ile kamunun sosyal düzenleyici yönünün ekonomide etkin kullanan kıta Avrupası ülkeleri arasında bir ayrım her zaman var olmuştur.

Danimarka ve İrlanda'nın AET'ye katılımı ise, bu ülkelerin ekonomik kalkınma amacıyla AB pazarına dahil olmak istemeleri ve Avrupa ile daha yakın siyasi ilişkiler kurma isteklerinden kaynaklanmıştır. İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın AET'ye katılması coğrafi, siyasi, ekonomik ve sosyal olarak Avrupa bütünleşmesine giden yolda kuruluşun ardından ilk önemli katkı olmuştur.

1.3.2. İkinci Genişleme (Yunanistan) – 1981

Yunanistan'da 1974 yılında askeri cunta rejiminin sona ermesinin ardından demokratikleşme arayışları hız kazanmıştır. Bu yönde atılacak önemli bir adım olan AT üyeliği konusunda 1975 yılında tam üyelik başvurusunda bulunan Yunanistan 1979 yılında üyelik anlaşmasını imzalamış, 1981 yılında ise topluluğa üye olmuştur. Yunanistan ekonomik altyapı bakımından tam olarak hazır olmadan AT'ye kabul edilmiş ancak önemli miktarda destek programlarından faydalanarak ekonomik temelini geliştirmeye çalışmıştır.

AT Yunanistan'ı üyeliğe kabul ederek demokrasiye geçiş yapan ülkeleri desteklediğini ortaya koymuştur. Böylece AT'nin istikrar sağlayıcı ve dönüştürücü gücü ilk kez Doğu Avrupa ve Balkanlar'da kullanılmaya başlanmış ve AT'nin bölgesel etkisi artmıştır.

1.3.3. Üçüncü Genişleme (İspanya, Portekiz) – 1986

1970'lerde otoriter rejimlerle yönetilen iki ülke olan İspanya ve Portekiz bu rejimlerin devrilmesinin ardından demokratik kurumlarını geliştirmeyi ve ülkelerinin kurumsal inşasını öncelik olarak seçmişlerdir. Demokratik dönüşümü sağlamak amacıyla AT üyeliğini bir itici güç olarak kullanmak isteyen bu ülkeler için AT üyeliği demokratikleşme iradesinin de bir sembolü olmuştur.

Her iki ülke de katılım öncesi zayıf ekonomik altyapıya sahip olduklarından bu ülkelerde de ekonomik dönüşüm için AT üyeliği önemli bir dönüm noktası olmuştur. Avrupa Yapısal Fonları ve Kohezyon Fonları gibi fonlardan yararlanan bu ülkelerde bölgesel ekonomik kalkınmanın sağlanmaya başlamasıyla topluluk içerisindeki kalkınma farklılıkları azaltılmıştır (EC Cohesion Policy Report, 2014, s. 12).

1.3.4. Dördüncü Genişleme (Avusturya, İsveç, Finlandiya) – 1995

Dördüncü genişleme AB'nin en kolay gerçekleştirdiği ve hazmetme kapasitesi açısından neredeyse hiçbir sorun yaşamadığı bir süreç olmuştur. Hukuki, siyasal ve ekonomik altyapı bakımından oldukça ileri noktada olan bu ülkelerin AB standartları konusunda bir sorunu olmadığı gibi çevre politikaları, sosyal haklar, sürdürülebilir kalkınma gibi bazı alanlarda birçok birlik üyesi ülkenin de ilerisinde yer almaktaydılar.

Bu ülkelerin Soğuk Savaş döneminde tarafsızlık stratejisi izlemeleri AB üyelik süreçlerini geciktirmiş ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından hızlı bir entegrasyon süreci yaşanmıştır. Bu genişleme ile AB entegrasyonuna önemli bir katkı sağlanmış ve birliğin geleceğine yönelik olumlu beklentiler artmıştır.

1.3.5. Beşinci Genişleme - (2004 ve 2007)

Beşinci genişleme Avrupa Birliği'nin tarihindeki en büyük ve en çok tartışılan genişleme dalgası olmuştur. 2004 yılında on ülke (Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Slovakya, Slovenya, Malta, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi) birliğe üye olmuştur. 2007 yılında ise Bulgaristan ve Romanya'nın üyeliği gerçekleşmiş böylece beşinci genişleme tamamlanmıştır.

Bu ülkelerin üye olabilmeleri için demokratikleşme, hukukun üstünlüğü ve serbest piyasa ekonomisi gibi alanlarda birçok reformu hayata geçirmeleri gerekmiştir. Özellikle Kopenhag kriterleri bağlamında söz konusu ülkelerin gerekli şartları taşıyıp taşımadıkları AB içerisinde önemli tartışma konusu olmuştur. İlerleme raporları ile süreç yönetilmiştir. Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) ve PHARE gibi ekonomik yardım araçları bu ülkelerin üyeliğe hazır hale getirilebilmesi için aktif olarak kullanılmıştır. Bu dönemde birçok ekonomik ve teknik destek sağlanmıştır.

Genişlemenin AB içerisinde kurumsal ve siyasal etkileri büyük olmuştur. Bu dönemden itibaren 'Genişleme Yorgunluğu' ifadesi sıkça kullanılmaya başlanmıştır.

Karar alma süreçlerinde yaşanan aksaklıklar nedeniyle Hollanda ve Fransa gibi bazı büyük ülkelerin iç kamuoylarında önemli tartışmalar meydana gelmiştir. İşleyişi kolaylaştırmak adına önce 2001 yılında Nice Antlaşması yapılmış, 2007 yılında da Lizbon Antlaşması'nın yapılmasıyla kurumsal olarak bazı sorunların aşılması amaçlanmıştır.

Sonuç olarak beşinci genişleme dalgası ile AB jeopolitik olarak oldukça geniş bir alana yayılmıştır. AB'nin dönüştürücü gücünün etkisi Doğu Avrupa'da istikrarın tesis edilmesi adına önemli bir aşama olmuştur.

1.3.6. Altıncı Genişleme (Hırvatistan) - 2013

Hırvatistan, 2003 yılında resmen aday ülke olmuş ve 2005 yılında müzakerelere başlamıştır. Süreç boyunca özellikle yargı reformu, yolsuzlukla mücadele, savaş suçlarının takibi ve azınlık haklarının korunması gibi alanlarda ciddi ilerlemeler talep edilmiştir (European Commission, 2013, s. 4). Altıncı genişleme dalgası, 1 Temmuz 2013 tarihinde Hırvatistan'ın Avrupa Birliği'ne katılımı ile sonuçlanmıştır. Böylece Yugoslavya'nın dağılmasının ardından ilk kez bir Batı Balkan ülkesi AB'ye tam üye olmuştur.

Hırvatistan'ın AB'ye üye olması AB'nin sosyal inşacı ve dönüştürücü gücünü gösteren çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Batı Balkanlar'daki diğer ülkelerin üyelik motivasyonu ve demokratikleşme arzusu artmıştır. Beşinci ve altıncı genişleme dalgaları üyeliğin yalnızca Kopenhag Kriterlerine bağlı olmadığını aynı zamanda siyasal kararlılığın da belirleyici olduğunu ortaya koymuştur.

1.3.7. Batı Balkan Genişlemesi (Aday Ülkeler ve Kosova)

2013'te Hırvatistan'ın birliğe üye olmasının ardından birliğin üye sayısı 28'e yükselmiştir. Özellikle 2004 yılından itibaren yaşanan hızlı genişleme birlik içerisinde genişleme yorgunluğu tartışmalarını gündeme getirmiştir. Böylece bu dönemde genişleme konusu birinci öncelik olmaktan çıkmıştır.

Batı Balkan ülkeleri Yugoslavya'nın dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan yeni ülkeler olarak ortaya çıkmışlardır. 1990'lı yıllarda bölgede yaşanan çatışmalar ve istikrarsızlıklar AB'nin gözünü bölgeye çevirmesine neden olmuştur. İnsani

ve ekonomik yardımlarla desteklenen bölge için AB'nin uyguladığı bölgesel yaklaşım ve şartlılık politikaları istikrara katkı sağlamıştır.

2003 yılında toplanan Selanik Zirvesi ile (European Commission, 2003, s.6) tüm Batı Balkan ülkelerine tam üyelik perspektifi verilmiştir. Ortak politikaların yanı sıra her ülke için farklı gereklilikler AB tarafından ortaya konmaktadır. Sırbistan ve Karadağ müzakere başlıklarının birçoğunu açmış durumdadır. Arnavutluk ve Kuzey Makedonya 2020 yılında müzakere çerçevesinin kabulü ile müzakere süreçlerine başlamışlardır. Bosna Hersek 2022 yılında aday ülke statüsü kazanırken 2024 yılında müzakerelerin açılmasına onay verilmiştir. Tanınma sorunu ile karşı karşıya olan Kosova ise henüz aday ülke statüsüne ulaşamamıştır.

2. BÖLÜM

YUGOSLAVYA'NIN DAĞILIŞI VE BATI BALKAN ÜLKELERİNİN BAĞIMSIZLIĞI

2.1. Soğuk Savaş Sonrası Yugoslavya'nın Dağılışı

Tarih boyunca önemli olaylara şahit olmuş bir coğrafya olan Balkanlar'da birçok medeniyet var olmuştur. Bu medeniyetlerin bir devamı olarak kurulan Yugoslavya, içerisinde birçok dini, dili, ırkı barındıran Balkan yarımadasının çok büyük bir parçası olarak uzun yıllar varlığını sürdürmüştür. Tito yönetimindeki Yugoslavya SSCB'deki gibi tamamen rijit bir tutumla yönetilmemiştir. Zaman zaman farklı gruplara yönelik farklı politikalar uygulanmıştır. Çeşitli etnik unsurların bir arada yaşayabilmesi için dayanışmaya dayalı ortaklıkları ön plana çıkaran bir yönetim anlayışı benimsenmiştir.

Ancak böylesine çok katmanlı bir yapıyı sorunlarla da olsa uzun süre bir arada tutabilen Yugoslavya'nın dağılışı da Soğuk Savaş'ın sona ermesine paralel bir seyir izlemiştir. Milliyetçiliklerin yükselişi, ekonomik geri kalmışlık, merkezi otoritenin gücünü yitirmesi gibi unsurlar dağılma sürecini hızlandırmıştır. Özellikle 1980 yılında Tito'nun ölümünün ardından federatif yapıyı bir arada tutan statüko ve siyasi denge bozulmuş ve cumhuriyetlerin ayrılma eğilimi ön plana çıkmıştır (Ramet, 2006, s.117).

Yugoslavya'da dağılma sürecinde anayasal tartışmalar gündeme gelmiştir. 1974 Anayasası her bir cumhuriyete geniş yetkiler vermiş ve özerk birçok hakkı tanımıştır. Bununla birlikte bir ayrılma talebi söz konusu olduğunda hangi usulün izleneceği belirtilmemiştir. Bu durum bağımsızlık ilanı söz konusu olduğundan merkezi otoritenin askeri müdahalesini meşru hale getiren bir durum olarak Yugoslavya Federasyonu tarafından kullanılmıştır. Sovyetler'in dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Yugoslavya içerisindeki ülkeler de bağımsızlık arayışına girmiştir. İlk olarak Hırvatistan ve Slovenya bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Ancak bu ilanların hemen ardından ordu müdahalesi ve kanlı çatışmalar yaşanmıştır.

2.1.1. Hırvatistan ve Slovenya'nın Bağımsızlığı

Slovenya ve Hırvatistan dağılma sürecini ilk tetikleyen ülkeler olmuşlardır. 1990 yılında yapılan seçimlerde bağımsızlık yanlısı liderlerin seçilmesi ile süreç hız

kazanmıştır. Slovenya’da Milan Kucan, Hırvatistan’da ise Franjo Tudman’ın iktidara gelişi ile bağımsızlık talepleri yükselmiştir. 25 Haziran 1991’de iki ülke de bağımsızlık ilan etmiştir. Bu ilanlar Yugoslavya tarafından tanınmamış ve askeri müdahale ile cevap verilmiştir.

Slovenya’da çatışmalar Hırvatistan’a nazaran çok daha kısa sürmüştür ve kısa sürede sonuç alınmıştır. Slovenya’da düşük yoğunlukta yaşanan ve tarihe ‘On Gün Savaşı’ olarak geçen 10 gün süren çatışmaların ardından Slovenya fiili olarak bağımsızlığını kazanmıştır. Hırvatistan’da ki çatışmalar ise bağımsızlık ilanının ardından uzun yıllar devam etmiştir. Hırvat topraklarında yaşayan Sırp’ların Yugoslavya’dan ayrılmamak istememeleri ve isyan etmeleri iç çatışmalara neden olmuştur. Bu dönemde Vukovar ve Dubrovnik gibi Hırvatistan’ın önemli şehirlerinde büyük yıkımlar yaşanmıştır (Glenny, 2012, s.256).

Hırvatistan’daki çatışmalar ancak 1995 yılında sona ermiş ve Sırp isyancıların kontrolündeki bölgeler tamamen Hırvat hükümetinin eline geçmiştir. Çatışmaların sona ermesinin ardından aynı yıl Dayton Anlaşması’na taraf olan ülkede gerçek anlamda bağımsızlık kazanılmıştır.

Slovenya, Hırvatistan’a kıyasla çok daha homojen bir etnik yapıya sahip olduğundan bağımsızlık sürecinde çok fazla etnik problem ve çatışmayla karşılaşmazken, Hırvatistan ülkedeki ciddi nüfusa sahip Sırp Azınlık nedeniyle önemli problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Sonuç olarak 1992’de her iki ülke de uluslararası toplum tarafından tanınmış ve bu iki ülke ilerleyen yıllarda geliştirdikleri ilişkilerle AB üyeliğine ulaşmışlardır.(Caspersen, 2010, s.89).

2.1.2. Kuzey Makedonya’nın Bağımsızlığı

1974 Anayasası çerçevesinde geniş özerk yetkiler kazanan Makedonya kendi içerisinde meclisi olan yasa yapabilen ve bazı iç politikalara yön verebilen bir konumda yer almaktaydı. Ancak Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte her yerde yükselen ayrılıkçı dalgalar Makedonya’yı da etkiledi. Özellikle Hırvatistan ve Slovenya’nın bağımsızlığını ilan etmesi Makedonya’yı da bu yönde teşvik eden önemli bir gelişme oldu.

1990 yılında yapılan çok partili seçimlerin ardından bağımsızlık isteği yüksek sesle dillendirilirken dönemin Cumhurbaşkanı Kiro Gligorov çatışmasız ve barışçıl bir

ayrılığı savunuyordu (Phillips, 2004, s.66). 1991 yılında yapılan bağımsızlık referandumunda bağımsızlık ilanı % 95 oy oranıyla kabul edilmiş ardından Makedonya Parlamentosu bağımsızlığı onaylamıştır. 17 Kasım 1991’de kabul edilen yeni anayasa ile Makedonya bağımsız ve egemen bir devlet olarak tarih sahnesine çıkmış ve Yugoslav ordusu ülkeyi çatışmasız bir şekilde terk etmiştir (Glenny, 2012, s.256).

8 Eylül 1991’de düzenlenen bağımsızlık referandumunda, katılan seçmenlerin %95’i bağımsızlıktan yana oy kullandı. Arnavut azınlık referandumu büyük oranda boykot etse de sonuçlar ülkede yeni bir dönemin kapısını araladı. Makedonya Parlamentosu kısa süre içinde bağımsızlık ilanını kabul etti. 17 Kasım 1991 tarihinde kabul edilen anayasa, Makedonya’yı egemen ve demokratik bir devlet olarak tanımladı. Yugoslav ordusu ülkeyi terk ettiğinde çatışmasız ayrılık resmen tamamlanmıştı (Glenny, 2012, s.256).

Makedonya’nın çatışmasız ve kansasız bir şekilde bağımsızlığını ilan etmesi onu diğer ülkelerden ayıran önemli bir fark olmuştur. Ancak barışçıl yolla kazanılan bağımsızlığın uluslararası arenada kabul ettirilmesi kolay bir süreç olmamıştır. Yunanistan’ın ‘Makedonya’ ismine ve tarihine karşı olan itirazları ülkeyi uzun yıllar sürecek olan isim sorunu ile karşı karşıya bırakmıştır. Makedonya BM’ye 1993 yılında Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti (FYROM) ismiyle katılabilmiş ancak isim meselesi uzun yıllar varlığını sürdürmüştür.

2.1.3. Bosna Savaşı ve Bosna-Hersek’in Bağımsızlığı

Yugoslavya Federasyonunu oluşturan ülkeler içerisinde hem etnik hem de dini ayrışmaların en yoğun olduğu ülkelerden birisi olan Bosna-Hersek 1990’lı yıllarda büyük çatışmalara sahne olmuştur. Slovenya ve Hırvatistan’ın bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından benzer bir arayışa giren ülkenin karşılaştığı en önemli sorun olan etnik ayrımlar bağımsızlık sürecini geciktirmiştir. Nüfusunun yaklaşık %43’ü Boşnak, %31’i Sırp, %17’si Hırvat olan ülkede bu gruplar arasındaki egemenlik mücadeleleri kanlı çatışmaları da beraberinde getirmiş ve Avrupa’da İkinci Dünya Savaşının ardından en büyük kayıpların yaşandığı bir dönem yaşanmıştır (Malcolm, 1996, s.190).

1992 yılında yapılan bağımsızlık referandumunu Sırpalar boykot etmiştir. Katılım oranının %63 olduğu referandumda %99.4 oranla bağımsızlığa evet oyu çıkmıştır. Referandum sonuçlarını Avrupa Topluluğu ve ABD tanınmasına rağmen Yugoslavya bu

sonucu tanımamıştır. Referandumun hemen ardından Bosnalı Sırp, Yugoslavya Halk Ordusu (JNA) ve diğer paramiliter Sırp güçler silahlı çatışmaları başlatmışlardır.

1995 yılına kadar süren savaşta çok büyük yıkımlar ve trajediler meydana gelmiştir. Etnik temizlik, savaş suçları ve soykırım gibi başlıkları çok uzun yıllar sonra yeniden Avrupa'nın gündemine taşıyan Bosna İç Savaşı, 20.yüzyılın sonunda ve Avrupa'nın ortasında yaşanan büyük bir trajedi olarak uluslararası örgütlerin etkinliğinin de tartışılmasına yol açmıştır. Özellikle 1995 yılında BM'nin güvenli bölge ilan ettiği Srebrenitsa'da 8.000 Boşnak erkeğin Ratko Mladic komutasındaki Sırp güçler tarafından katledilmesi tüm dünyayı derinden sarsmıştır. Bu olay Uluslararası Adalet Divanı tarafından da soykırım olarak tanınmıştır (ICJ, 2007, s. 31).

Geç de olsa uluslararası toplumun müdahalesi ile 1995 yılında çatışmalar sona ermiş ve Dayton Anlaşması imzalanmıştır. Ancak bu anlaşma ülkedeki etnik sorunları çözmediği gibi ciddi yönetim sorunlarına neden olacak bir yapıyı ortaya çıkarmıştır. Ülkenin Boşnak ve Hırvatların çoğunlukta olduğu Bosna-Hersek Federasyonu ile Sırpın çoğunlukta olduğu Sırp Cumhuriyeti (Republika Srpska) olarak ikiye ayrılması ve merkezi hükümetin üçlü bir başkanlık konseyi ile yürütülmesi karmaşık ve zayıf bir devleti meydana getirmiştir (Chandler, 2000, s. 98).

Sonuç olarak Bosna-Hersek'in bağımsızlık süreci uzun ve çatışmalı bir süreç olmuş ve günümüzde halen devlet yapısının tartışıldığı bir ülkenin doğmasıyla sonuçlanmıştır. Etnik çatışmalar, insan hakları ihlalleri ve soykırım gibi konularla dünyanın gündeminde yer alan Bosna Hersek'te Dayton anlaşması sonrası kurulan yapı ülkede istenilen demokratikleşme sürecini sağlamada yetersiz kalmış ve Bosna Hersek'in dış dünya ile olan ilişkilerini geliştirmesini yavaşlatmıştır.

2.1.4. Kosova'nın Bağımsızlığı

1974 Anayasası ile özerk yetkilere kavuşan Kosova'da da Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte bağımsızlık talepleri yükselmeye başlamıştır. Özellikle 1989 yılında Slobodan Milosevic'in Kosova'nın özerkliğini kaldırması ve Kosovalı Arnavutlara karşı uygulanan sistematik dışlama politikası bağımsızlık arayışlarını hızlandırmıştır. 1991 yılında yapılan gayri resmi bir referandum ile %99 oranında bağımsızlık lehinde oy kullanılsa da bu referandum uluslararası toplum tarafından tanınmamıştır. Ancak Kosova halkının iradesini göstermesi açısından önemli bir gösterge olmuştur.

1990'lı yılların başlarında çatışmasız bir şekilde bağımsızlığına ulaşmayı hedefleyen Kosova'nın bu stratejisi sonuç alamamış ve 1996 yılından itibaren silahlı direniş hareketleri başlamıştır. 1996 yılından itibaren Kosova Kurtuluş Ordusu'nun (UÇK) saldırıları artmaya başlamasıyla birlikte Sırp güçlerinin sivilleri de hedef alacak şekilde verdikleri sert yanıtlar çatışmaları şiddetlendirmiştir. Özellikle Raçak Katliamının ardından durumun ciddiyeti uluslararası toplum tarafından iyice anlaşılmıştır.

1999'da NATO, Kosova'daki Sırp kuvvetlerini hedef alan bir askeri müdahale başlatmıştır. Bu müdahale sonunda Sırp birlikleri geri çekilmiş ve Kosova Birleşmiş Milletler' in 1244 sayılı kararıyla uluslararası geçici yönetime bırakılmıştır. Böylece Kosova fiilen Yugoslavya'dan ayrılmış ancak henüz bağımsız bir devlet olarak tanınmamıştır.

Çatışmaların sona ermesinin ardından 2000'li yıllarda süren müzakerelerde uzlaşma sağlanamamıştır. Martti Ahtisaari tarafından hazırlanan Kosova'nın denetimli bağımsızlık planının da Sırbistan tarafından reddedilmesinin ardından Kosova 2008 yılında tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu dönemden itibaren Avrupa ve Batı ile ilişkilerini önemli oranda geliştiren ve onların rehberliğinde devlet inşası sürecini geçiren Kosova'nın bağımsızlığı birçok ülke tarafından tanınmıştır. Ancak başta beş AB üyesi ülke olmak üzere Kosova'yı halen tanımayan ülkelerin olması Kosova'nın uluslararası alanda en önemli sorunu olarak varlığını devam ettirmektedir.

2.1.5. Karadağ'ın Bağımsızlığı

Yugoslavya içerisinde en küçük cumhuriyetlerden birisi olan Karadağ uzun yıllar merkezi otoriteye sadık kalarak siyasi birlikteliği sürdürme eğiliminde olmuştur. Sırbistan ile olan tarihsel, dini ve kültürel bağlar Karadağ'ı bağımsızlık çizgisinden uzakta tutmuştur. Yugoslavya'nın dağılmasının ardından da Sırbistan ile tek ülke altında yaşama arzusu devam etmiştir.

1990'lı yıllarda yaşanan Yugoslavya'nın dağılma sürecinde Karadağ ilk aşamada bir bağımsızlık arayışında olmamış ve 1992 yılında gerçekleştirilen referandum ile Sırbistan ile birlikte Yeni Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ni (YFC) kurma iradesi göstermiştir. Yine de bu dönemde Karadağ içerisinde ayrılıkçı eğilimler de yüksek sesle olmasa da varlığını hissettirmiştir.

1990'ların sonunda Miloseviç liderliğindeki rejimin uluslararası toplum tarafından izole edilmeye başlaması ve 1999 yılında yaşanan Kosova çatışmalarının ardından gerçekleştirilen NATO müdahalesi Karadağ içerisinde bağımsızlık isteğini güçlendirmiştir. Bu süreçte Karadağ'ın bağımsızlık arayışları ile AB'nin bölgede istikrar arayışı çakışmış ve bağımsızlık sürecinde AB önemli bir rol üstlenmiştir.

Karadağ'ın bağımsızlık talepleriyle birlikte AB'nin arabuluculuğunda 2002 yılında imzalanan Belgrad Anlaşması ile birlikte Sırbistan-Karadağ devleti kurulmuştur. Aynı anlaşma ile Karadağ'a üç yıl sonra bağımsızlık referandumu yapma hakkı tanınmıştır. 2006 yılında yapılan referandum ve ardından Karadağ Meclisinin aldığı resmi karar ile bağımsızlık ilan edilmiştir.

Karadağ'ın bağımsızlık süreci diğer ülkelerin aksine çatışmasız ve daha az sorunlu bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir. Sırbistan ile olan tarihi yakın ilişkilerin yanı sıra AB'nin sürece dahil olması bağımsızlığa giden yoldaki engellerin aşılmasını kolaylaştırmıştır. AB'nin arabuluculuğunda gerçekleşen sürecin sonunda Batı blokunun bir parçası olmayı stratejik hedef olarak ortaya koyan Karadağ kısa sürede AB'ye aday ülke haline gelmekle kalmamış, AB üyeliğine en yakın Batı Balkan ülkesi olma konumunu da elde etmiştir.

3. BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN BATI BALKANLAR POLİTİKASININ GELİŞİMİ

3.1. 1990'lı Yıllarda AB'nin Batı Balkanlar Politikası

3.1.1. Royaumont Süreci

AB kendisi açısından önemli bir jeopolitik konuma sahip olan Batı Balkanlar'da kalıcı istikrarın sağlanabilmesi için çabalarını sürdürmüştür. Bu kapsamda bölgeye yönelik ilk kapsayıcı yaklaşım olan 'Royaumont Süreci' Fransa'nın girişimleriyle başlamıştır. Royaumont kasabasında toplanan 27 ülke, 'Güney-Doğu Avrupa'da İstikrar ve İyi Komşuluk İlişkileri Süreci' bildirisini kabul etmişlerdir. Royaumont Sürecine Yugoslavya'dan ayrılan Bosna Hersek, Sırbistan–Karadağ, Makedonya, Hırvatistan, Slovenya'nın yanı sıra Arnavutluk, Macaristan, Bulgaristan, Romanya ve Türkiye ile AB'ye üye olan 15 ülke, Avrupa dışından ise ABD ve Rusya katılmıştır. Komisyon, AP, AGİT ve Avrupa Konseyi Royaumont Süreci'ni takip etmişlerdir. Sürecin başlangıçta var olan asıl amacı Dayton Anlaşması'nın uygulanabilmesi için katkıda bulunmaktır. Çatışma ortamının tamamen sona erdirilmesinden sonra ilerleyen dönemlerde ise bölgede kalıcı barış, istikrar ve demokrasinin yerleşmesi amaçlanmıştır.

Bu süreçte AB tarafından bazı temel politika öncelikleri öne çıkarılmıştır. Sürece katılan ülkeler arasında olan ilişkilerin, olası iyi komşuluk anlaşmalarının imzalanması da dahil olacak şekilde normalleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu sürece katılan bölge ülkeleri arasında serbest dolaşım ve ifade özgürlüğünün uygulanabilmesi; süreçle birlikte kültür, insan hakları, sivil toplum gibi alanlarda bölgesel projeler yapılarak demokrasinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Royaumont süreci ile 1998 yılına kadar yapılan çeşitli konferans ve toplantılarla bölgede kalıcı istikrar ve barışa katkı sağlanmaya çalışılsa da başarılı olunamamıştır. Süreç bölgeye kapsayıcı bir bakış açısı getirmesi ve daha sonraki yıllarda uygulanacak politikalara yol gösterici olması bakımından önemli bir yaklaşım olmuştur.

3.1.2. Bölgesel Yaklaşım

Batı Balkan ülkeleri ile ortaklık ilişkilerini geliştirmek isteyen AB 'Bölgesel Yaklaşım' adı verilen bir girişim başlatmıştır. Daha önce Orta Avrupa ülkelerine uygulanan yaklaşımın bir benzeri olan Bölgesel Yaklaşım ile bölgede entegrasyonun artırılması ile krizlerin önüne geçilebileceği ve böylece AB ile gelişecek süreç sonrasında Avrupa Anlaşmalarına benzer anlaşmaların imzalanabilmesi amaçlanmıştır. 15-16 Şubat 1996 tarihlerinde gerçekleşecek olan Roma Zirvesi öncesinde Komisyon tarafından Batı Balkan ülkeleri için detaylı bir rapor hazırlanmıştır. 26 Şubat 1996'da kabul edilen rapor ile Bölgesel Yaklaşım perspektifi ile kalıcı çözüme yönelik amaçlar belirlenmiş ve bu amaçlara yönelik Batı Balkan ülkeleri tarafından hayata geçirilmesi beklenen gereklilikler ortaya konulmuştur.

AB'nin bu dönemde ilk önceliği Dayton Anlaşmasının uygulanması ve komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi olmuştur. Ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan mültecilerin geri dönüşlerinin sağlanması da gereklilikler içerisinde yer almıştır. Ayrıca Batı Balkan ülkelerinde serbest ve demokratik seçimlerin yapılması gerekliliği belirtilmiştir.

Bölgesel Yaklaşım Batı Balkan ülkeleri ile AB, ABD ve uluslararası kuruluşları bir araya getirmeyi amaçlamıştır. Bu strateji ile bölgesel işbirliklerinin artırılması ve gelişen işbirlikleri ile entegrasyon süreci hızlandırılmak istenmiştir. Ekonomik ve ticari destekler bölgesel yaklaşımın temel politikalarından birisi olmuştur. Bölgesel işbirliğine katkı sağlaması amacıyla bu dönemde yeniden yapılanma destek programı başlatılmış ve dört yüz milyon Euro kaynak ayrılmıştır. Ayrıca bu dönemde alt yapı yatırımlarına katkı sağlayan PHARE programına Bosna-Hersek ve Makedonya kabul edilmiştir. 1997 yılında yapılan Lüksemburg Zirvesi ile Bölgesel yaklaşım yeniden ele alınmış ve verilecek finansal destekler, ticari imtiyazlar ve diğer işbirlikleri için çeşitli siyasi şartlar ortaya konulmuştur.

3.1.3. AB'nin Şarta Bağlılık Stratejisi

AB Batı Balkan ülkeleri ile ilişkilerinde mali yardımlar, ekonomik ve ticari işbirlikleri gibi konularda yapacağı katkıların karşılığında tutarlı bir politika izlenebilmesi için bu ülkelere bazı şartlar sunmuştur. Şarta Bağlılık olgusu tüm Batı Balkan ülkelerine kendi öznel koşullarına göre farklı şekillerde de uygulanmıştır. Örneğin ticari

imtiyazların yenilenmesi için insan haklarına saygı, demokrasi ve komşu ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi şartı getirilmiştir. PHARE programından yararlanmak için ise ülkelerinden ayrılmış kişilerin geri dönüş süreçlerinin desteklenmesi bir ön koşul olarak sunulmuştur.

Şartların durumu ülkeden ülkeye farklılık gösterse de bazı genel koşullar tüm ülkeler için geçerli olmuştur. Batı Balkan ülkelerine uygulanan koşullar şu şekilde sıralanmaktadır: (Kavalalı, 2005, s.40-41).

- Yerinden zorla göç ettirilmiş veya göç etmek zorunda kalan mültecilerin evlerine geri dönüşünün sağlanması
- Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICTY) ile tam iş birliği yapılması ve savaş suçlularının adalet önüne çıkmasının sağlanması
- Kalıcı demokratik reformlar başlatılması ve insan-azınlık haklarına saygı duyulması
- Gizli oy esasına dayanan özgür ve düzenli seçimlerin düzenlenmesi
- Özelleştirme programına hız verilmesi ve fiyat kontrolü gibi uygulamalarının kaldırılması vb. ekonomik reformların uygulanması
- Komşu ülkelerle iyi komşuluk ilişkilerinin başlatılması ve bu yönde önemli adımların atılması

Şartlara uyulup uyulmadığı ise AB başta olmak üzere, BM, AGİT ve diğer uluslararası kuruluşların el aldığı raporlarda değerlendirilmiştir. Batı Balkan ülkelerinin 'Avrupalılaştırma' sürecinde ortaya konulan koşulluluk daha önceki üyelik süreçlerine göre çok daha ağır koşulları içermektedir. Daha önceki genişleme dönemlerine göre daha kapsamlı şartlar Batı Balkan üyelerinin entegrasyon sürecinde ortaya konulmuştur. Batı Balkan ülkeleri daha önce birliğe üye olan Orta Avrupa ülkelerine kıyasla farklı birtakım özelliklere sahip olduğundan üyelik ve entegrasyon süreçleri de doğal olarak farklı şekilde gelişmiştir. Orta Avrupa ülkelerinde kurumsallaşmış bir demokratik kültürün varlığı ve etnik ayrışmaların olmaması ya da Balkan ülkelerine göre çok daha az olması AB'ye uyum süreçlerini kolaylaştırmıştır. Oysa Batı Balkan coğrafyasında yıllardır süre gelen çatışma ve iç içe geçmiş etnik yapıların varlığı siyasi sorunların çözümünü güçleştirmektedir. Bununla birlikte kurumsal altyapının zayıf olması, demokrasinin

gelişmemesi, devlet yapılarının zayıflığı, illegal ve etnik organizasyonların varlığı gibi nedenler Batı Balkanların 'Avrupalılaştırma' sürecini geciktirmiştir.

3.1.4. Güneydoğu Avrupa İçin İstikrar Paketi

Kosova'da yaşanan çatışma süreci AB'ye bölgenin önemini yeniden hatırlatmıştır. 1999 yılında Kosova Operasyonu'nun sona ermesinin ardından bölgede sürekli istikrarın sağlanması için bir İstikrar Paketi ihtiyacı ortaya çıkmış ve bu konuda AB öncülük rol üstlenmiştir. İstikrar Paketi, AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası kapsamında komisyonun girişimleriyle başlatılmış ve AB uygulamanın ana sorumluluğunu üstlenmiştir. Batı Balkan ülkelerinin dışında bölge ülkelerinden Bulgaristan, Romanya ve Moldova da pakta dahil edilmiştir. Böylece paktin kapsamı tüm Güneydoğu Avrupa olmuştur.

İstikrar Paketi ABD, Rusya, Kanada, Japonya gibi ülkeler ve BM, NATO, AGİT gibi birçok uluslararası örgüt tarafından desteklenmiştir. Ayrıca ekonomik istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmak amacıyla Dünya Bankası, IMF, Avrupa Yatırım Bankası gibi kuruluşlar da sürecin içerisinde yer almışlardır. Birçok devlet ve kurumun katkısıyla oluşturulan İstikrar Paketi, Güneydoğu Avrupa'da istikrar ve büyüme için ortak strateji ve uluslararası işbirliğine ilişkin bir siyasi taahhüt beyanı ve çerçeve anlaşmasıdır.

İstikrar Paketi daha önceki kriz ve çatışma dönemlerindeki tecrübelerden esinlenerek oluşturulmuştur. Çatışmaların önlenmesi ve istikrarın kalıcı olarak sağlanması için üç anahtar alanda paralel olarak başarı kaydedilmesi gereklidir. Buna göre; güvenli bir ortamın yaratılması, güçlendirilebilir demokratik sistemlerin oluşturulması, ekonomik ve sosyal refahın teşvik edilmesi temel alanlar olarak öne çıkmaktadır (Türkeş & Gökgöz, 2006, s.659).

İstikrar Paketi ile bölgelerin kendi aralarındaki çatışmaların sona ermesi ile yapılacak ekonomik desteklerin birbirini takip etmesi amaçlanmıştır. Böylece iş birliklerinin geliştirilerek hem kalıcı barış ve istikrar ortamının sağlanması hem de tam entegrasyona daha da yakınlaşılacak istenmiştir. Batı Balkan ülkelerinden beklenen işbirliği AB üyelik sürecinin de bir ön koşulu olarak ön plana çıkmıştır.

Yapılan bağış ve yardımlar ile bölgenin yeniden yapılanmasında bir koordinasyon görevi gören İstikrar Paketi zamanla ortak politikalara yön veren bir yapı haline gelmiştir. Büyük devletler ile uluslararası örgütlerin destekleri bölge ülkelerinin

sürece uyumunu kolaylaştırmıştır. Artan işbirlikleri ile İstikrar ve Ortaklık Süreci yürütülmüş, İstikrar Paktı ise 2008 yılında Bölgesel İşbirliği Konseyine dönüşmüştür.

3.2. 2000’li Yıllarda AB’nin Batı Balkanlar Politikası

3.2.1. İstikrar ve Ortaklık Süreci

Kosova Savaşı’nın ardından AB’nin 1990’lı yıllarda Batı Balkanlar’a yönelik uyguladığı politikaların yetersiz olduğu görülmüştür. Ortaya çıkan krizleri anlık olarak çözmeye ve çatışmaları engellemeye yönelik kısa vadeli çözümler içeren yaklaşımların, 2000’li yıllara giden süreçte bölgenin kalıcı istikrar ve barışının sağlanmasında eksik kalacağı genel kabul görmüştür. Güvenlik politikalarının yanında bölge ülkelerini AB’ye daha çok yakınlaştıracak olan genişleme mekanizmaları devreye sokulmak istenmiştir. Batı Balkanlar’da kalıcı barış ve istikrar ile birlikte bölge ülkelerinin dönüşümü ve tam entegrasyon hedefiyle İstikrar ve Ortaklık Süreci (SAP) gündeme getirilmiştir.

Avrupa Komisyonu 26 Mayıs 1999’da yayınladığı bildiriye, Batı Balkan ülkelerinin reform sürecine destek vermek ve bu ülkeleri AB’ye yaklaştırmak için ‘İstikrar ve Ortaklık Süreci’ başlatılmasını tavsiye etmiştir. Buna dayanarak Genel İşler Konseyi 21-22 Haziran 1999 tarihlerinde gerçekleştirdiği toplantıda Batı Balkan ülkelerine yönelik İstikrar ve Ortaklık Sürecini (SAP) kabul etmiştir. SAP o güne kadar AB’nin Batı Balkan bölgesine yönelik uyguladığı en kapsamlı ve derinlikli strateji olarak önemini günümüze kadar korumuştur.

SAP bölgeye uzun vadeli bir perspektifle bakılmasını sağlamıştır. Kısa vadeli sorunlara yönelik geçici çözümler yerine bölgenin tümünden dönüştürülerek AB’ye tam üyelik sürecinin tamamlanması ve böylece var olan birçok problemin kesin çözüme ulaştırılması amaçlanmıştır. SAP ile AB ve bölge ülkeleri arasında yeni bir sayfa açılmıştır. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin yaşadığı değişimlerin bir benzerinin Batı Balkanlarda yapılarak tam entegrasyona ulaşılması istenmiştir. SAP’ın ilk hedefi gerekli düzenleme ve reformları yapmaya devam eden ülkelerle İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları (SAA) imzalanması olmuştur. Bununla birlikte tek taraflı dış ticaret ödünleri ve bölge ülkelerine yapılacak finansal yardımlar ön plana çıkmıştır.

SAP süreci ile birlikte bölge ülkelerinin dönüşü olmayacak bir şekilde AB üyeliği yolunda devlet kapasitelerinin artırılması amaçlanmıştır. İstikrarın sağlanması ve serbest pazara dönük ekonomi politikaları uygulamalarıyla hem ülkeler arası barış ve

istikrarın sağlanması hem de AB ile bölge ülkeleri arasındaki yakınlaşmanın artması istenmiş nihai olarak ise bu sürecin AB üyeliği ile taçlanması hedeflenmiştir. SAP'a bakıldığında Kopenhag Kriterleri ile uyumlu olduğu görülmektedir. Adalet ve İçişlerinde yapılacak düzenlemeler, hukukun üstünlüğü, serbest ve demokratik seçimler gibi AB standartları bölge ülkeleri için de birer hedef haline gelmiştir.

SAP ile ortaya konan tam üyelik perspektifi ile bölge ülkelerinde önemli değişimler yaşanmıştır. AB ile Batı Balkan ülkeleri arasındaki ilişkiler derinleşmiştir. Ekonomik göstergeler iyileşirken yaşam standartları görece olarak bir iyileşme göstermiştir. Kurumları geliştirmek için birtakım yapısal reformlar hayata geçirilmiştir. Tüm bu olumlu gelişmelere ve AB'nin çabalarına rağmen hukukun üstünlüğü, suç ve güvenlik gibi alanlarda istenen düzeyde ilerleme sağlanamamıştır.

3.2.1.1. İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları- SAA

İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları (SAA) SAP'ın en önemli ve en son aşamasıdır. Tam üyelik hedefi öncesi resmi bir ortaklık içeren ve çeşitli şartlar silsilesini beraberinde getiren anlaşmalar daha önce üye olan ülkelerle imzalanan Avrupa Antlaşmaları temel alınarak hazırlanmıştır. Avrupa Antlaşmaları ile SAA'nın en temel farkı ise SAA'nın bölgesel işbirliği şartlarını da içeriyor olmasıdır. Böylece AB bir yandan bölge ülkelerinin dönüşümünü hedeflerken diğer yandan bölgesel istikrarın sağlanmasına katkı sunmayı istemiştir. Bölgesel işbirlikleri şartlarının olması AB'nin Batı Balkanlar'a yönelik diğer bölgelerden farklı stratejisini de göstermektedir.

SAA ile bölge ülkelerine tek taraflı ticari ödümler ve finansal yardım sağlanmış, AB mevzuatına uyum konusunda işbirlikleri geliştirilmiş ve özellikle İçişleri, Adalet ve yasama alanlarında işbirliği geliştirilmek istenmiştir. Böylece AB müktesebatının uyumu konusunda bölge ülkelerinin bir temel oluşturulması istenmiştir. Bu dönemde sürecin takibini yapmak ve tarafların iş birliğini sağlamak amacıyla kurumsal bazı yapılar oluşturulmuştur. Bunlardan en önemlisi İstikrar ve Ortaklık Konseyidir. İstikrar ve Ortaklık Konseyi, AB komisyonu üyeleri ve ilgili bölge ülkelerinin hükümet temsilcilerinden oluşmuştur.

Batı Balkan ülkeleri ile AB arasında SAA imzalanabilmesi için bazı şartların yerine getirilmesi ve bunun AB Komisyonu tarafından da teyit edilmesi öngörülmüştür. Hukuk'un üstünlüğü, demokratik seçimlerin varlığı, komşularla iyi ilişkiler geliştirilmesi

gibi birtakım ön şartların yerine getirilmesinin ardından AB Komisyonu SAA sürecinin başlatılması İstikrar ve Ortaklık Konseyinin onayına sunulmuş ardından Komisyon ile bölge ülkeleri arasında SAA süreçleri başlamıştır. Süreç içerisinde Batı Balkan ülkelerinin tamamı ile SAA imzalanmıştır. Ülkelerin öznel şartlarına bağlı olarak az sayıda farklılıklar olmasına karşın tüm anlaşmaların genel çerçevesi aynı olmuş ve anlaşmaların tamamı on ana başlık ve eklerinden oluşmuştur. Bu ana başlıklar şu şekildedir; (Baş, 2009, s.153–155).

1. Genel Prensipler: Demokrasiye, insan haklarına ve uluslararası hukuka saygıyı içermektedir.
2. Siyasi Diyalog: Avrupa Birliği ile antlaşma yapılan Batı Balkan ülkesinin arasında uluslararası sorunlara karşı ortak bir siyasi iş birliğinin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır.
3. Bölgesel İşbirliği: Bölge ülkelerine mali ve teknik olarak gerekli desteklerin verilmesi ile beraber serbest ticaret konusunda bölgesel işbirliğinin önemi vurgulanmıştır.
4. Malların Serbest Dolaşımı: Dünya Ticaret Örgütü çerçevesinde Avrupa Birliği ile antlaşma yapılan Batı Balkan ülkesi arasında serbest ticaret alanının oluşturulması öngörülmüştür.
5. İşçilerin, Sermayenin ve Hizmetlerin Hareketi: Avrupa Birliği ülkelerinde çalışan Batı Balkan ülkeleri vatandaşlarının emek ve sermayesinin serbest dolaşımını içermektedir. Hiçbir ayırım yapılmaksızın gerekli çalışma şartlarının oluşturulması ile işlerin kolaylaştırılması amaçlanmıştır.
6. Hukukun, Yasal Yaptırımların ve Rekabet Kurallarının Yakınlaştırılması: Batı Balkan ülkeleri Avrupa Birliği müktesabati çerçevesinde gerekli hukuksal reformların yapılmasını kabul etmişlerdir.
7. Adalet, Özgürlük ve Güvenlik: Yasadışı göçle mücadele başta olmak üzere uyuşturucu kaçakçılığı, organize suçlarla mücadele, terörizmin finansmanı gibi konularda işbirliği yapılması konusunda uzlaşmaya varılmıştır. Ayrıca Batı Balkan ülkeleri AB üyesi ülkelere göç eden kendi vatandaşlarını ve bu

lkeler zerinden AB'ye göç eden üçüncü ülke vatandaşlarını geri kabul etmeyi taahhüt etmişlerdir.

8. İşbirliği Politikaları: Batı Balkan devletleri ekonomi politikalarını AB'nin ekonomi politikalarına yakınlaştırma ve uyumlaştırmayı sağlamayı, AB de bölge ülkelerine teknik destek sağlamayı taahhüt etmiştir.
9. Finansal İşbirliği: Batı Balkan devletleri anlaşmaların amacını yerine getirebilmek amacıyla borç veya bağış alabileceklerdir. Bu bağış ve yardımlar AB'nin yerine getirilmesini istediği siyasi kriterlere bağlanabilecektir.
10. Kurumsal, Genel ve Nihai şartlar: Antlaşmaların hedeflerinin elde edilmesini gerçekleştirmek üzere kurulan İstikrar ve Ortaklık Konseyi, İstikrar ve Ortaklık Parlamenter Komitesinin kuruluş, yetki ve işleyişine ilişkin hükümler bu başlık altında yer almıştır.

Batı Balkan lkelerinin süreçte yerine getirmesi gereken şartlar AB tarafından ısrarcı bir şekilde takip ve talep edilmiştir. AB genel bir ereve içerisinde her ülkeden farklı şartları yerine getirmesini talep etmiş ve gelişmeler çerçevesinde SAA'ların imzalanması ve yürürlüğe girmesi her ülke için farklı tarihlerde olmuştur. İlk olarak Makedonya ile 2001 yılında imzalanan SAA'ların imzalanma ve yürürlüğe girme süreci 2016 yılında Kosova ile imzalanan anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile sona ermiştir.

Tablo 1.
İstikrar ve Ortaklık Anlaşması

İstikrar ve Ortaklık Anlaşması		
lkeler	İmzalandığı Yıl	Yürürlüğe Girdiği Yıl
Kuzey Makedonya	2001	2004
Karadağ	2007	2010
Sırbistan	2007	2013
Arnavutluk	2006	2009
Bosna Hersek	2008	2015
Kosova	2015	2016

Kaynak: European Commission, (tarih yok), Stabilisation and Association Agreements. Erişim tarihi: 10.02.2025

3.2.1.2. AB Yardım Programları- CARDS

Batı Balkan bölgesinde 1990'lı yılların başından itibaren AB çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Savaş ve çatışma dönemlerinde insani yardımlar ön plana çıkmıştır. Devam eden süreçte ise barış ve istikrarın korunmasına katkı sunmak ve bölgenin yeniden yapılandırılmasını sağlamak amacıyla çeşitli yardımlar yapılmıştır. İstikrar ve Ortaklık Sürecinin desteklenmesi amacıyla, 1999 Helsinki Zirvesi'nde AB yardımlarının tek bir çatı altında yürütülmesi ve etkinliğinin artırılmasına yönelik olarak CARDS: Yeniden Yapılanma, Gelişim ve İstikrar için Toplum Yardımı (Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilization) yardım programı uygulanmaya konulmuştur. CARDS çerçevesinde CARDS 2000-2006 yılları arasında bölge ülkelerine 4,6 milyar Euro yardım yapılması öngörülmüştür. (Kavalalı, 2005, s.46-47) Tüm süreçte olduğu gibi CARDS yardımlarının alınması konusunda da AB'nin şarta bağlılık stratejisi sürmüştür. Demokratikleşme, insan hakları gibi konular yardımların ön koşulu olarak AB tarafından şart olarak sunulmaya devam etmiştir.

CARDS yardım programı çerçevesinde öncelikli olarak şu alanlar belirlenmiştir: (Crnica, 2007, s.59-60).

- Bölgenin yeniden yapılanması, mülteci ve yerinden edilmiş insanlara yardım ve bölge istikrarının kurulması.
- Demokratikleşme sürecini teşvik etmek için kurumsal ve hukuksal çerçevenin oluşturulması.
- Hukukun üstünlüğü, insan ve azınlık haklarına saygı ve sivil toplumun güçlendirilmesi.
- Bağımsız medya kuruluşlarına destek verilmesi ve organize suçlara karşı mücadele.
- Sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanması ve piyasa ekonomisine yönelik ekonomik reformların yapılması.
- Yoksulluğun azaltılması, kadın erkek eşitliği, eğitim gibi alanlarda reform yapılması ve çevrenin korunması.

- CARDS kapsamına giren Batı Balkan ülkeleri arasında, AB'ye üye ülkeler, diğer aday ve aday statüsünde olmayan ülkeler arasında iş birliğinin teşvik edilmesi.

3.2.1.3. Tek Taraflı Ticari Ödünler ATM

Ülkelerin ekonomik büyümelerinde dış ticaret hacimlerinin artırılması önemli bir yere sahiptir. Ekonomik kalkınmanın başlangıcında bazı ticari ödünlere ile küçük ülkelerin korunması bu ülkelerin ihracatlarının artmasına katkı sağlamakta ve ekonomik gelişmeyi desteklemektedir. Bununla birlikte artan ticari ilişkiler siyasi ve sosyal ilişkileri de geliştirmektedir. SAP sürecinin bir birleşeni olarak tek taraflı ticaret ödünlere de bir araç olarak Batı Balkanlar'da AB tarafından kullanılmıştır.

Bölgede ekonomik istikrarın sağlanması ve bölge ülkelerinin ekonomik büyümelerinin desteklenmesi amacıyla tek taraflı ticari ödünlere verilmiştir. Buna göre Batı Balkan ülkelerinde üretilen ürünler AB içerisinde gümrüksüz ve kotasız olarak ihraç edilebilecektir. Diğer yardım ve destek programlarında olduğu gibi tek taraflı ticaret ödünlere de demokrasinin geliştirilmesi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı ve bölge ülkeleri arasındaki ekonomik iş birliği gibi bazı şartlara bağlanmıştır.

3.2.1.4. Birinci AB-Batı Balkan Zirvesi Zagreb Zirvesi

2000 yılının Haziran ayında gerçekleştirilen Feira Zirvesi AB-Batı Balkan ilişkileri açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Zirvenin sonuç bildirisinden İstikrar ve Ortaklık Anlaşmalarının önemi vurgulanmış ve Batı Balkan ülkelere AB'ye entegrasyon sürecinde verilen desteğin sürdürüleceği belirtilmiştir. Bununla birlikte AB-Batı Balkan ülkeleri arasındaki ilişkileri ilerletmek adına bir zirve toplantısının yapılması kararlaştırılmıştır. Zagreb'te 23-24 Kasım 2000 tarihlerinde AB ve Batı Balkan ülkelerinin devlet ve hükümet başkanlarının bir araya gelmesiyle ilk AB-Batı Balkan zirve toplantısı gerçekleştirilmiştir. Zirve toplantısının ardından yayınlanan sonuç bildirisinde Hırvatistan ve Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nde yapılan seçimlerin demokratik havada geçmesinden ve seçimlerinde demokratik reformlar yapabilecek partiler tarafından kazanılmasından duyulan memnuniyet vurgulanmıştır. Zagreb Zirvesi sonuç bildirgesi ile Batı Balkan Ülkelerinin;

- Bölgesel iş birliklerinin güçlendirilmesi.
- Bölgesel Serbest Ticaret Bölgesi oluşturulması.
- Adalet ve İçişleri alanlarında yakın iş birlikleri sağlanması.
- Özellikle organize suçlar, yolsuzlukla mücadele ve yasadışı göçle mücadele için siyasi diyalog mekanizmalarının oluşturulması.

Konularında mutabık kaldıkları bildirilmiştir. Batı Balkan ülkeleri ilgili alanlarda işbirliği anlaşmaları imzalanması taahhüdünde bulunmuşlardır. Ayrıca bu anlaşmaların AB ile bölge ülkeleri arasında yapılan İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları çerçevesine alınması kararlaştırılmıştır.

Avrupa Birliği tarafından sonuç bildirgesi ile:

- Zirvesi sonuçlarına uygun olarak Batı Balkan ülkelerinin potansiyel aday statülerini yeniden teyit edilmiş,
- Katılım olasılığının Avrupa Antlaşmaları ve Kopenhag Kriterlerine bağlı olduğu ve bu çerçevede İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları ile bölgesel iş birliklerinin önemini vurgulanmış,
- 29 Nisan 1997 tarihli Konsey kararına atıfta bulunularak her bir Batı Balkan ülkesi için İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları sürecindeki gelişmelerin son durumu belirtilmiş,
- CARDS yardım programının kısa sürede uygulanmaya konulmasını kararlaştırmıştır.

Zagreb Zirvesinde üzerinde en çok durulan konu bölgesel iş birliği olmuştur. AB daha önceki yaklaşımlarına paralel olarak bölgesel iş birliklerine çok önem vermiş ve bunu tam üyelik yolunda bir ön şart olarak belirtmiştir. Bununla birlikte İstikrar ve Ortaklık Sürecinin AB-Batı Balkan ilişkilerindeki temel strateji olmaya devam etmesi kararlaştırılmıştır. AB'nin demokratikleşme ve ilgili ülkeler arasındaki iş birliği ve uzlaşma süreçlerine kararlı destek verme isteği vurgulanmıştır. Zagreb Zirvesinin en önemli sonucu ise İstikrar ve Ortaklık Süreci çerçevesinde Batı Balkan ülkelerine tam üyelik yolunun açık olduğunun belirtilmesi olmuştur.

3.2.1.5. İkinci AB-Batı Balkan Zirvesi Selanik Zirvesi

2003 yılında Yunanistan'ın AB dönem başkanı olmasıyla AB-Batı Balkan ilişkileri artarak devam etmiştir. Yunanistan Batı Balkanlar'ın AB'ye entegrasyonunu bir politika önceliği olarak belirlemiştir. İstikrar ve Ortaklık Süreci çerçevesinde hızlanacak entegrasyonun bölgede istikrar ve refaha katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Yunanistan'ın dönem başkanlığında 'Batı Balkan Ülkeleri İçin Öncelikler – Greek Presidency Priorities for the Western Balkans' başlıklı bir strateji belgesi hazırlanmıştır. Bu belge ile Batı Balkanlardaki öncelikler şu ana başlıklar altında sıralanmıştır: (European Stability Initiative, 2002).

- Barış, İstikrar ve Demokratik Gelişim
- İstikrar ve Ortaklık Sürecinin İlerletilmesi
- İstikrar ve Ortaklık Sürecinin Geliştirilmesi ve Genişlemeden Sonra Yeni Ortama Uyum Sağlanması
- Balkanların Avrupa ile Entegrasyon Sürecinin Başlatılması
- Bölge İçin Önemli Olan Yatay Konulara Odaklanması
- Güneydoğu Avrupa'da Bölgesel İş birliği ve Girişimlerin Teşvik Edilmesi

2003 yılında 'Batı Balkan ülkeleri için Selanik Gündemi' adlı belge Genel İşler Konseyi tarafından kabul edilmiştir. Selanik Gündeminin temel amacı üyelik ve tam entegrasyon sürecinde İstikrar ve Ortaklık Anlaşmalarının dolduramayacağı alanların doldurulması ve İstikrar ve Ortaklık Anlaşmalarının daha etkin hale getirilmesidir. Bu yönde Avrupa'da daha önce uygulanan 'Katılım Ortaklıkları' sürecine benzer bir 'Avrupa Ortaklıkları' isimli bir süreç ortaya konmuştur. Her bir ülke için kendi öznel şartları göz önüne alınarak kısa ve orta vadede yerine getirmesi gereken yükümlülükler ortaya konmuştur. Böylece tam üyelik sürecinde yapılması gereken reformlar ve atılması gereken adımlar her ülke için ayrı bir belgeyle belirlenmiştir.

3.2.1.6. Selanik Zirvesinden Berlin Sürecine AB-Batı Balkan İlişkileri

Zagreb ve Selanik zirvelerinin ardından AB-Batı Balkan ilişkilerinin ve entegrasyon sürecinin hızlanması beklenirken AB içerisinde yaşanan gelişmeler süreci

olumsuz etkilemiştir. 2004 yılında on ülkenin daha AB üyesi olmasıyla önemli bir genişleme yaşanmıştır. Bu genişlemenin ardından ise 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya AB üyesi olmuştur. Kısa sayılabilecek bir süre içerisinde on iki ülkenin AB'ye üye olması eski üye ülkelerde birçok politik tartışmaya neden olmuştur.

AB ülkelerinin içsel politik tartışmaları diğer ülkelerle olan ilişkilere de yansımıştır. Hızlı bir şekilde yaşanan genişleme süreci 'genişleme yorgunluğu' tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Aynı dönemde Avrupa ülkeleri içerisinde yükselen sağ ve genişleme karşıtı görüşlerin taraftar bulması AB'nin Batı Balkanlar'a yönelik genişleme stratejisinin sorgulanmasına neden olmuştur. AB'ye üye olan Doğu Avrupa ülkelerinin iç problemleri üyelik süreciyle birlikte AB'nin de mücadele etmesi gereken konular haline gelmiştir. Bu durum devam edecek genişlemelerde Kopenhag Kriterleri şartlarının eksiksiz uygulanması ve tam anlamıyla hazır olmayan ülkelerin üyelik süreçlerinin tamamlanmaması gerektiği görüşlerini güçlendirmiştir.

Bu dönemde 2006 yılında Salzburg'da AB ile Batı Balkan ülkelerinin katıldığı bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantı sonucunda yayımlanan deklarasyonla: (Council of the European Union, 2006).

- AB, Batı Balkanlar'ın geleceğinin Avrupa Birliği'nde olduğunu teyit etmiş,
- 2003 Selanik Zirvesinden belirlendiği gibi İstikrar ve Ortaklık Sürecinin Avrupa Birliği yolunda temel çerçeve olduğu ve bu sürece tam desteğin devam edeceği vurgulanmış,
- Katılımcılık, iyi komşuluk ilişkileri, reformların hızlandırılması gibi konularda mutabık kalınmış,
- Batı Balkan ülkelerinin Selanik Zirvesi kapsamında AB yolunda önemli adımlar attıkları ve istikrar, demokrasi ve ekonomik gelişme alanlarında önemle mesafe kat edildiği vurgulanmış,
- AB'nin Batı Balkan ülkelerinin Avrupa perspektifini daha somut hale getirmek için desteklerinin devam edeceği belirtilmiştir.

8 Kasım 2006'da AB Komisyonu '2006-2007 Genişleme Stratejisi ve Genişlemedeki Ana Zorluklar' başlıklı bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor ile Arnavutluk,

Bosna Hersek, Makedonya, Karadağ ve Sırbistan ile vize serbestliği müzakerelerine başlanıldığı açıklanmıştır. AB tarafından Vize müzakerelerinin bir ön şartı olarak ‘Geri Kabul Anlaşmaları’ yapılması istenmiştir. Geri Kabul Anlaşmaları yasadışı göçle mücadelede önemli bir araç olarak kabul edilmektedir. Bu anlaşmalar AB ile AB üyesi olmayan bir ülke arasında imzalanan ve iki tarafın vatandaşlarının veya taraflardan birinden geçerek gelmiş üçüncü ülke vatandaşlarının buldukları ülkede yasadışı olarak bulunmaları veya yasal olarak bulunma şartlarını kaybetmeleri halinde bu kişilerin geri kabulünü düzenleyen anlaşmalardır. AB bu anlaşmalar karşılığında verilecek vize serbestisini bir ‘havuç’ olarak kullanmıştır.

Arnavutluk ile Mayıs 2006’da imzalanan bir Geri Kabul Anlaşması bulunmaktaydı ancak diğer dört ülke için süreç Kasım 2006’da başlamış, Eylül 2007’de tamamlanarak Ocak 2008’de yürürlüğe girmiştir. Geri Kabul Anlaşmaları vize serbestisi için bir ön şart olsa da yeterli değildir. Geri Kabul Anlaşmasının dışında yerine getirilmesi istenen düzenlemeler ve reformları içeren belgeler ‘vize yol haritası’ olarak tanımlanmıştır. Avrupa Komisyonu 5 Mart 2008’de vize yol haritası ile müzakereler için beş Batı Balkan ülkesine çağrıda bulunmuştur.

Tablo 2.
Batı Balkan Ülkeleri için Vize Diyalogu ve Vize Yol Haritaları

	Vize diyalogu başlama tarihi	Vize yol haritası sunulma tarihi
Arnavutluk	7 Mart 2008	3 Haziran 2008
Bosna Hersek	26 Mayıs 2008	5 Haziran 2008
Makedonya	20 Şubat 2008	8 Mayıs 2008
Karadağ	21 Şubat 2008	28 Mayıs 2008
Sırbistan	30 Ocak 2008	7 Mayıs 2008

Kaynak: Özsöz, 2013.

Makedonya, Sırbistan ve Karadağ Mayıs 2008’de, Arnavutluk ve Bosna Hersek ise Haziran 2008’de vize yol haritasına ulaşmıştır. Geri Kabul Anlaşmalarına ek olarak şu alanlarda gerekli düzenleme ve reformların yapılması istenmiştir: (Özsöz, 2013, s.33–34).

Blok 1: Güvenlikli Bölge

- AB ve Uluslararası Sivil Havacılık Kurumu standartlarına uygun, makinelerce okunabilen biyometrik pasaportlar.
- Kişiselleştirme ve dağıtım süreçlerinin güvenliği ve bütünlüğü.
- Vize ve pasaportlardan sorumlu kamu görevlilerinin denetimi.
- Kayıp ve çalınan pasaportlara ilişkin bilgilerin Interpol veri tabanına aktarılması.
- Destekleyici belgeler ile kimlik belgeleri için yeni güvenlik düzenlemeleri.

Blok 2: Yasa Dışı Göç Sorunu ve Geri Kabul Süreci

Sınır Denetimi

- Entegre sınır denetimi.
- Entegre sınır denetimine ilişkin kapsamlı yasal düzenlemeler.
- Sınır denetimine ilişkin altyapı.
- Sınır kontrolü, gümrük ve sınırların güvenliğinden sorumlu personel için yolsuzlukla mücadele eğitim programları.
- FRONTEZ ile ortak çalışma düzeni.

Taşıyıcı Sorumlulukları

- Taşıyıcı sorumluluklarına ilişkin yasal düzenlemeler.

Sığınma Hakkı

- Sığınmacılara ilişkin uygun ve kapsamlı hukuki düzenlemeler ile altyapı.

Göç Yönetimi

- İltica Kontrolü.
- Geri dönenlerin, döndükleri yer ile yeniden bütünleşmesi için gerekli stratejiler.
- Yasa dışı göç ile mücadele kapsamında alınması gereken tedbirler.
- Yabancılara ilişkin hukuki düzenlemeler.
- Üçüncü ülkelerden gelip yasa dışı kalanların ülke dışına çıkartılmasına yönelik gerekli stratejiler.

Blok 3: Kamu Düzeni ve Güvenliği

Organize Suç, Terör ve Yolsuzluk İle Mücadele

- Organize suçla, yolsuzlukla, insan ticaretiyle, kara para aklamayla, uyuşturucuyla, teröre mali destek verilmesi ve terörle mücadele konularında stratejilerin geliştirilmesi ve eylem planlarının oluşturulması.
- Bu konulara ilişkin ilgili Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi sözleşmelerinin hayata geçirilmesi.
- Yolsuzluğa karşı Devletler Grubu (GRECO) önerilerinin hayata geçirilmesi.

Suçla Karşı Hukuki İş Birliği

- Suçla ilişkin konularda, uluslararası, AB ve bölgesel düzeylerde hukuki iş birliği.
- Eurojust ile ortak çalışma düzeni.

Kanun Uygulaması Konusunda İş Birliği

- Bölgesel, ulusal ve AB düzeyinde kanun uygulaması konusunda iş birliği ve bilgi paylaşımı.
- Sınırlar arası suçlara yönelik operasyonel ve soruşturmaya yönelik tedbirlerin alınması ile sınır aşan suçlar ile etkin mücadele.

- Europol ile operasyonel iş birliği anlaması çerçevesinde iş birliği.

Veri Güvenliği

- Kişisel verilerin korunmasına ilişkin yasal düzenleme.

Blok 4: Dış İlişkiler ve Temel Haklar

Vatandaşlarının Serbest Dolaşımı

- Tüm ülke vatandaşlarının serbest dolaşımı.

Kimlik Belgelerinin Verilmesi için Oluşturulacak Koşullar

- Tüm ülke vatandaşları için seyahat ve kimlik belgelerine erişim hakkının sağlanması.
- Ülke içinde yerinden edilmiş kişiler ile mültecilerin kimlik kartlarına sorunsuz ulaşımı.

Azınlık Hakları da Dahil Olmak Üzere Vatandaşlık Hakları

- Azınlıklar için, ayrımcılıkla mücadeleyle ilişkin hukuki altyapı.
- Vatandaşlık kanunu.
- Etnik kökenli sorunların denetimi ve azınlıklara yönelik davalarla sorumlu özel hukuki birimlerin oluşturulması.
- Azınlıkların korunması ve ilgili hukuki altyapı.

Dört blokta ifade edilen kriterlerin yerine getirilmesi AB tarafından takip edilmiştir. Batı Balkan ülkelerine bu dönemde AB'nin ilgili konulardaki heyetleri tarafından ziyaretler düzenlenmiştir. Kriterleri en hızlı yerine getiren ülke Makedonya olmuştur. Hemen ardından ise Sırbistan ve Karadağ gelmiştir. 30 Kasım 2009'da AB Konseyi tarafından bu üç ülkeye vize serbestliği kabul edilmiştir. 19 Aralık 2019'dan itibaren ise vize serbestliği yürürlüğe girmiştir. Arnavutluk ve Bosna Hersek'ten vize yol haritasından bulunan yükümlülükleri acil olarak yerine getirmesi istenmiştir. Konseyin 27 Mayıs 2010 tarihinde aldığı kararla iki ülke vatandaşları da vizesiz dolaşım hakkına sahip olmuş ve karar 15 Aralık 2010'da yürürlüğe girmiştir. Vize serbestliği anlaşmaları

ile Batı Balkan ülkelerinin vatandaşlarına Schengen bölgesinde 6 ay içerisinde 90 gün bulunma hakkı verilmiştir. Her ne kadar ikamet ve çalışma izni henüz söz konusu olmasa da kazanılan vize serbestisi AB ile Batı Balkan ülkeleri arasındaki seyahatleri kolaylaştırmış ve önemli bir adım olarak görülmüştür.

2008 yılında yaşanan Küresel Finans Krizi tüm dünyayı etkilediği gibi Avrupa'yı da etkiledi. İspanya, Portekiz, Yunanistan gibi borç sorunu olan bazı ülkeler krizden daha çok zarar gördüler. Yaşanan ekonomik dalgalanmalar AB'nin politik önceliklerinde değişimler yarattı. ABD ile olan ilişkilerin önemi arttı. Avrupa içerisinde ise birlik olmanın en önemli getirilerinden olan ekonomik refahta yaşanan negatif değişimler bütünleşik bir Avrupa fikrinin sorgulanmasına ve farklı görüşlerin ağırlık kazanmasına neden oldu. Zor durumdaki ülkelere yönelik olarak finansal destekleri içeren kurtarma paketleri uygulanmış ancak bu durum diğer bazı birlik ülkelerinde iç politik siyasi tartışmalara neden olmuştur. 2012 yılından itibaren 'Brexit' ifadesi kullanılmaya başlanmış ve İngiltere içerisinde politik gündem olmaya devam etmiştir. 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi ise bir başka önemli politik gelişme olmuştur. Bir yandan güvenlik kaygıları artarken diğer yandan doğalgaz arzı konusunda yaşanabilecek olumsuz gelişmeler Avrupa'nın gündemini meşgul etmiştir. 2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı ve artan mülteci problemi de 2010'lu yılları meşgul eden sorunlardan birisi olmuştur. Böyle bir ortamda her ne kadar genişleme planları ortaya konulsa da Batı Balkan genişlemesi AB için bir öncelik olmaktan çıkmıştır. Bu dönemde kazanılan vize serbestisi ve yürürlüğe giren İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları dönemin önemli kazanımları olmuştur.

3.2.2. 2014 Berlin Süreci ve Batı Balkan Zirveleri

Genişleme yorgunluğu, Brexit, ekonomik krizler, mülteci sorunu, Rusya-Ukrayna krizi gibi konular Avrupa'nın gündemini meşgul ederken Batı Balkanlar ile geliştirilecek ilişkilerin ve Avrupa Birliği genişlemesinin hız kesmesi beklenmekteydi. Rusya'nın başta Sırbistan olmak üzere Balkan ülkeleri üzerinde nüfuz sahibi olması da bölgenin kalıcı istikrarı ve AB bütünleşmesi konusunda şüpheleri arttırmaktaydı. Böyle bir ortamda Almanya Şansölyesi Merkel'in girişimiyle başlatılan ve 'Berlin Süreci' adı verilen bir diplomatik girişim başlatılmıştır. Merkel'in çağrısıyla 28 Ağustos 2014'te Almanya'nın koordinasyonunda Batı Balkan ülkeleri ile AB arasında bir zirve düzenlenmiştir. Zirveye Batı Balkan ülkeleriyle birlikte AB üyesi olan Slovenya ve Hırvatistan da davet edilmiştir. Böylece tüm Güneydoğu Avrupa ülkelerinin sürece

katılımı sağlanmıştır. Berlin süreci çok boyutlu ve çok katmanlı bir katılımcı grubun parçası olduğu bir süreç olarak planlanmıştır. Böylece ilişkilerin İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları çerçevesinin ötesinde sivil toplum, iş dünyası, bölgesel iş birliği kurumlarının da katkı sunması ve ilişkilerin derinleşmesi amaçlanmıştır. Berlin Sürecinin katılımcıları şunlardır:

- 6 Batı Balkan ülkesinin hükümetleri
- Sürecin ortakları olan Almanya, Avusturya, Bulgaristan, Fransa, Hırvatistan, Yunanistan, Slovenya, Polonya, İtalya ve Birleşik Krallık hükümetleri
- Batı Balkanlar'dan sivil toplum, gençlik ve iş dünyası temsilcileri
- Avrupa Komisyonu, Avrupa Dış Eylem Servisi, Konsey Başkanlığı gibi Avrupa Birliği kurumları
- Uluslararası finansal kuruluşlar
- Bölgesel İşbirliği Konseyi, Ulaştırma Topluluğu, Enerji Topluluğu, Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması, Bölgesel Yolsuzlukla Mücadele Girişimi, Batı Balkanlar Yatırım Formu gibi bölgesel kuruluşlar

Berlin Süreci ile Batı Balkan ülkelerinin AB standartlarına ulaşmasını sağlamak, bölgesel iş birliklerini arttırmak, ortak politikalar geliştirmek, ortak bölgesel pazarın derinleştirilmesiyle ekonomik iş birliklerinin geliştirilmesi, organize suç ve düzensiz göç gibi konularda iş birlikleri yapılması, enerji güvenliğinin artırılması, Avrupa Yeşil Mutabakatı çerçevesinde yeşil dönüşüme ilişkin altyapı projelerinin desteklenmesi amaçları ortaya konmuştur.

Sürecin ilk zirvesi olan Berlin Zirvesi'nin sonuç bildirgesinin girişinde 1.Dünya Savaşı'na atıf yapılmış ve savaşın 100. yılında böyle bir zirvenin gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Henüz on beş yıl öncesine kadar savaşlar, sürgünler ve yıkımlarla anılan bölgenin; istikrar, iyi komşuluk ilişkileri geliştirme, toplumu ve ekonomiyi modernleştirme konularında kat ettiği mesafenin önemine dikkat çekilmiştir. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra barış ve istikrar ortamının kalıcı olarak tesis edilmesi için AB bütünleşmesi yolunda atılan adımlar göz önüne alındığında benzer bir sürecin gecikmeli de olsa balkan coğrafyasında da yürütülmek istendiği yorumu yapılabilir.

Almanya Batı Balkan ülkelerinin AB entegrasyon sürecine destek olacağını açıkça belirtmiştir. Batı Balkanlar'daki tüm ülkelerin katılım koşullarını yerine getirmeleri halinde üye olabilecekleri vurgulanmıştır. Bölgesel iş birliği kavramı bu zirvede de vurgulanmış ve tüm katılımcıların iyi komşuluk ilişkileri ve bölgedeki istikrarın sağlanması için çaba göstereceği kabul edilmiştir. Sırbistan ile Kosova arasında yaşanan sorunlar, Makedonya ile Yunanistan arasındaki isim anlaşmazlığı gibi hususların, tüm tarafların uzlaşmaya istekli olmasıyla, acilen çözülmesi gerektiği konusunda görüş birliğine varılmıştır. Yolsuzluk ve organize suçlarla mücadelede gerçekleştirilmesi gereken reformlar, bölgesel örgütler üzerinden sivil toplum ve iş ilişkilerinin geliştirilmesi üzerinde mutabık kalınan diğer konular olmuştur.

Berlin Zirvesi'nde dört yıllık süreç boyunca her yıl zirvelerin tekrar etmesi ve gelişmelerin gözden geçirilmesi kabul edilmiştir. Bu perspektif daha da uzatılmış ve ilk zirveden sonra zirveler her yıl düzenli olarak tekrar edilmiştir. Berlin Zirvesi'nin ardından AB ile Batı Balkan ülkeleri şu zirvelerde bir araya gelmeye devam etmişlerdir:

- 2015 Batı Balkanlar- AB Viyana Zirvesi
- 2016 Batı Balkanlar-AB Paris Zirvesi
- 2017 Batı Balkanlar-AB Trieste Zirvesi
- 2018 Batı Balkanlar AB Londra Zirvesi
- 2019 Batı Balkanlar-AB Poznan Zirvesi
- 2020 Batı Balkanlar-AB Sofya Zirvesi
- 2021 Batı Balkanlar -AB Berlin Zirvesi (sanal)
- 2022 Batı Balkanlar-AB Berlin Zirvesi
- 2023 Batı Balkanlar-AB Tiran Zirvesi
- 2024 Batı Balkanlar-AB Berlin Zirvesi

2015 ve 2016 zirvelerinde artan bölgesel iş birliklerinden duyulan memnuniyet dile getirilmiştir. Bununla birlikte ülkelerin kendi aralarındaki sorunların çözümü için daha fazla çaba gösterilmesi gereği belirtilmiştir. 2017 yılında Trieste'de düzenlenen

zirvede ekonomik destekler ön plana çıkmıştır. 500 milyon euroluk bir destek paketi üzerinde uzlaşmıştır. 194 milyon eurosu hibe, kalanı ise Avrupa Yatırım Bankası ile Avrupa İmar ve Kalkınma bankasından kullanılacak krediler olarak belirlenmiştir. Zirvede ayrıca Batı Balkan Bölgesi elektrik piyasası ile AB'nin uyumlaştırılması için yol haritası ortaya konması kararlaştırılmıştır.

2018 zirvesi İngiltere bir yıl sonra AB'den ayrılacak olmasına rağmen Londra'da gerçekleştirilmiştir. Bu durum İngiltere hükümetinin Batı Balkan bölgesinin istikrarına verdiği önemi göstermesi açısından önemlidir. Zirvede temel olarak üç alana odaklanılmıştır. Birincisi iş ortamının iyileştirilmesi, girişimciliğin teşvik edilmesi, bölgesel bağlantının desteklenmesi ve ekonomik istikrarın artırılması olmuştur. İkincisi yolsuzluk, organize suç, terör gibi alanlarda bölgesel güvenlik iş birliklerinin güçlendirilmesi iken son alan ise bölgesel ikili anlaşmazlıkların çözümüne ve geçmişten gelen sorunlar ile demokrasinin geliştirilmesine katkı sağlanması olmuştur.

Berlin sürecinin ilk zirvesinde dört yıllık perspektif ortaya konmasına karşın süreç sürdürülmüştür. 2019 ve 2020 yıllarında yapılan zirvelerde bölgesel işbirliği vurgulanırken ekonomik ve ticari konulardaki anlaşmaların memnuniyetle karşılandığı ifade edilmiştir. 2020 yılında yeşil gündem ve covid-19 konuları gündemi meşgul etmiştir. 2021 yılındaki zirve online olarak gerçekleştirilirken 2022 Berlin Zirvesinde yeşil gündem ve enerji güvenliği ile ortak bölgesel pazar konuları ön plana çıkmıştır.

2023 yılında düzenlenen zirve ilk kez bir batı balkan ülkesinde, Arnavutluk'un başkenti Tiranda düzenlenmiştir. Zirveye Kosova ve Sırbistan arasında yükselen tansiyon damgasını vurmuştur. Avrupa Konseyi Başkanı Charles Michel, zirvenin açılış konuşmasında ikili çatışmaların iş birliği süreçlerine zarar vermemesi gerektiğini vurgulamıştır. Almanya Başbakanı Olaf Scholz ise şu ifadeleri kullanmıştır: (Kosovaport.com, 2023).

“ Berlin süreci tüm Batı Balkan ülkelerinin entegrasyonunu hızlandıracak en iyi araçtır. Berlin süreci bir işbirliği sürecidir. Son dönemde Kosova'nın kuzeyinde yaşanan gerginlikler bunun ne kadar önemli olduğunu ortaya koydu. AB'nin normalleştirdiği diyalogda anlaşmaların uygulaması gerekiyor. Zirvenin ilk kez bir Batı Balkan ülkesinde yapıyor olmasından büyük memnuniyet duyuyorum. Bu güçlü bir mesajdır ve bölgenin bu süreçte sahip olduğu önemi vurgulamaktadır. Bu fırsatı Batı

Balkanlardaki tüm toplumların sahip olduğu hedefe odaklanmak için kullanmamız gerekir.”

Zirvenin sonuç bildirgesinde 24 Eylül 2023'te Kosova polisine yönelik olarak düzenlenen saldırıdan duyulan endişe belirtilmiş ve katılımcı ülkeler yaşanan gelişmelerin bölgedeki barış, güvenlik ve iş birliğini tehdit ettiğini vurgulamışlardır. Zirvede diğer önemli gündemi de Ortak Bölgesel Pazarın kurulmasına yönelik çabaların artırılması olmuştur.

Berlin sürecinin 10. yılında 2024 zirvesi Berlin'de düzenlenmiştir. Rusya'nın Ukrayna karşısındaki saldırgan tavrının eleştirildiği zirvede, Batı Balkan ülkelerinin eşit ve kapsayıcı şekilde yer aldıkları sürecin önemi vurgulanmıştır. Ortak Bölgesel Pazar eylem planı, ticaret engellerinin kaldırılması gibi konular yine ön plana çıkmıştır. Demokrasi, hukukun üstünlüğü, ifade özgürlüğü, toplanma özgürlüğü, eleştirel bir sivil toplumun varlığı gibi konuların Batı Balkan bölgesinin gelişiminde ve AB katılım sürecindeki önemi sonuç bildirgesinde yerini almıştır. CEFTA kapsamındaki ticaret engellerinin kaldırılması da AB tarafından olumlu bir adım olarak karşılanmıştır.

10 yılın ardından ekonomik ve ticari konular, sivil toplum ve gençlik bağlantıları, enerji politikaları gibi konularda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Ortak Bölgesel Pazar konusunda bu süreçte iki eylem planı hazırlanmıştır (2020-2024 ve 2025-2028). İlişkilerin ve Berlin sürecinin kesintisiz devam etmesi de olumlu bir durum olarak değerlendirilebilir. Ancak on yılın ardından Sırbistan-Kosova arasındaki gerginliğin devam etmesi, Kosova'nın bağımsızlığının halen beş AB üyesi ülke tarafından tanınmaması, siyasi reformlar ve tam üyelik konusundaki belirsizlikler yerini korumaktadır. 2024 Berlin Zirvesinde Almanya Başbakanı Olaf Scholz, Batı Balkan ülkelerinin AB'ye ancak birlikte üye olabileceklerini belirtmiştir. Bu durum AB'nin 1990'lı yıllardan itibaren başlayan şarta bağlılık ve bölgesel iş birlikleri yaklaşımının devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Bir diğer yandan ise üyelik için Kopenhag Kriterleri dışında ön koşulların ortaya konması ise AB'nin nesnel yaklaşımı konusunda eleştirileri arttırmaktadır. Altı Batı Balkan ülkesinin tamamının birlikte değerlendirilmesi, üyelik koşullarını yerine getirme motivasyonu bakımından bu ülkeleri de olumsuz etkileyebilecek bir durum olarak eleştirilmektedir.

4. BÖLÜM

BÜTÜNLEŞME SÜRECİNDE KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR VE BATI BALKAN ÜLKELERİNİN DÖNÜŞÜMÜ

4.1. Kopenhag Kriterleri Çerçevesinde Karşılaşılan Ortak Sorunlar

AB'ye üyelik süreçleri genellikle uzun sürmekte ve aday ülkenin çeşitli şartları sağlamasından sonra gerçekleşebilmektedir. 1993 yılında Kopenhag'da Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle birliğin genişlemesi görüşü üzerinde uzlaşma sağlanmasıyla birlikte Avrupa Konseyi tarafından 'Kopenhag Kriterleri' olarak da anılan belirli kriterler kabul edilmiştir. Buna göre AB'ye üye olacak ülkelerin bazı siyasi ve ekonomik şartları yerine getirmesi beklenmektedir. Kopenhag Kriterleri şu üç temel alanı içermektedir:

- Demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlıklara saygıyı ve azınlıkların korunmasını garanti altına alan kurumların istikrarı.
- AB içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle başa çıkma yeteneğine sahip işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı.
- AB müktesebatının bütününe oluşturan kuralları, standartları, ve politikaları etkili bir biçimde uygulama kapasitesi de dahil olmak üzere, üyeliğin getirdiği yükümlülükler ve siyasi, ekonomik, parasal birliğin amaçlarına uyum.

SAP VE SAA ile birlikte AB'nin Batı Balkanlar üzerinde uyguladığı şarta bağlılık ve bölgesel yaklaşım politikası Kopenhag kriterlerine giden süreçte önemli bir aşama olarak görülmüştür. AB'nin Batı Balkanlar perspektifine göre bölgesel istikrar sağlanmadan demokrasi, insan hakları, ortak ekonomik birlik gibi amaçlara ulaşılması mümkün olmayacaktır. AB-Batı Balkan ilişkilerinde önemli dönüm noktalarından birisi olan Kasım 2000 Zagreb konferansının sonuç bildirisinde katılım perspektifinin, Kopenhag kriterlerine uyulması ve başta bölgesel iş birliği alanları olmak üzere SAA'nın uygulanmasında kaydedilen ilerlemlerle temelinde ele alınacağı açıkça vurgulanmıştır. Böylece AB üyeliğinin hem SAP'ın başarıyla yürütülmesi hem de Kopenhag kriterlerinin karşılanmasına bağlı olduğu ortaya konulmuştur.

Batı Balkan ülkeleri uzun yıllar sosyalist rejimler altında yaşamışlardır. Yugoslavya'dan ayrılan ülkelerin yanı sıra Arnavutluk da uzun süre sosyalist yönetimle

idare edilmiştir. Neredeyse bütün bir 20. yüzyıl boyunca anti-demokratik sistemlerle idare edilen Batı Balkan ülkelerinde tarihi ve toplumsal nedenlere dayalı olan yapısal birtakım ortak problemler varlığını devam ettirmektedir. Bölgede çok sayıda kültür, din, etnik köken bir arada bulunduğundan karmaşık problemlerin çözümü uzun yıllar sürebilmektedir.

Bölgenin en önemli ortak sorunlarından birisi sınır anlaşmazlıklarıdır. Bölgesel istikrarı tehdit eden sınır anlaşmazlıklarının çözümü için AB bölgesel iş birliklerini, diyalog mekanizmalarını ve barışçıl diğer yöntemleri kullanmaya çalışsa da özellikle bazı bölgelerde anlaşmazlıklar varlığını sürdürmektedir. Kosova'nın bağımsızlığının halen bazı ülkeler tarafından tanınmaması, Dayton anlaşmasına rağmen Bosna-Hersek-Sırbistan-Hırvatistan arasında zaman zaman yaşanan gerginlikler, 2015 yılında imzalanan anlaşmaya rağmen halen iç politikalarda tartışılan Kosova-Karadağ sınır sorunu bu anlaşmazlıklardan bazılarıdır.

Demokrasinin geliştirilmesi diğer önemli ortak sorundur. Uzun yıllar süren savaşlar bölgede etnik milliyetçiliklerin yükselmesine neden olmuştur. Birçok ülkede sahip olunan etnik kimlikler vatandaşların siyasi tercihlerini belirleyen birinci etken olmaya devam etmektedir. Yine bölgede siyasal katılımıcılığın tam olarak sağlandığı özgür seçimlerin varlığı tartışma konusudur. Bu konu AB tarafından ilerleme raporlarında sıkça eleştirilmektedir. Kamu kaynaklarının iktidarlar lehine kullanılması, basın özgürlüğünün olmayışı, seçim usulsüzlükleri, bağımsız üst otoritelerin eksikliği gibi konular ortak sorunlardır.

Batı Balkan ülkelerinin devlet kapasitelerinin düşüklüğü ve kurumsal yapılarının zayıflığı AB yolunda önemli bir engeldir. Yeni devletler olarak ortaya çıkan bu ülkelerin devlet inşası süreci devam etmektedir. Hükümetlerin yeteri kadar etkili olamaması, kurumsal yapıların zayıf olması nedeniyle reform süreçlerinin yavaş ilerlemesi Batı Balkan ülkelerinin AB'ye entegrasyon sürecini güçleştirmektedir. Dünya bankası tarafından ülkelerin devlet ve yönetim kapasitesini ölçmek için bir takım endeksler kullanılmaktadır. Bunlardan biri kamu hizmetlerinin kalitesi, politika uygulama kapasitesi, bürokrasinin verimliliği ve şeffaflığı, yolsuzlukla mücadele gibi faktörleri içeren Government Effectiveness (Hükümet Etkinliği) bir diğeri ise ülkedeki yasal düzenlemelerin çerçevesinin etkinliği, bürokratik engellerin olmayışı, mülkiyet hakları, sözleşme güvenceleri, iş yapma kolaylıkları ve piyasaların etkin denetimi gibi faktörleri içeren Regulatory Quality (Düzenleyici Sistemin Kalitesi) endeksidir. Gelişmiş ülkeler

ve AB ülkelerinin büyük bir çoğunluğu için 80 ve üzeri puan oluşturan ve 0'dan 100 e ülkeleri puanlayan bu endekslere göre Batı Balkan ülkelerinin durumu Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3.
Batı Balkan Ülkelerinin Devlet ve Yönetim Kapasitesi (2023)

ÜLKE	Hükümet Etkinliği %	Düzenleyici Sistemin Kalitesi %
Arnavutluk	60.4	58.5
Bosna Hersek	15.6	46.7
Karadağ	59.9	64.2
Kosova	47.6	41.0
Kuzey Makedonya	49.1	66.0
Sırbistan	51.9	56.6

Kaynak: Dünya Bankası. databank.worldbank.org

Tabloda yer alan yüzdeler oranlar Batı Balkan ülkelerinin Kopenhag kriterleri içerisinde yer alan kurumsal kapasite, iyi yönetim ve hukukun üstünlüğü gibi alanlarda ne durumda olduklarını ortaya koymaktadır. Bosna Hersek'in hükümet sistemindeki sorunlar nedeniyle yönetim kapasitesinin düşüklüğü dikkat çekmektedir.

Hukuk ve adalet konusu tüm bölge ülkeleri için ortak olan bir diğer sorundur. Yargı bağımsızlığı ve hukukun üstünlüğü konuları AB ilerleme raporlarında en çok eleştirilen konulardan birisi olmaya devam etmektedir. AB sürecinde önemli sayılabilecek hukuk reformları gerçekleştirildiyse de bölge genelinde istenilen ilerleme sağlanamamıştır. Mevcut sorunların yanı sıra yeni düzenlemelerin yerel otoriteler tarafından uygulanması konusunda da ortak sorunlar devam etmektedir. Yolsuzlukla mücadele ve kurumların şeffaflık eksikliği hem hukuk alanıyla hem de devlet kapasitesi alanıyla ilişkili problemler alanlar olarak görünmektedir.

Organize suç, insan kaçakçılığı ve diğer güvenlik sorunları bölgenin olduğu gibi tüm Avrupa'nın da huzurunu tehdit etmektedir. AB'nin Batı Balkanlar politikasında organize suçlarla mücadele her zaman en önemli konulardan birisi olarak görülmüş ve AB kurumları tarafından hazırlanan raporlarda bu konu sıkça yer almıştır. İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları ve Berlin sürecinde de organize suçlar konusunda bölge ülkeleri

arasında iş birliklerinin artırılması amaçlanmıştır. Tüm bölge ülkeleri için AB üyeliği yolunda en önemli engellerden birisi olan organize suç ve güvenlik sorunları konusunda bölge ülkeleri beklentileri karşılamaktan uzak görünmektedir.

Batı Balkan ülkelerinde demokrasiye geçişle birlikte yapısal ekonomik problemler de ortaya çıkmıştır. Piyasa ekonomisine geçiş süreci halen devam etmektedir. AB hem bölgedeki çatışmaları dindirmek hem de bölge ülkelerinin ekonomik büyümelerini teşvik etmek amacıyla bölgeye 1990'lı yıllardan beri maddi destek programları uygulamaktadır. İşsizlik, sermaye birikiminin yetersiz olması, yatırım ortamının istenilen düzeyde iyileştirilememesi, düşük büyüme oranları bölgenin AB ile ortak pazar ve parasal birlik hedeflerine ulaşmasında önemli sorunlar olarak varlığını devam ettirmektedir.

4.1.1. Genişleme Yorgunluğu

Genişleme yorgunluğu (Enlargement Fatigue) kavramının ön plana çıkması esas olarak 2004 yılında gerçekleştirilen genişleme sonrasında olmuştur. AB'ye on yeni ülkenin üye olması en kapsamlı genişleme olurken, 2007 yılında Romanya ve Bulgaristan'ın da AB'ye üye olmasıyla birlikte genişleme konusundaki AB kamuoyunun şüpheleri ve isteksizliği iyice artmaya başlamıştır. Genişleme yorgunluğu AB'nin büyümesi için yeni ülkelerin üye olmasına yönelik olarak mevcut AB ülkelerindeki siyasi ve toplumsal desteğin azalması olarak tanımlanabilir. Bir diğer ifadeyle AB'nin yeni devletlere üyelik perspektifi vermek istememesi ve yeni üyeleri kabul etme konusunda istekliliğin kaybolmasıdır (Szolucha, 2010, s.2).

AB'nin sürekli genişlemesinin gerekli olup olmadığı dahası genişlemenin AB'nin bir hedefi olup olmaması gerektiği sorusu 2004 genişlemesinden sonra gündeme gelmiştir. Kurumların işlevselliğinin yanı sıra karar alma süreçlerinde verimliliğin düşmesi endişesi, daha fazla üyenin AB'ye entegre edilip edilemeyeceği kuşkuları AB'nin genişlemesi konusundaki soru işaretlerini arttırmıştır.

Son genişleme dönemlerinde üye olan ülkelerinin bazılarının yapısal reform süreçlerinin beklenenden uzun sürmesi ve bu ülkelerdeki demokrasi ve hukukun üstünlüğü konusundaki tartışmalar genişleme yorgunluğunun diğer nedenleri olmuştur. Ekonomik nedenler genişleme yorgunluğuna sebep olan bir diğer faktördür. 2008 yılında yaşanan küresel finansal krizin ardından bazı AB üyesi ülkelerin borç sorunlarının ortaya

çıkması ve bu ülkelerin kurtarılmasının büyük ekonomiye sahip ülkeler tarafından yapılmasının beklenmesi başta Almanya olmak üzere AB üyesi büyük ülkelerin iç kamuoylarında genişlemenin gerekli olup olmadığı konusunda tartışma yaratmıştır. Yeni üye olacak olan ülkelere gelmesi muhtemel iş gücü de AB üyesi ülkelerin halklarında istihdam ve ücretler konusunda endişe yaratmıştır.

Fransa ve Hollanda'da 2005 yılında yapılan referandumlarda Avrupa Anayasası'nın reddedilmesi genişleme konusunda AB üyesi ülke halklarının ortaya koyduğu önemli bir tutum olmuştur. Halkların genişlemeye karşı olan şüpheciliği oy olarak da kendisini göstermiştir. Kültürel kaygılar, göç ve ekonomik entegrasyonun getirebileceği sıkıntılar bu dönemde ön plana çıkmıştır. Yeni üye ülkelere gelebilecek işçilerle rekabet edebilmesi endişesi, gelmesi muhtemel göç hareketlerinin kültürel uyum sorunu gibi argümanlar genişleme karşıtı politikacılar tarafından sıklıkla kullanılmıştır.

AB içerisinde genişlemeye karşı olan isteksizliğin bir diğer nedeni ise demokrasi açığı ve karar alma süreçlerine katılım konusundaki sıkıntılardır. AB'nin genişleme süreçleri Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu ve üye devletlerin hükümetleri arasında gerçekleşmektedir. Karmaşık ve teknik olan üyelik süreçlerine halkın katılımı ve takibi mümkün olamamaktadır. Bu konulardaki endişeleri devletleri yeni birtakım düzenlemeler yapmaya itmiştir. Örneğin Fransa'da yapılan bir anayasa değişikliği ile iki mecliste birden nitelikli çoğunluk sağlanamaması halinde hükümetin bir ülkenin AB'ye üye olabilmesini onaylayabilmesi için referandum yapması zorunlu hale getirilmiştir. Almanya hükümeti AB'ye üye olmak isteyen bir ülke ile üyelik müzakerelerinin başlatılabilmesinin söz konusu olabilmesi için Alman Federal Meclisi Bundestag'ın görüşüne başvuracağını açıklamıştır. Almanya hükümeti bu kararını sıradaki genişleme aday ülkeler olan Batı Balkan ülkeleri için uygulamaya başlamıştır (Taşkın, 2018, s.21).

Genişleme yorgunluğu tam üyelik perspektifi ile AB ile entegrasyon süreçlerini devam ettirmeye çalışan Batı Balkan ülkelerini olumsuz şekilde etkilemektedir. Son olarak 2013 yılında Hırvatistan'ın üye olmasının ardından AB'nin genişleme sürecinde yaşanan duraklama ve isteksizlik hali Batı Balkan ülkelerinin hem hükümetlerinde hem de halklarında önemli soru işaretleri yaratmaktadır. AB içerisinde genişlemeye yönelik olan isteğin azalması bu ülkeleri ne yaparlarsa yapsınlar üye olamayacakları ve hiç bitmeyen bir adaylık süreci geçirecekleri düşüncesine itmektedir. Bu durum da yapılması gereken reformlar konusundaki isteksizliği arttırmaktadır. Hükümetlerin reformlar konusundaki kötü performanslarının yanı sıra halkların AB üyeliğine olan destek ve

motivasyonun da azalma görülebilmektedir. Halk desteğinin azalması AB karşıtı politikalara eğilimi ve jeopolitik olarak başka ortaklar arama eğilimini kuvvetlendirmektedir. İyi niyetli istikrar, barış, ekonomik ve ticari kalkınma desteklerine rağmen AB'nin halen tam üyelik için çok açık bir tarih ve yol haritası ortaya koyamamasıyla birlikte genişleme yorgunluğu olgusu Batı Balkan ülkelerinin AB üyeliği yolundaki engellerden birisi olarak varlığını korumaktadır.

4.1.2. Brexit

Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılış sürecini ifade eden bir terim olarak kullanılan 'Brexit' uzunca bir süre AB gündemini meşgul etmiştir. 2016 yılında yapılan bir referandumla Birleşik Krallık seçmenleri %51.9 oy oranıyla AB'den ayrılmayı kabul etmişlerdir. Ayrılık resmi olarak 31 Ocak 2020 tarihinde gerçekleşse de sürecin etkileri devam etmektedir.

Birleşik Krallık 1990'lı yıllarda yaşanan çatışmaların sona erdirilmesi ve bölgede barışın sağlanması için her zaman önemli roller üstlenmiştir. AB üyesi olarak da Batı Balkan ülkelerinin tam üyelik perspektifine destek olmuştur. Öyle ki bu durum İngiltere'nin AB üyeliğinden ayrılması kesinleştikten sonra da devam etmiştir. 2018 yılında Birleşik Krallığın ev sahipliğinde Londra'da düzenlenen Batı Balkan Zirvesinde Başbakan Theresa May şu ifadeleri kullanmıştır:

'İngiltere, doksanlardaki çatışmaları izleyen barış anlaşmalarındaki rolümüzden, çatışma sonrası geçişe kadar bölgeye her zaman güçlü bir bağlılığa sahip olmuştur. Bazılarının Avrupa Birliği'nden ayrılma kararımızı bu rolden geri çekildiğimizin bir işareti olarak gördüğünü biliyorum. Kesinlikle durum böyle değil. Bugün, Batı Balkanlar ve Avrupa'daki liderleri bir araya getirerek kıtamızın güvenli, istikrarlı, müreffeh ve özgür kalmasını sağlama ortak hedefimizi tartışmak için bu Zirveye ev sahipliği yaptık. Ve tamamen açık olmak gerekirse, Avrupa Birliği dışında olduğumuzda, Birleşik Krallık Batı Balkanlar'ı desteklemeye aynı derecede kararlı olacaktır.' (UK Government, 2018).

Hiç şüphesiz Batı Balkan ülkelerinin birlik içerisindeki büyük bir destekçilerini kaybetmeleri AB süreci bakımından olumsuz olmuştur. Bununla birlikte Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılmasının başka negatif yansımaları da olmuştur. Her şeyden önce Brexit Avrupa kamuoyunu ve AB kurumlarını uzun yıllar meşgul etmiş ve başka alanlara

olan ilginin azalmasına neden olmuştur. Örneğin ticari ve ekonomik konular büyük tartışmalara neden olmuştur. AB üyesi olmayan bir İngiltere ile yapılacak ticaretin nasıl olması gerektiği konusu ve yapılması gereken bürokratik düzenlemeler uzun süreler tartışılmıştır.

Birleşik Krallık gibi büyük ve önemli bir ülkenin birlikten ayrılması genişleme tartışmalarını da yeniden gündeme getirmiştir. Birliğin kendi içerisindeki sorunları ön plana çıkarken bu dönemde yeni üyelik süreçleri önemli ölçüde yavaşlamıştır. İngiltere'nin AB'nin ortak dış politika ve güvenlik sisteminden ayrılması jeopolitik ve güvenlik konularında da bir güvensizlik yaratmıştır. AB'nin kendi iç meseleleriyle ilgilendiği bir süreçte, bölge üzerinde öteden beri nüfuz sahibi olan Rusya'nın etkisini arttırılabilme ihtimali ve İngiltere'nin bölgede AB'den bağımsız ilişkiler kurabilme ihtimali de AB'nin ortak politikaları açısından risk unsurları olarak algılanmıştır.

Sonuç olarak Brexit birçok yönüyle hem AB içerisindeki ilişkileri, hem AB'nin genişleme sürecini, hem de jeopolitik ve güvenlik konularını derinden etkileyen bir süreç olmuştur. Uzun yıllar AB liderlerini ve AB kurumlarını meşgul eden bu mesele bir yönüyle genişleme sürecinin uzamasına neden olurken, diğer taraftan da Batı Balkan ülkeleri AB içerisinde önemli destekçileri olan büyük bir ülkeyi kaybetmiştir. Tüm yönleriyle değerlendirildiğinde bölgenin AB üyeliğine giden süreçte Brexit olumsuz etkiler yaratmıştır.

4.1.3. Batı Balkan Ülkeleri ile AB Üyesi Ülkeler Arasındaki Sorunlar

Balkan coğrafyası uzun yıllar boyunca hem ülkeler arasında yaşanan hem de ülkelerin kendi iç savaşlarının yarattığı etkilerin altında kalmıştır. Birbirlerine uzun yıllardır komşu olan ya da uzun yıllar aynı devletlerin altında yaşayan Balkan milletlerinin ortak ve birbiriyle iç içe geçmiş bir tarihi bulunmaktadır. Tarihten getirilen bazı sorunlar ya da tarihi kendi kültürünün bir parçası olarak sahiplenme anlayışı daha önce AB'ye üye olan bazı Balkan ülkeleri ile AB'ye üye olmak isteyen Batı Balkan ülkeleri arasında önemli çatışma alanları yaratmıştır.

Bunlardan birisi Yunanistan ile Kuzey Makedonya arasında uzun yıllardır süren gerilimli ilişkilerdir. Kuzey Makedonya'nın bağımsız olmasının ardından Yunanistan bu ülkeyi tanımamış ve hem AB hem NATO içerisinde Makedonya karşıtı bir tutum almıştır. Yunanistan'ın itirazları temel olarak üç noktada yoğunlaşmıştır. Yunanistan her şeyden

önce 'Makedonya' ismine karşı çıkmıştır. Yunan tezlerine göre tarihte Makedonlar Yunan kültürünün bir parçası olarak bugünkü Yunanistan'ın kuzeyinde yaşayan Helenistik bir halktır ve Yunan tarihinin ayrılmaz bir parçasıdır. Günümüzde Makedonya'da yaşayan halk ise slav kökenli bir halktır. Tarihsel olarak Makedonya ile bir bağı yoktur ve Makedonya isminin ve Makedon kültürünün gerçek sahipleri Yunanlılardır. Yunanistan ayrıca Makedonya'nın anayasası gereği bayrağında bulunan 'Verginiya Yıldızı' sembolüne ve anayasasında yer alan komşu ülkelerdeki Makedonların hamisi olma hakkına karşı çıkmıştır. Bayrak ve anayasa ile ilgili sorun 1995'te imzalanan Geçici Antlaşma ile, isim sorunu ise 2018 yılında imzalan Prespa Anlaşması ile çözülmüş gibi görülsede zaman zaman aynı konular gündeme gelmektedir. Kuzey Makedonya'nın sorun yaşadığı bir diğer AB üyesi ülke ise Bulgaristan'dır. Bulgarlar da Makedon tarihini kendi tarihlerinin çok önemli bir parçası olduğunu dahası Makedonya'da kullanılan dilin Bulgarca olduğunu ve bu nedenle bu dilin resmi dil olarak tanınamayacağı konusunda itirazlarda bulunmuşlardır. Bulgaristan Kasım 2020'de Kuzey Makedonya'nın AB üyeliğini veto etmiş ancak 2022 yılında Fransa'nın girişimleriyle bir uzlaşma sağlanmıştır.

AB üyesi ülkelerle sorun yaşayan Batı Balkan ülkelerinden bir diğeri Kosova'dır. Beş AB üyesi ülke; İspanya, Yunanistan, Slovakya, Romanya ve Kıbrıs Rum Kesimi Kosova'yı bir ülke olarak tanımamaktadır. Tüm üye ülkelerin onayına ihtiyacı olan Kosova'nın AB üyeliği yolunda bu ülkelerle olan sorunları devam etmektedir.

Kosova sorunu bağlamında Sırbistan da büyük AB üyesi ülkelerle sorun yaşamaktadır. Sırbistan'ın Kosova'yı bağımsız bir devlet olarak tanımaması Kosova'yı tanıyan büyük AB üyesi ülkeler ile ilişkilerde önemli bir açmaz yaratmaktadır. Bunun yanı sıra Sırbistan'ın Rusya ile olan ilişkileri AB üyesi ülkelerde rahatsızlık yaratmaktadır.

Yunanistan ile çok yüksek düzeyli olmasa da zaman zaman sorun yaşayan bir ülke de Arnavutluk'tur. Özellikle deniz yetki alanları ve kıta sahanlığı konusu iki ülke arasında geçmişten beri tartışılmaktadır. 2009 yılında iki ülke arasında imzalanan anlaşma Arnavutluk Anayasa Mahkemesi tarafından bozulmuş ve sorun yıllar içerisinde daha karmaşık bir hal almıştır. Sonuçta iki ülke anlaşamadıkları konusunda anlaşmışlar ve konu uluslararası mahkemelere bırakılmıştır. Azınlıklar sorunu iki ülke arasındaki bir diğer sorundur. Arnavutluk'un AB üyeliği sürecinde Fransa ve Hollanda başta olmak üzere bazı büyük ülkeler göç, organize suç, yolsuzluk vb. nedenlerle temkinli bir yaklaşım benimsemektedir.

AB'ye en son üye olan Hırvatistan ile Bosna Hersek arasında 1990'lardan beri devam eden sorunlu alanlar bulunmaktadır. Her ne kadar çatışma ortamı sona erse ve Hırvatistan Bosna Hersek'in AB üyeliğini destekler görünse de zaman zaman iki ülke arasındaki problemler su yüzüne çıkmaktadır. Özellikle Bosna Hersek'te yaşayan Hırvat azınlığın siyasi temsili ve demokratik hakları konusu Hırvatistan tarafından eleştirilmektedir. İki ülke arasındaki bir diğer sorun Deniz yetkileri bağlamında Pelsejac Köprüsü krizidir. Bosna Hersek'in denize kıyısı olan tek şehri olan Neum'u işlevsiz bırakarak Hırvatistan'ın ana karasıyla Dubrovnik şehrinin olduğu güneydoğu topraklarını birbirine bağlayan köprü, Bosna Hersek'in deniz sınırlarına olan ilişkin itirazlarına rağmen 2022 yılında açılmıştır.

4.2. Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Aday Ülkelerin Durumları

4.2.1. AB Sürecinde Kuzey Makedonya

1991 yılında bağımsızlığını kazanan Makedonya Cumhuriyeti ya da bir diğer ifadeyle Kuzey Makedonya Batı blokunda varlığını kabul ettirmek ve kalıcı istikrarı sağlamak adına gerek NATO, gerekse AB ile her zaman iyi ilişkiler kurmak istemiştir. Yugoslavya'nın dağılma sürecinde Kuzey Makedonya hiçbir ülkeyle doğrudan savaşmadığı gibi her hangi kanlı bir iç savaş da yaşamamıştır.

2000'li yılların başlarında nüfusunun dörtte birini Arnavutların oluşturduğu bir ülke olan Makedonya yanı başındaki Kosova ve Sırbistan'da yaşanan çatışmalı süreçlerin dışında kalmayı 2001 yılına kadar başarabilmiştir. Bu döneme kadar AB ile olan ilişkileri de sınırlı düzeyde kalan Kuzey Makedonya 2001 yılındaki Ohri Çerçeve Anlaşması ve AB ile imzalanan SAA ardından AB ile ilişkilerinde yeni bir sürece girmiştir. Yunanistan ile yaşanan problemler 2018 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. AB sürecinde birçok reform gerçekleştiren Kuzey Makedonya katılım müzakerelerine başlamış, ancak hiçbir fasıl açılmamıştır.

Kuzey Makedonya'nın AB sürecindeki önemli dönüm noktaları Tablo 4'te gösterilmiştir:

Tablo 4.
Kuzey Makedonya'nın AB Sürecindeki Önemli Gelişmeleri

YIL	GELİŞME
2000	İstikrar ve Ortaklık Süreci (SAP)
2001	Ohrid Çerçeve Anlaşması
2001	İstikrar ve Ortaklık Anlaşması (SAA)
2004	AB Üyelik Başvurusu
2005	Aday Ülke Statüsü Kazanılması
2009	Vize Serbestisi Sürecinin Başlaması
2018	Prespa Anlaşması
2020	Katılım Müzakerelerine Açılma Kararı
2022	Bulgaristan'ın Vetosunu Kaldırması
2022	Katılım Müzakerelerinin Başlaması
2023	İlk Tarama Sürecinin Başlatılması

Kaynak: European Commission, Kuzey Makedonya İlerleme Raporlarından derlenmiştir.

4.2.1.1 1991-2001 Döneminde Kuzey Makedonya-AB İlişkileri

1990'lı yıllarda Kuzey Makedonya'nın hem AET (daha sonra AB) ile hem de genel olarak batı bloku ve NATO ile olan ilişkilerine komşusu Yunanistan ile yaşadığı sorunlar damga vurmuştur. Kuzey Makedonya kurulduğu günden itibaren Yunanistan ile

birçok siyasi kriz yaşamıştır. Bu sorunların temelinde Yunanistan'ın Makedonya'nın tarihine, anayasasına, anayasal ismine, tarihine ve kültürüne karşı itirazları yer almaktadır (Güner, 2020, s.3).

1991 yılında bağımsızlığın ilan edilmesinin ardından Avrupa Makedonya'ya karşı tutarlı ve istikrarlı bir politika oluşturamamıştır. Yugoslavya'nın dağılmasının ardından ayrılan devletlerin tanınması için taşınması gereken uluslararası tanınırlık kriterlerini değerlendirmek üzere 'Badinter Komisyonu' olarak da bilinen bir tahkim komisyonu kurulmuştur. Komisyon Slovenya ve Makedonya'nın bağımsız birer ülke olarak tanınabileceği yönünde rapor sunmuştur. AET bu rapora rağmen Makedonya'yı bağımsız bir ülke olarak tanımazken yalnızca Slovenya ve rapora göre gerekli şartları taşımasına rağmen Hırvatistan'ı tanımıştır.

Yunanistan Makedonya Anayasası'nın 3. ve 49.maddeleri ile ülkenin bayrağının sembolü olan "Vergina Güneşi'ne" itiraz etmiştir. Anayasanın 3. maddesi 'Makedon topraklarının bölünmeyeceğini ve ihlal edilemeyeceğini' 49. madde ise komşu ülkelerde yaşayan Makedon halklarının korunmasına ilişkin hükümler içermekteydi. Yunanistan'ın itirazlarının temelinde Makedon halkı diye bir halkın var olmadığı, Makedonya kelimesinin yalnızca bir coğrafi bölgeyi ifade ettiği ve o bölgenin tarihsel olarak Yunanistan'ın içinde olduğu, Makedonya'nın Büyük İskender de dahil olmak üzere sahip olduğu tarihin aslında Helen tarihi olduğu ve onların bugünkü temsilcilerinin kendisi olduğu iddiaları yer almaktadır.

Kuzey Makedonya'nın BM tarafından tanınması Almanya, İsveç gibi bazı Avrupa ülkelerinin de desteğiyle birlikte 1993 yılında gerçekleşmiştir. Yunanistan'ın itirazı üzerine ülkenin ismi Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya (FYROM) olarak BM'de kabul edilmiştir. Ancak Yunanistan buna da karşı çıkmıştır. Makedonya'nın BM'ye üye olmasının ardından Yunanistan Makedonya'ya yönelik olarak ekonomik bir ambargo başlatmış ve 1994-1995 yıllarında uygulamıştır. Henüz yeni bir ülke olan ve pazar ekonomisini oturtmaya çalışan Makedonya bu ambargodan olumsuz etkilenmiş ve AB'ye entegre olma sürecindeki sorunların çözümü gecikmiştir.

İki ülke arasındaki siyasi sorunlara çözüm bulmak amacıyla 1995 yılında BM öncülüğünde ve ABD'nin sürece katkısıyla Geçici Anlaşma (Interim Accord) imzalanmıştır. Anlaşmada üzerinde uzlaşma aranan konular; isim meselesi, diplomatik ilişkiler, bayrak meselesi, ekonomik ambargolar ve AB-NATO üyelik süreçleri olmuştur.

Anlaşma sonucunda kesin bir çözüm olmamakla birlikte Makedonya'nın kalıcı bir çözüme ulaşılanaya kadar uluslararası örgütlere FYROM adıyla üye olabilmesi konusu kararlaştırılmıştır. İsim konusu kesin bir çözüme ulaşamasa da geçici olarak çözülmüştür. Makedonya bayrağında yer alan sembolü değiştirmeyi kabul etmiş ve bu mesele de çözülmüş olarak kabul edilmiştir. Makedonya kendi anayasasında yer alan ve Yunanistan'ı rahatsız eden maddelerin değiştirileceği konusunda taahhütte bulunmuştur. İki ülke arasında düşük düzeyli diplomatik ilişkilerin başlatılması kararlaştırılmıştır. Yunanistan, isim meselesi dışında Makedonya'nın AB ve NATO üyeliklerine karşı çıkmayacağını taahhüt etmiştir. Anlaşma ile tek taraflı olarak uygulanan ekonomik ambargo da kaldırılmıştır.

13 Eylül 1995'te imzalanan Geçici Anlaşmanın ardından Makedonya için AB ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır. Anlaşmanın hemen ardından Kasım 1995'te Makedonya FYROM adıyla Avrupa Konseyine üye olmuştur. Yunanistan ile olan sorunların kısmen çözülmesinin ardından AB ile diplomatik ilişkiler başlamıştır. 1996 yılında Makedonya PHARE programına kabul edilerek önemli bir ekonomik ilişkinin yolunu açmıştır. Ekonomik fonlardan kısmi olarak yararlanmaya başlayan Makedonya'nın AB'nin aday ülkelere üyelik öncesi yaptığı ekonomik programa katılması AB'nin bölgeye ve Makedonya'ya yönelik olarak gerçekçi bir politika oluşturmasının başlangıcı olarak yorumlanabilir. Bu dönemde bölgeyi bütüncül bir anlayışla ele alan Bölgesel Yaklaşım politikası da uygulanmaya konulmuştur ve 2000'li yıllara girerken ilişkiler daha yakın bir hal almaya başlamıştır.

1999 yılında yaşanan Kosova Savaşı tüm bölgeyi etkilediği gibi Makedonya'yı da etkilemiştir. 360.000 Arnavut göçmenin Makedonya'ya göç etmesi ülkeyi zor durumda bırakmıştır. O zamanki nüfusunun yaklaşık % 15'i kadar bir göçle karşı karşıya kalan Makedonya bu yükü karşılamakta zorlanmıştır. AB, NATO, BM gibi uluslararası örgütlerin yanı sıra bazı büyük devletler bu dönemde önemli yardımlarda bulunmuşlardır. Kosova Savaşı'nın ardından ortaya çıkan barış ve istikrar ihtiyacı İstikrar ve Ortaklık Sürecinin başlamasını hızlandırmıştır ve Makedonya-AB ilişkilerinde yeni bir safhaya geçilmiştir. Makedonya 2000 yılında İstikrar ve Ortaklık Anlaşması için AB ile müzakerelere başlayan ilk ülke olmuştur. 2000 yılının Kasım ayında toplanan Zagreb Zirvesinde Makedonya AB üyeliği yolunda potansiyel bir aday ülke olarak görülmüştür.

4.2.1.2. 2001 Olayları ve Ohri Çerçeve Anlaşması

1991 yılında bağımsızlığını kazanan Makedonya birden çok etnik kökene ve dine ev sahipliği yapmaktaydı. 2002 yılında yapılan nüfus sayımına göre halkın %64'ü kendisinin Makedon, %25.2'si Arnavut, %3.9'u Türk, %2.7'si Roman, %1.8'i Sırp geri kalanlar ise daha küçük etnik gruplara ait olduğunu belirtmiştir. Böyle bir yapıda olan ülke, 1990'lı yılları siyasal elitlerin devletin temelleri konusundaki çatışmaları ile geçirmiştir. Yeni bir demokrasi olmaya çalışan ülkede farklı etnik grupların varlığı demokratikleşme sürecini zorlaştırmıştır. Bunun bir diğer nedeni etnik gruplar arasında sosyo-ekonomik farklar olmuştur. Sosyal mesafe ve etnik ayrımlar uluslaşma ve demokratikleşme sürecinde önemli engeller olarak varlığını sürdürmüştür (Aleksovska, 2015). Arnavutlar 1990'lı yıllar boyunca devlet yönetiminde ve bürokraside yeterince temsil edilmediklerini, Arnavutçanın resmi ve eğitim dili olarak kabul edilmediğini ve Arnavut etnik kökenlilerin sosyal ve ekonomik olarak dışlandıklarını savunmuşlardır.

1999 yılında yaşanan Kosova Savaşı sonrasında bir takım paramiliter güçler Kosova'da varlığını devam ettirmiştir. Bu grupların bazıları Kosova'daki çatışmaların sona ermesinin ardından etnik Arnavutların haklarını savunma iddiasıyla Makedonya'ya geçmeye başlamışlardır. 2001 yılının başlarından itibaren UÇK ile Makedonya güçleri arasında silahlı çatışmalar başlamıştır. UÇK'nın Makedonya yapılanması olan Ushtria Çlirimtare Kombetare (UÇK-M) Şubat ayında sınır boylarında Makedon güçlerine saldırmaya başlamıştır. Çatışmaların ilk dönemlerinde Arnavut güçleri Arnavut nüfusun yoğun olduğu Kuzey bölgelerde bazı bölgeleri hakimiyeti altına almaya başlamış ve Makedonları göçe zorlamıştır. Buna misilleme olarak ülkenin diğer bölgelerinde Makedon güçlerinin Arnavut yerleşim bölgelerini kuşatması ve onları göçe zorlaması sorunu iyice içinden çıkılmaz bir hale getirmiş ve ciddi bir iç savaş tehlikesi doğmuştur. Çatışmalar süresince altmıştan fazlası Makedon askeri ve polisi olmak üzere 200 kişi hayatını kaybetmiş, 100.000'den fazla insan göç etmek zorunda kalmıştır (Brunnbauer, 2002, s.2).

Uluslararası örgütler ve büyük devletler bu süreçte Makedonya'nın bütünlüğünü korumasını bölgenin istikrarı açısından en önemli öncelik olarak ele almıştır. Her ne kadar UÇK terör örgütü olarak kabul edilse ve Makedonya devletinin mücadelesi haklı bulunsa da çatışmaların büyümesini ve Arnavut azınlığa karşı orantısız saldırılara geçilmesini engellemek isteyen uluslararası toplum, Makedonya'ya karşı da diplomatik ve siyasi baskı kurmuştur.

ABD ve AB çatışmalarının durması ve sorunun siyasi yollarla çözülmesi için devreye girmiştir. ABD temsilcisi olarak James Pardew AB temsilcisi olarak ise Francois Leotard görevlendirilmiştir. Tarafların arabuluculuğunda çok uzun süren müzakereler gerçekleşmiştir. Özellikle bölünmüş olan Makedon siyasetini ve tüm siyasi partileri aynı şartları kabul edecek seviyeye getirmek oldukça zor olmuştur. Öyle ki normal şartlar altında Üsküp'te devam eden müzakereler çekinilen tepkilerden dolayı Ohri'ye alınmış ve haftalarca süren müzakerelerin ardından Makedonya'daki 4 büyük siyasi partinin de sürece katılmasıyla 13 Ağustos 2001 tarihinde Ohri Çerçeve Anlaşması imzalanmıştır.

Ohri Çerçeve Anlaşması ile çatışmalar sona ermiş ve Makedonya'daki azınlıklar bazı hakları kazanmıştır. Anayasa'nın başlangıç metninin hiçbir etnik unsura değinilmeden değiştirilmesi, kamu istihdamında adil temsil, uzun süreden beri talep edilen bir Arnavut Üniversitesinin kurulması gibi konularda uzlaşma sağlanmıştır. Anlaşmanın getirdiği en önemli yeniliklerden birisi dil konusunda olmuştur. Buna göre nüfusun %20'sinden fazlasının başka bir etnik gruba ait olduğu belediyelerde ikinci resmi dil kabul edilmiştir. Böyle bir nüfus yoğunluğuna sahip olan tek azınlık grup Arnavutlar olduğundan doğal olarak bazı bölgelerde Arnavutça resmi dil olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte nüfusun %50'sinin bir azınlık gruba ait olduğu bölgelerde ise bayrak ve diğer sembolleri kullanma hakkı verilmiştir. Ayrıca ilk, orta ve lise eğitiminde de anadilin kullanılması hakkı yasal zemine kavuşmuştur.

Ohri Çerçeve Anlaşmasının uygulanması konusundaki eleştiriler imzalandığı günden beri devam etmektedir. Anlaşmanın ilk dönemlerinde hükümlerin uygulanması konusunda oldukça defansif davranan Makedonya devleti AB tarafından gelen baskıların ardından birçok düzenlemeyi zamanla uygulamaya koymuştur. Ohri Çerçeve Anlaşması iç çatışmaların sona erdirilmesi ve Makedonya'nın AB yolunda gerektiğinde önemli yasal düzenlemeleri yapabileceğini göstermesi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur.

4.2.1.3. 2001-2018 Döneminde Kuzey Makedonya –AB İlişkileri

2000'li yıllar Kuzey Makedonya ile AB arasında kurumsal ilişkilerin en çok derinleştiği dönem olmuştur. Bu dönemde bir yandan AB ilişkilerini geliştirmek isteyen ülke, bir diğer yandan ise kendi iç demokratikleşme sürecinin sıkıntılarını yaşamıştır. AB ile yaşanan sorunlar ile iç siyasi krizler birbirlerini çift yönlü olarak etkilemiştir. 2001 yılında imzalan Ohri Çerçeve Anlaşması ile iç sorunların çözülmesine yönelik olarak

gösterilen irade AB ile ilişkilere olumlu yansımıştır. 2001 yılında SAA imzalanması ardından 2003 yılında toplanan Selanik Zirvesinde üyelik perspektifi ortaya konmuştur.

2004 yılında Kuzey Makedonya üyelik başvurusunda bulunmuş ve 2005 yılında AB komisyonunun olumlu görüşüyle birlikte aday ülke statüsünü kazanmıştır. 2006 yılından itibaren AB'den fonlanan ekonomik yardımlardan yararlanmaya başlamış bununla birlikte ilk kez 2004 yılında itibaren Kuzey Makedonya hakkında AB ilerleme raporları yayınlanmaya başlamıştır.

2003 Selanik Zirvesinden 2010 yılına kadar geçen süreçte Kuzey Makedonya'da özellikle yargı ve kamu yönetimi alanında önemli reformlar gerçekleştirilmiştir. 2004 genişlemesinin ve Selanik Zirvesinin yarattığı olumlu atmosfer ülkenin kısa sürede AB üyesi olabileceği yönünde bir algı yaratmış ve gerek kamuoyu gerekse siyasiler bu süreçte AB üyeliği için atılacak adımları desteklemişlerdir. Böylece bu dönem önemli reformların yapıldığı ve bu reformların toplumun tüm kesimlerince desteklendiği bir dönem olmuştur. 2004 yılında Yargı Reformu Stratejisi kabul edilmiş ve hukuk alanındaki reformlar gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Hakimlerin görev süreleri yasal güvence altına alınmış, Avrupa Hukuk müktesebatına uyum süreci başlatılmış, Hakimler ve Savcılar için üst Konsey kurularak atama ve diğer süreçleri düzenlenmiştir. Yine bu dönemde 2003-2007 yılları arasında Kamu Yönetimi Reform Stratejisi kabul edilmiş ve uygulanmıştır. Memur atamaları merkezi bir kurum tarafından sınav ve liyakat esasına göre yapılmaya başlanmıştır. Avrupa Komisyonu 2006 ve 2007 ilerleme raporlarında bu alanlarda yaşanan gelişmeleri kısmi ilerleme olarak nitelendirmiştir. Yine bu dönemde Ohri Çerçeve Anlaşması kapsamında Arnavut azınlığın hakları konusunda bazı düzenlemeler yapılmış ancak uygulama konusunda AB'nin eleştirileri devam etmiştir.

2003-2010 dönemi reformist bir dönem olarak kabul edilmiş ve AB ile kurumsal ilişkilerin önemli düzeyde geliştiği bir dönem olmuştur. 2009 yılında uygulanmaya başlayan vize muafiyeti süreci bu dönemin çok önemli bir kazanımı olmuştur. 2009 yılında AB Komisyonu katılımı müzakerelerine başlanması için Konseye tavsiyede bulunmuştur. Bu önemli dönüm noktası Yunanistan'ın engelleri nedeniyle geçilememiştir. Yunanistan ilk olarak 2008 yılında isim sorunu nedeniyle Kuzey Makedonya'nın NATO üyeliğini veto etmiş ardından 2009 yılında müzakerelerin başlanması kararını veto etmiştir. Yunanistan ile yaşanan sorunlar Kuzey Makedonya AB sürecinde bir tikanıklık yaratmıştır. Yaşanan bu sorunlar iç politikada da reform yorgunluğu yaratmış ve demokratikleşme sürecinde geriye gidilmeye başlanmıştır. 2010

yılından itibaren basın özgürlüğü başta olmak üzere birçok konuda AB tarafından Kuzey Makedonya'ya eleştiriler getirilmeye başlanmıştır.

2011 yılında itibaren otoriterleşme eğilimleri artış göstermiştir. İktidarda bulunan VMRO-DPMNE partisi basın özgürlüğü, hukukun üstünlüğü, kamu atamaları gibi konularda anti-demokratik uygulamaları nedeniyle eleştirilere maruz kalmıştır. 2015 yılında ise yaklaşık 20 bin kişinin yasadışı olarak dinlendiğinin ortaya çıkması büyük bir siyasi krizin patlak vermesine neden olmuştur. Dönemin Başbakanı Nikola Gruevski ve iktidar partisine karşı çok şiddetli sokak eylemleri gerçekleştirilmiştir. 2015 yılının Haziran ayında AB Genişleme Komiseri Johannes Hahn ve ABD Büyükelçiliği'nin destekleri ile ülkedeki siyasi partiler arasında görüşmeler başlamış ve Temmuz ayında Üsküp'ün Przino bölgesinden adını alan Przino Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre teknokrat bir hükümet kurularak ülkenin Nisan'ın 2016 yılında seçime götürülmesi, başbakanın seçimlerinden 100 gün önce istifa etmesi ve dinleme skandalı için özel yetkili bir savcı görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır. Anlaşmaya rağmen uygulamada birtakım sorunlar meydana gelmiş ve seçimler Nisan ayında gerçekleştirilememiştir. Seçim tarihi olarak 11 Aralık 2016 tarihi belirlenmiştir. Avrupa Komisyonu tarafından Kasım 2016'da yayınlanan ilerleme raporunda yaşanan siyasi kriz ve yaklaşan seçimler için şu ifadeler kullanılmıştır: (European Commission, 2016).

“Genel olarak, demokrasi ve hukukun üstünlüğü, özellikle yargı organları, düzenleyici kurumlar ve medya kuruluşları gibi kurumların ele geçirilmesi nedeniyle tehdit altında olmaya devam ediyor. Ülke bölücü bir siyasi kültürden ve uzlaşma kapasitesi eksikliğinden muzdariptir. Dar parti çıkarları, ülkenin ve vatandaşlarının çıkarlarının temel konularda önüne geçmeye devam etmektedir. Przino Anlaşması'nın uygulanması konusunda 20 Temmuz 2016'da memnuniyetle karşılanan bir anlaşmaya varıldı. 31 Ağustos'ta siyasi liderler, 11 Aralık 2016'da erken parlamento seçimlerinin tarihini belirlemek de dahil olmak üzere bir dizi önemli karar daha aldı. Özellikle güvenilir seçimlerin hazırlanması ve yapılması konusunda olmak üzere bu son anlaşmalar, ülke liderlerinin uzun süredir devam eden krizi nihayet aşmaları, sistemik hukukun üstünlüğü sorunlarını ele almaları ve ülkeyi AB yoluna kesin olarak geri koymaları için bir fırsattır.”

AB tarafından kritik olarak görülen seçimlerin ardından VMRO-DPMNE en çok oyu almasına rağmen iktidarı kuramamıştır. Zoran Zaev liderliğindeki sol parti SDSM genellikle Arnavutları temsil eden küçük partilerle birlikte koalisyon kurarak 2017 yılında

hükümeti kurmuştur. Böylece hem iç politikada hem de uluslararası ilişkilerde yeni bir dönem başlamış ve siyasi kriz kısmen de olsa çözülmüş olmuştur.

4.2.1.4. 2018'den Günümüze Kuzey Makedonya-AB İlişkileri Prespa Anlaşması ve Sonrasındaki Gelişmeler

Zaev'in iktidara gelmesinin ardından Yunanistan ile ilişkilerde yeni bir sayfa açılmıştır. Zaev Yunanistan ile sorunların diyalog yoluyla çözülebilmesi için uluslararası örgütlerin desteğini aramıştır. BM temsilcisi Mathew Nimetz'in girişimleri ile Makedonya başbakanı Zoran Zaev ile Yunanistan başbakanı Aleksis Çipras Ocak 2018'de görüşmeler gerçekleştirmiştir. Taraflar arasında uzun süren müzakerelerin ardından Makedonya ülkesinin isminin ' Kuzey Makedonya Cumhuriyeti' olması konusunda uzlaşmaya varılmıştır. 17 Haziran 2018 tarihinde taraflar arasına Prespa Anlaşması imzalanmıştır. İmza törenine BM temsilcisi Mathew Nimetz, AB komisyonunun genişlemeden sorumlu üyesi Johannes Hahn ve AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini de katılmıştır. Anlaşma ile Kuzey Makedonya isim meselesinin yanı sıra sınır ötesi ifadeler, azınlıklara müdahale gibi konularda da Anayasa değişikliği yapacağını taahhüt etmiştir. Buna karşın Yunanistan Kuzey Makedonya'nın NATO ve AB üyeliği konusundaki vetoyu kaldıracağı taahhüdünde bulunmuştur. Anlaşmanın yürürlüğe girmesi iki ülke kamuoyunu ikna etme bakımından oldukça zor olmuştur. Kuzey Makedonya'da %36 katılımla gerçekleşen referandumda %90'ın üzerinde 'evet' oyu çıkmasına karşın katılımın düşüklüğü eleştiri konusu olmuştur. Anlaşma Yunanistan parlamentosunda ise 300 milletvekilinin 153'nün evet oyu ile kabul edilebilmiştir (Tezcan, 2019, s.388).

Prespa Anlaşması isim üzerinde uzlaşılmasının çok ötesinde sonuçlar doğuran bir anlaşma olmuştur. İki ülke arasındaki sorunların çözülebileceğini göstermesi bölge açısından olumlu bir örnek olmuştur. Kuzey Makedonya'nın AB üyeliği yolunda en önemli engellerinden birisinin kalkması Kuzey Makedonya'nın AB üyeliğinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Yunanistan NATO vetosunu kaldırmış ve Kuzey Makedonya 2020 yılında NATO'ya üye olmuştur. Ardından katılım müzakerelerinin başlatılması yönündeki vetosunu kaldırmıştır. 2019 yılında Avrupa Komisyonu Kuzey Makedonya'nın müzakerelere hazır olduğunu teyit etmiş, 2020 yılında ise müzakerelerin başlatılmasına ilkesel olarak onay vermiştir.

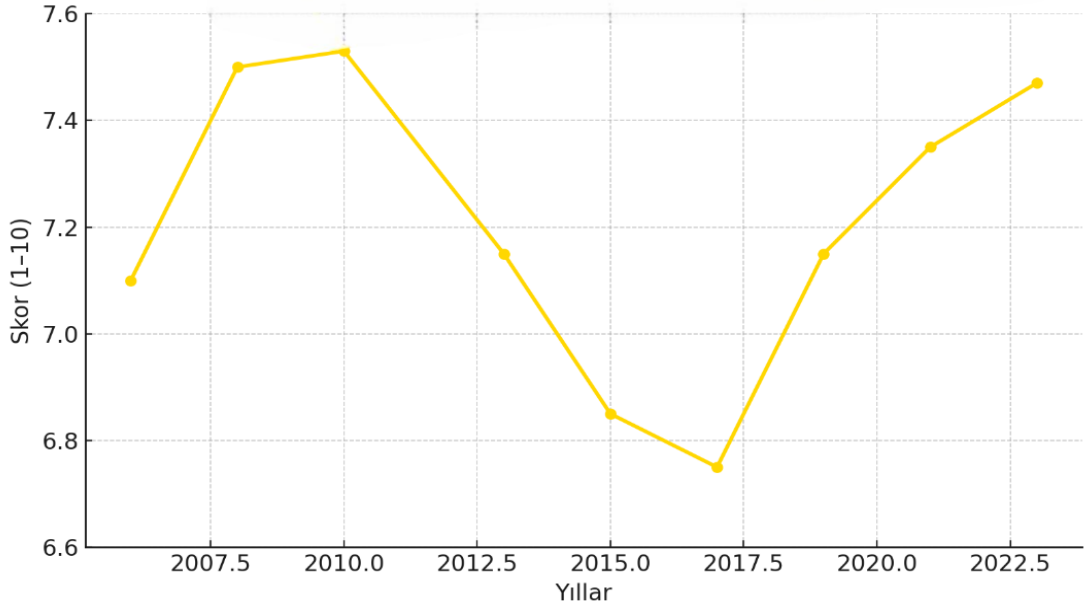
Yunanistan ile isim sorununun çözülmesi çok büyük bir adım olsa da 2020 yılında katılım müzakerelerine başlanmasına Bulgaristan vetosu engel olmuştur. Bulgaristan Kuzey Makedonya'nın bazı tarihi çarpıtmalarda bulunduğunu ve Bulgar kökenli azınlığın anayasal olarak tanımlanması gerektiğini savunmuştur. Bulgaristan'ın katılım müzakerelerini vetosu Fransa'nın bu konudaki girişimleri ile 2022 yılında kaldırılmıştır. Girişimler sonucunda Bulgar azınlığın anayasal olarak tanımlanması, ortak tarih komisyonu çalışmaları ve 2017 yılında imzalanan Dostluk Anlaşmasının uygulanması Kuzey Makedonya'nın müzakere çerçevesine eklenmiştir. Uzun yıllar isim sorunuyla uğraşan ve bu konudaki iyi niyetli girişimleri ile sonuca ulaşan Kuzey Makedonya'nın karşısında bu kez Bulgaristan sorunu bulunmaktadır. Sorunun esası Kopenhag Kriterlerinden ya da AB müktesebatından değil iki ülke arasındaki tarihi ve siyasi problemlerden kaynaklanmaktadır.

19 Temmuz 2022'de ilk Hükümetlerarası Konferans ile AB katılım müzakereleri resmen başlamıştır. Böylece üyelik aşamalarından olan tarama sürecine geçilmiştir. Tarama toplantıları devam etmesine karşın henüz herhangi bir fasıl açılmamıştır. AB konseyi Bulgarların ülkedeki etnik unsurlardan birisi olarak Anayasada sayılmasını bir ön şart olarak tutmaya devam etmektedir. Bu konuda henüz bir Anayasa değişikliği yapılamadığından katılım müzakereleri tıkanmış görünmektedir.

4.2.1.5. AB Sürecinde Kuzey Makedonya'nın Dönüşümü

2000'li yılların başında daha kurumsal bir yapıya bürünen AB ile ilişkiler geride bırakılan dönemde ülkede önemli değişimlere neden olmuştur. AB'nin dönüştürücü gücünün ve sosyal inşa sürecinin izlerini Kuzey Makedonya'nın son yirmi beş yılında görmek mümkündür. AB süreci demokratikleşme sürecinin bir itici gücü olarak kullanılmıştır. Demokratik kültürün ve altyapının olmadığı bir ortamda demokratikleşme sürecinin de uzun yıllar alması beklenen ve olağan bir durum olarak kabul edilmektedir.

Gelişmekte olan ve geçiş sürecinde olan ülkelerin durumlarını ortaya koyan bir endeks olan BTI, (Bertelsmann Stiftung) endeksine göre ülkelerin demokratikleşme düzeyleri 1 ile 10 arasında puanlar almaktadır. Kuzey Makedonya'nın yaşadığı demokratik dönüşüm Grafik 1'de gösterilmiştir.

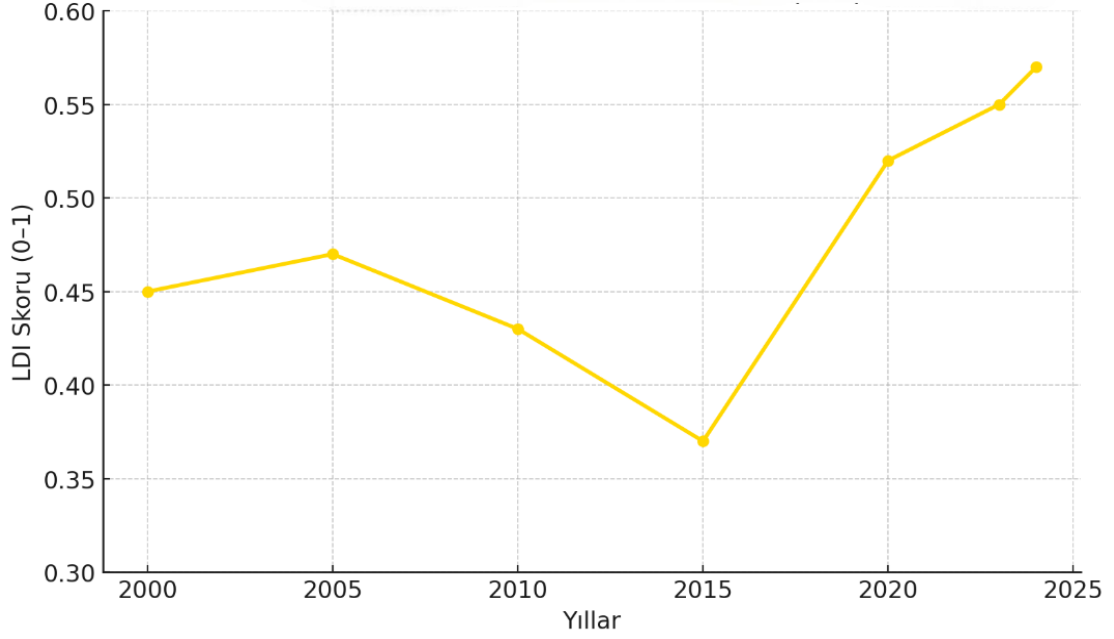

Grafik 1. BTI Siyasi Dönüşüm Skoru- Kuzey Makedonya (2006-2024)

Kaynak: Bertelsmann Stiftung. (2024). Bertelsmann Transformation Index (BTI) – North Macedonia Country Report.

Kusurlu demokrasi seviyesinde olan ülke, AB ile ilişkilerin ilk ivmelendiği dönem olan 2005-2010 döneminde olumlu bir süreç yaşamıştır. 2010 yılından itibaren kamuoyunda oluşan yorgunluk ve motivasyon kaybı ile genişleme yorgunluğu ve demokratikleşme sürecindeki isteksizlik ile demokrasi düzeyi gerilemiştir. 2010-2015 yılları arasında gerçekleştirilen anti demokratik uygulamalar ve yaşanan siyasi kriz ülkenin skorunu önemli ölçüde düzeyde düşmesine neden olmuştur. Yaşanan hükümet değişimi ve hemen ardından Yunanistan ile imzalanan Prespa Anlaşması ve aynı dönemde yapılan demokratik reformların etkisiyle endeks skorunun 2024'e kadar önemli düzeyde arttığı görülmektedir.

Ülkelerin demokrasi düzeylerini ölçen önemli endekslerden birisi de Göteborg Üniversitesi bünyesindeki V-Dem enstitüsü tarafından geliştirilen LDİ (Liberal Democracy Index) endeksidir. Bu endekse göre ülkeler 0 ile 1 puan arasında değerlendirilmektedir. Hukukun üstünlüğü, bağımsız ve özgür seçimler, yargı bağımsızlığı gibi hususların temel alındığı endekse göre ülkeler 1'e yaklaştıkça demokratikleşme, 0'a yaklaştıkça ise otoriterleşme eğilimi göstermektedir. Kuzey Makedonya'nın V-Dem endeksine göre yaşadığı değişim Grafik 2'de gösterilmiştir.

Grafik 2. V-Dem Liberal Demokrasi Endeksi- Kuzey Makedonya (2000-2024)

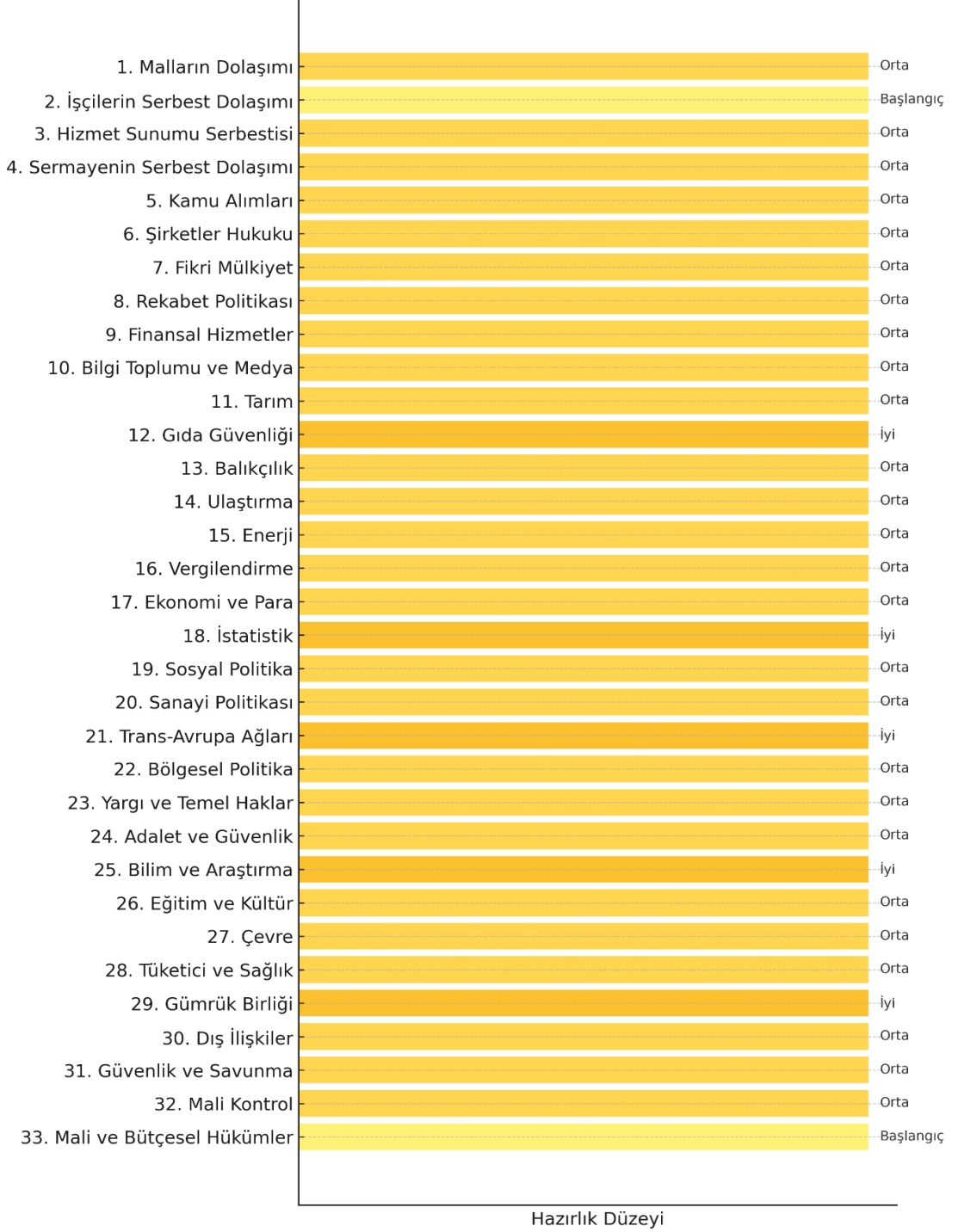
Kaynak: V-Dem Institute. (2024). Country Graph – North Macedonia

Grafik incelendiğinde 2010'lı yıllara girerken başlayan düşüşün 2015 yılında dip yaptığı görülmektedir. 2015 yılında siyasi krizin çözümünün ardından yaşanan olumlu gelişmelerin V-Dem endeksine göre daha hızlı sonuç verdiği görülmektedir. Bu yıldan itibaren yapılan reformlar ve gerçekleştirilen demokratikleşme adımları ile AB ile ilişkilerde yaşanan olumlu süreç ülkenin hızlı bir şekilde puanının yükselmesini sağlamıştır.

AB sürecinde Kuzey Makedonya'nın en önemli kazanımlarından birisi yaptığı ekonomik büyüme hamlesi olmuştur. Bölgede istikrarın sağlanmasının ardından AB'nin önceliği olan ekonomik yardımlar ve AB sürecinde yapılan reformlar ekonomik büyümenin sağlanmasına önemli ölçüde yardımcı olmuştur. Dünya Bankası verilerine göre 2005 yılında 5 milyar dolar olan GSYİH 2023 yılı sonunda 15,86 milyar dolara, 2500 dolar olan kişi başına düşen gelir ise 8624 dolara yükselmiştir. AB ile yapılan Serbest Ticaret Anlaşması sayesinde ülkenin dış ticareti gelişmiş ihracat kapasitesi artmıştır. Bu dönemde yapılan hukuksal ve kurumsal düzenlemeler yabancı sermayenin de ülkeye gelişini kolaylaştırmıştır. Batı Balkan ülkelerinin en önemli sorunlarından birisi olan işsizlik oranlarında da Kuzey Makedonya önemli bir başarı yakalamıştır. 2005 yılında % 37 olan işsizlik oranı 2023 yılı sonunda % 13.2'ye düşürülmüştür.

Kuzey Makedonya'nın AB sürecinde Komisyon tarafından yayınlanan ilerleme raporlarında da demokratikleşme yolunda yaşanan olumlu ve olumsuz gelişmeler yer almıştır. Zaman zaman geriye gidişler olsa da genel olarak bakıldığında adaylık sürecinde Kuzey Makedonya önemli gelişmeler geçirmiş ve katılım müzakerelerine kadar mesafe almıştır. Henüz bir fasıl açılmamıştır. Her ne kadar hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı, organize suçla mücadele, anayasal reformlar ve Bulgaristan ile olan sorunlar önemli engeller olarak görülse de ilişkilerin iyi niyetle devam ettirilmesi ve Kuzey Makedonya'nın bu yolda başta Yunanistan ile olan sorunlarını çözmek üzere gösterdiği irade AB tarafından olumlu karşılanmaktadır. 2024 yılı AB ilerleme raporuna göre, aday ülkenin AB müktesabatına uyum düzeyini gösteren 33 fasıldan çok büyük bir kısmında Makedonya orta düzeyde hazırlıklı olarak değerlendirilmiştir. Kuzey Makedonya'nın AB müktesabatına uyum konusunda 33 fasıldaki durumu Grafik 3'te gösterilmiştir.

Kuzey Makedonya'nın AB Müktesebatı Hazırlık Düzeyleri (2024)

Şekil 1. Kuzey Makedonya'nın AB Fasıllarına Göre Hazırlık Düzeyi (2024)

Kaynak: European Commission. (2024). North Macedonia 2024 Report

4.2.2. AB Sürecinde Sırbistan

Sırbistan Batı Balkanlar'daki en önemli ülkelerden birisi olmakla birlikte her zaman ya fiilen ya da arka planda çatışmaların içerisinde olan bir ülke olmuştur.

Yugoslavya'nın mirasını sahiplenme isteği Sırbistan'ın dış politikasının en önemli stratejik hedefi olmaya uzun yıllar devam etmiştir. Hırvatistan, Slovenya, Bosna ve Makedonya'nın ayrılmasının ardından ülke 1992 yılında Federal Yugoslavya Cumhuriyeti adını almıştır. Ülkenin adı, sahiplenmek istediği mirası göstermektedir.

Ancak bu istek Batı ve AB tarafından hoş karşılanmamıştır. Sırbistan ve Karadağ'ın eski Yugoslavya'nın devamı oldukları iddiası ile kurdukları Federal Yugoslavya Cumhuriyeti BM tarafından tanınmamıştır. Uluslararası hukuk bağlamında önemli sorunlarla karşı karşıya kalan ülke 2000'li yılların başından itibaren Batı ile iyi ilişkiler kurma çabasına girince isim konusunda da değişikliğe gitmeyi kabul etmiştir. 2003-2006 yılları arasında federatif bir yapıya sahip olan Sırbistan-Karadağ ismini kullanılmıştır. 2006 yılında Karadağ'ın bağımsızlığının ardından ise günümüzdeki hali olan Sırbistan Cumhuriyeti ülkenin yeni ismi olarak kabul edilmiştir.

Sırbistan kurumsal olarak devlet mirasına sahip olduğundan diğer Batı Balkan ülkelerine göre AB müktesebatına uyum konusunda avantajlı bir konumda ilişkilere başlamıştır. Ancak Kopenhag Kriterleri dışında Sırbistan'ın AB ile ilişkilerinde iki önemli engel ön plana çıkmıştır. Bunlardan bir tanesi savaş suçlularının iadesi ve yargılanması konusu, diğeri ise Kosova ile yaşanan ikili problemler olmuştur.

4.2.2.1. 1991-2000 Döneminde Sırbistan-AB İlişkileri

2000 yılına kadar olan dönemde Federal Yugoslavya Cumhuriyeti ile önce AT sonra da AB'nin ilişkileri son derece sınırlı kalmıştır. Yugoslavya'nın parçalanma sürecinde Batının bölgede istikrara ilişkin endişeleri mevcutken Miloseviç liderliğindeki ülkenin saldırgan tutumları ülkenin uluslararası alanda neredeyse tamamen izole edilmesine neden olmuştur. Sırbistan bu dönemde kendini eski Yugoslavya'nın devamı olarak görerek bölgedeki her konuda hak iddia etme çabasında olmuştur. AB ise yeni ülkeyi hiçbir zaman eski Yugoslavya'nın devamı olarak kabul etmemiş ve anti demokratik yönetim tarzı nedeniyle tamamen dışlamıştır (Subotic, 2010, s. 314).

1992'de yeni adını alan ülke AB tarafından kabul edilmediği gibi BM nezdinde de tanınmamıştır. 1992 yılında başlayan Bosna Savaşı ise zaten son derece sınırlı olan ilişkileri iyice kopma noktasına getirmiştir. Sırpların etnik temizlik amacıyla takındıkları saldırgan ve savaş yanlısı tavır batıdan önemli bir tepki görmüştür. 1992 yılında hem AB hem de BM Sırbistan'a karşı ekonomik ve siyasi yaptırımlar uygulamaya koymuştur. Bu

süreçte ambargolarla da karşı karşıya kalan ülkenin uluslararası toplumla bağları tamamen kopmuştur.

Bosna Savaşı'nın 1995 yılında imzalan Dayton Anlaşması ile sona ermesi ilişkilerin yeniden başlatılabilmesi için bir fırsat penceresi açmıştır. Bu dönemde bazı yaptırımlardan vazgeçilmesi ve kısmi de olsa ticari ilişkilerin yeniden canlanması ilişkilerin yumuşaması yolunda bir umut doğurmuştur. Yine de bu dönemde AB Miloseviç rejimini güvenilmez olarak gördüğünden temkinli bir politika benimsemiştir (Bieber, 2005, s. 41).

Nitekim 1998 yılında başlayan Kosova krizi ve çatışmalar, yeniden başlar gibi olan ilişkilerin tekrar tamamen kopmasına neden olmuştur. Sürecin başında AB tarafından sorununun diplomatik yollarla çözülebilmesi için bazı girişimler yapıldıysa da bunlar sonuçsuz kalmış ve 1999 yılında gerçekleşen NATO müdahalesini AB desteklemiştir.

1990'lı yıllar AB-Sırbistan ilişkilerinde kayıp yıllar olmuştur. Bu dönemde Hırvatistan, Slovenya, Kuzey Makedonya gibi ülkeler AB ile ilişkilerini geliştirirken Sırbistan bölge için bir istikrarsızlık kaynağı olarak algılanmıştır. Sırbistan ile AB arasında kurumsal ilişkilerin kurulması ancak 2000 yılında Milosevic'in iktidardan düşmesinin ardından mümkün olabilmıştır.

4.2.2.2. 2000-2008 Döneminde Sırbistan AB İlişkileri

Hem Sırbistan tarihinin hem de Sırbistan-AB ilişkilerinin en önemli dönüm noktalarından birisi Slobodan Miloseviç' in devrilmesi olmuştur. 24 Eylül 2000 tarihinde yapılan seçimlerde AB yanlısı muhalefet adayı Vojislav Koštunitsa seçimleri kazanmıştır. Ancak Miloseviç yenilgiyi kabul etmemiş ve ikinci tur seçimlerin yapılmasını istemiştir. Bu durum halkta büyük bir tepkiye yol açmış ve geniş katılımlı sokak eylemleri başlamıştır. 5 Ekim tarihinde binlerce kişi Belgrad sokaklarına çıkmış ve parlamento binası, devlet televizyonu gibi yerleri işgal etmişlerdir. Protestolar karşısında çaresiz kalan Miloşevic 6 Ekim 2000 tarihinde istifa etmiştir ve Koštunitsa göreve başlamıştır.

Siyasi tarihe '5 Ekim Devrimi' olarak geçen gelişmenin ardından AB-Sırbistan ilişkilerinde bambaşka bir döneme girilmiştir. Kurumsal ilişkiler hemen başlatılmıştır. 1 Kasım 2000'de BM tarafından yeniden tanınan ülke AB tarafından ise 24 Kasım 2000'de düzenlenen Zagreb Zirvesine davet edilmiştir. Uzun yıllar sonra diplomatik düzeyde

kurulan en yüksek ilişki olan Zagreb Zirvesinin sonuç bildirgesinde gerekli reformların yapılması halinde ülkenin SAP sürecine dahil edilebileceği vurgulanmış ve 2001 yılında SAP süreci işletilmeye başlanmıştır. Böylece ülke AB fonlarından yararlanmaya başlamıştır. Kurumsal ilişkiler yeniden kurulmuştur. İlk aşamada tam bir ortaklık perspektifi ortaya konamasa da ilişkilerin diplomatik düzeyde başlatılması çok önemli bir adım olarak algılanmıştır. 2003 yılında düzenlenen Selanik Zirvesinde ise Sırbistan da diğer Batı Balkan ülkeleri gibi potansiyel aday ülke ilan edilmiştir.

Karadağlılar çok fazla merkezileşen Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin yapısından büyük oranda rahatsızlardı. Aynı zamanda AB de her ne kadar 2001'den sonra yakın ilişkiler kursa da eski rejimi yansıtan isimden ve yaşanan sorunlardan rahatsızdı. Siyasi yapının yeniden tesis edilebilmesi için AB'nin girişimleriyle, AB'nin Güvenlik ve Dış Politika Temsilcisi Javier Solana'nın arabuluculuğunda 2002 yılında Belgrad Anlaşması imzalanmış ve 2003 yılında ülkenin adı Sırbistan-Karadağ olarak değiştirilmiştir. Böylece federal yapıdan konfederal yapıya geçilmiş, iç işlerinde bağımsız olan iki cumhuriyet dış politika ve güvenlik konularında ortak hareket etme konusunda anlaşmışlardır. Anlaşmadan üç yıl sonra Karadağ'a bağımsızlık referandumu yapma hakkı tanınmış nitekim Karadağ'da 2006 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Böylece Sırbistan, Sırbistan Cumhuriyeti olarak yoluna tek başına devam etmiştir. Belgrad Anlaşması AB'nin dönüştürücü gücünü ve istikrara katkı sağlama kapasitesini gösteren önemli bir gösterge olmuştur.

Sırbistan'ın gösterdiği çabalar bu dönemde AB tarafından olumlu karşılanmıştır. Uzun süren görüşmelerin ardından 2008 yılında Sırbistan ile AB arasında SAA imzalanmıştır. Üyeliğe giden yolda önemli bir mihenk taşı olan SAA hemen yürürlüğe girememiştir. AB içerisindeki bazı ülkeler anlaşmanın yürürlüğe girmesine karşı çıkmıştır. Özellikle aralarında Ratko Mladiç'in de bulunduğu savaş suçlularının ICTY'e teslim edilmemesi eleştirilmiştir. AB üyelik sürecinin ilerletilebilmesi için Mladiç'in ICTY'e teslimini ön şart olarak ortaya koymuştur (European Commission, 2006, s.8).

4.2.2.3. 2008 Kosova'nın Bağımsızlığı ve Sırbistan'ın AB İlişkilerine Etkileri

Kosova'nın 2008 yılında bağımsızlığını ilan etmesi Sırbistan-AB ilişkilerinde etkileri yıllarca sürececek derin bir krizin başlangıcı olmuştur. Bu olay Sırbistan'ın AB

üyelik sürecinde karşı karşıya kaldığı en önemli engel olarak ortaya çıkarken AB'nin Batı Balkanlar'a yönelik bütünleşme stratejisinde de bir kırılma yaratmıştır.

Kosova'nın tek taraflı bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Sırbistan buna şiddetle karşı çıkmıştır. Diplomatik ve hukuki olarak birçok girişimde bulunan Sırbistan Kosova'yı bağımsız bir ülke olarak tanımayı reddetmiştir. 2010 yılında Uluslararası Adalete Divanı'na başvuran Sırbistan bu başvurudan bir sonuç alamamıştır. Ancak Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesi AB içerisindeki çatlakları da gün yüzüne çıkaran bir olay olmuştur. İspanya, Güney Kıbrıs, Slovakya, Romanya gibi ülkelerin Kosova'yı tanımaması ve dolaylı olarak Sırp tezlerine destek vermesi AB'yi zor durumda bırakmıştır. Bu durum Birliğin Batı Balkan genişlemesine yönelik politikalarını doğrudan etkilemiştir (Keil & Arkan, 2014, s. 160).

Kosova'yı tanımayan ülkelerin varlığı nedeniyle Avrupa Komisyonu Kosova meselesi konusunda net bir tavır belirleyememiştir. Komisyon bu dönemde Sırbistan ile Kosova arasındaki 'ilişkilerin normalleştirilmesi' kavramını kullanarak yumuşak bir tavır takınmıştır. Zamanla Kosova ile ilişkilerin iyileştirilmesi bir ön şart haline getirilmiştir.

4.2.2.4. 2009-2014 Adaylık Başvurusundan Katılım Müzakerelerine Sırbistan-AB İlişkileri

Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra kısa bir bocalama sürecinin ardından AB-Sırbistan ilişkileri tekrar gelişmeye başlamıştır. AB üyeliğini geri dönülemez bir yol olarak gören Sırbistan İstikrar ve Ortaklık Sürecinde üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmeye devam etmiştir. Öyle ki 2009 yılı ve devamındaki beş yıllık süreç Sırbistan'ın AB yolunda en hızlı ivmelendiği, reformları gerçekleştirdiği ve AB ile kurumsal entegrasyon sağlama konusunda en fazla mesafeyi kaydettiği dönem olmuştur. Bu süreç AB'ye resmi başvuru yapılmasından katılım müzakerelerine geçilene kadar ki dönemi kapsamaktadır.

Sırbistan'da 2008 yılında yapılan genel seçimlere AB gündemi damga vurmuştur. 'Avrupalı bir Sırbistan için' sloganıyla AB yanlısı merkez-sol bir hükümet kurulmuştur. Hem cumhurbaşkanı Boris Tadic hem de başbakan Mirko Cvetkovic'in açık bir şekilde AB taraftarı olmaları nedeniyle bu seçimlerin ardından AB ile ilişkilerde çok önemli adımlar atılmıştır.

Bu dönemin ilk büyük adımı 22 Aralık 2009 tarihinde Sırbistan'ın tam üyelik başvurusunda bulunması olmuştur. AB yanlısı hükümet tarafından gerçekleştirilen başvuru, Kosova krizinin ardından Sırbistan'ın AB hedefinde bir sapma olmadığını göstermesi açısından anlamlı olmuştur. Ülkenin reform ve istikrar konusunda iradesi anlamına gelen bu başvuru AB tarafından da olumlu karşılanmıştır. Atılan adımların ilk meyvesi olarak ise vize muafiyeti rejimine geçilmiştir. Sırp vatandaşlarının Schengen bölgesindeki kısa süreli seyahatlerinde vize muafiyeti tanınması halkın AB yolunda gördüğü ilk olumlu sonuç olmuştur ve diğer reformların yapılması konusunda halk desteğini arttırmıştır. AB ise yapılan reformları ödüllendirmenin halkın AB perspektifine vereceği desteği arttıracığından bu adımı atmıştır. (European Commission, 2010).

Sırbistan'ı müzakerelere götüren süreçte en önemli adımlardan birisi ise savaş suçlularının iadesidir. AB'nin sürecin ilerletilmesi için mutlaka yerine getirilmesi gereken bir şart olarak gördüğü Lahey Adalet Divanı ile tam iş birliği koşulu, 2011'de atılan adımlarla sağlanmıştır. Özellikle Bosna'da işlediği suçlar nedeniyle aranan savaş suçlusu eski Sırp Komutan Ratko Mladic'in yakalanarak teslim edilmesi ile AB'nin uzun yıllardır atılmasını beklediği adım atılmıştır. Bu adım AB-Sırbistan ilişkilerinde ve üyelik sürecinde çok önemli bir engelin aşılmasını sağlamıştır. Bu olumlu gelişmelerin ardından 2012 yılının Mart ayında Sırbistan resmi aday ülke statüsünü kazanmıştır. Sırbistan'ın üyelik müzakerelerine hazır hale geldiği anlamını taşıyan bu karar ile AB yolunda bir büyük adım daha atılmıştır.

AB yolundaki Kopenhag Kriterleri dışında Sırbistan'ın en önemli sorunu olan Kosova sorunu konusunda da 2012 yılında olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Savaş suçlularının iadesi ile birlikte AB'nin üyelik müzakerelerine başlaması için koyduğu bir diğer ön şart olan Kosova ile ilişkilerin iyileştirilmesi yolunda 2012 yılında önemli mesafe kat edilmiştir. AB'nin arabuluculuğu ile teknik düzeyde başlayan görüşmeler 2012 yılı sonunda siyasi mutabakata sonuçlanmış ve bunun sonucu olarak Nisan 2013'te Brüksel Anlaşması imzalanmıştır. Avrupa Birliği Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton'ın arabuluculuğunda iki ülkenin imzaladığı anlaşma ile Sırbistan Kosova'yı tanımasa dahi yerel yönetimler, yargı ve polis konularından bazı düzenlemelere gidilmesini kabul etmiştir. AB'nin öne sürdüğü bir ön şartın daha ortadan kaldırılmasıyla müzakereler yolunda önemli bir engel kalmamıştır.

Tüm bu olumlu gelişmeler ve Sırbistan'ın Kopenhag siyasi kriterleri bağlamında gerçekleştirdiği reformlar sonucunda 21 Ocak 2014 tarihinde Sırbistan ile AB resmen

katılım müzakerelerine başlamıştır. Brüksel’de gerçekleşen ilk konferans ile AB müktesabı ve müzakere çerçevesi kapsamında 35 fasıl üzerinden ilerlemelerin kaydedilmesi kabul edilmiştir. Özellikle 35. fasıl olan ‘Diğer Konular’ başlığı altında Kosova ile ilişkilerin normalleştirilmesi devam etmektedir (European Commission, 2014).

4.2.2.5. 2015-2025 Döneminde Sırbistan AB İlişkileri

Çok hızlı bir şekilde ilerleyen olumlu süreçlerin ardından ulaşılan katılım müzakerelerinden itibaren ilişkilerin ivmesi yavaşlamıştır. Bu dönemde gerek uluslararası jeopolitik gelişmeler, gerekse AB ve Sırbistan’ın kendi iç meseleleri daha çok ön plana çıkmıştır. AB’de yaşanan genişleme yorgunluğu ve Brexit tartışmaları, Rusya’nın Ukrayna krizinde Sırbistan’ın uygulamak istediği denge politikası, Kosova ile ilişkilerde somut bir ilerleme sağlanamaması gibi uluslararası gelişmeler bu dönemde yaşanmıştır.

Kosova ile Brüksel Anlaşması çerçevesinde kurulan ilişkiler sorunun kalıcı çözümüne yönelik bir açılım yaratamamıştır. 2018 yılında itibaren ise görüşmeler durma noktasına gelmiştir. Önceki dönemlerden farklı olarak 35. fasıl kapsamında müzakere süreçlerinde kurumsal bir başlık altında takip edilen Kosova ile ilişkiler bu dönemde istenildiği kadar ilerletilememiştir. 2023 yılında AB’nin arabuluculuğunda imzalanan Ohrid Anlaşması ile taraflar arasında kısmi bir mutabakat sağlanmıştır. Bu anlaşmayla Sırbistan bazı resmi belgeleri tanımayı ve temsilcilikler açılmasını kabul etmiştir. AB’nin üyelik için şart olarak koştuğu 35. Fasıl Kosova ile ilişkilerin normalleştirilmesi kapsamında olumlu olarak görülse de yeterli ilerleme sağlamamıştır. Tanıma sorunu varlığını devam ettirmektedir ve genel olarak Kosova sorunu AB yolunda en önemli engel olmaktadır.

Bu dönemde yaşanan bir diğer sorun ise Rusya meselesi olmuştur. Rusya’nın Ukrayna’yı işgali ile denge politikasını sürdürmeye çalışan Sırbistan’ın yaklaşımı AB’nin ortak dış politika ve güvenlik yaklaşımıyla çelişmiştir. AB ülkelerinin bu konudaki kuşkuları tam üyelik yolunda başka bir problemlili alan olarak ortaya çıkmıştır.

AB komisyonunun yıllık ilerleme raporlarında Sırbistan’ın ekonomik göstergeler ve gelişmeler açısından iyi durumda olduğu vurgulansa da diğer Batı Balkan ülkelerinde olduğu gibi hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı, basın özgürlüğü, organize

suçlarla mücadele ve diğer adalet konuları her zaman eleştirilmiştir. AB tarafından 2016 yılında açılan fasıllardan olan Yargı ve Temel Haklar ile Adalet, Özgürlük ve Güvenlik fasılları özel olarak izlenmiştir. Bu alanlarda sağlanacak ilerlemenin reformların kalıcılığı açısından kritik olacağı değerlendirilmiştir. Geçen on yıllık süreçte toplam 35 fasıldan 22'si açılabilmiş ve 2'si geçici olarak kapatılmıştır. Fasılların bir kısmı gerekli reformların gerçekleştirilememesi nedeniyle açılmazken bir kısmı ise teknik nedenlerden öte siyasi jeopolitik gelişmeler nedeniyle açılmamaktadır. Örneğin; 31. fasıl (Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası) Sırbistan'ın Rusya'ya karşı uygulanan yaptırım politikalarına katılmaması ve ortak güvenlik politikasında net tavır alamaması nedeniyle açılmamaktadır. Sırbistan kurumsal kapasite olarak teknik fasılların birçoğunu aşabilecek bir ülke olsa da başta Kosova sorunu olmak üzere dış politika konuları AB üyeliği yolunda asıl engeller olarak görülmektedir. Müzakere sürecinde Sırbistan'ın tüm fasıllarının durumu Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5.
Sırbistan'ın AB Üyelik Sürecindeki Fasılları

FASILLAR	AÇILMA TARİHİ	SON DURUM
Malların Serbest Dolaşımı	Açılmadı	Açılmadı
İşçilerin Serbest Dolaşımı	Açılmadı	Açılmadı
Yerleşme Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi	Açılmadı	Açılmadı
Sermayenin Serbest Dolaşımı	10.12.2019	Açıldı
Şirketler Hukuku	11.12.2017	Açıldı
Kamu Alımları	11.12.2017	Açıldı
Fikri Mülkiyet Hukuku	20.06.2017	Açıldı
Rekabet Politikası	Açılmadı	Açılmadı
Finansal Hizmetler	27.06.2019	Açıldı
Bilgi Toplumu ve Medya	Açılmadı	Açılmadı
Tarım ve Kırsal Kalkınma	Açılmadı	Açılmadı
Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı	Açılmadı	Açılmadı
Balıkçılık	25.06.2018	Açıldı
Ulaştırma Politikası	14.12.2021	Açıldı
Enerji	14.12.2021	Açıldı
Vergilendirme	Açılmadı	Açılmadı
Ekonomik ve Parasal Politika	10.12.2018	Açıldı
İstatistik	10.12.2018	Açıldı
Sosyal Politika ve İstihdam	Açılmadı	Açılmadı
İşletme ve Sanayi Politikası	27.02.2017	Açıldı
Trans-Avrupa Ağları	14.12.2021	Açıldı
Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu	Açılmadı	Açılmadı
Yargı ve Temel Haklar	18.07.2016	Açıldı
Adalet, Özgürlük ve Güvenlik	18.07.2016	Açıldı
Bilim ve Araştırma	13.12.2016	Geçici Olarak Kapandı
Eğitim ve Kültür	27.02.2017	Geçici Olarak Kapandı
Çevre ve İklim Değişikliği	14.12.2021	Açıldı
Tüketicinin ve Sağlığın Korunması	Açılmadı	Açılmadı
Gümrük Birliği	20.06.2017	Açıldı
Dış İlişkiler	11.12.2017	Açıldı
Dış Güvenlik ve Savunma Politikası	Açılmadı	Açılmadı
Mali Kontrol	14.12.2015	Açıldı
Mali ve Bütçesel Hükümler	25.06.2018	Açıldı
Kurumlar	Açılmadı	Açılmadı
Diğer Konular (Kosova ile İlişkiler)	14.12.2015	Açıldı

Kaynak: European Commission, Sırbistan İlerleme Raporlarından derlenmiştir.

4.2.2.6. AB Sürecinde Sırbistan'ın Dönüşümü

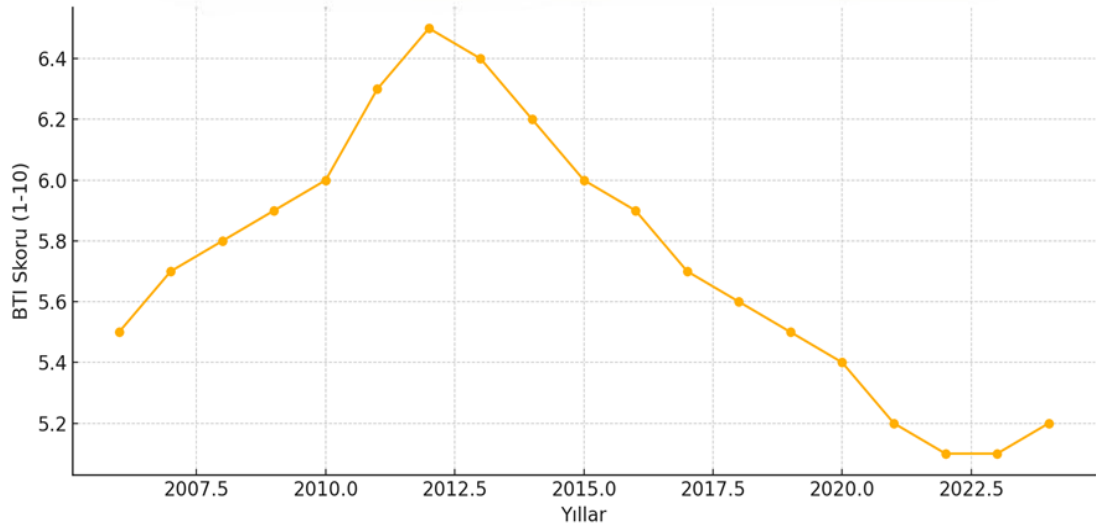
Sırbistan, Yugoslavya ülkesinin federatif yapıya sahip olduğu dönemlerde her zaman en önemli bölge olmuştur. Ülkenin yönetim kadroları ve elitleri arasında Sırp lar büyük bir yer tutarken başkent olarak ise Belgrad kullanılmıştır. Uzun yıllar otoriter sistemle idare edilen Sırbistan'ın bu dönemden kalan yapısal sorunları olduğu gibi köklü bir ülkenin mirasına sahip olmanın getirdiği bir takım avantajları da vardır. Devlet kapasitesinin varlığı, teknik konularda yetişmiş bir bürokrasi ve devlet yönetme tecrübesi bakımından Sırbistan AB sürecine diğer Batı Balkan ülkelerinden altyapısı daha hazır halde başlamıştır. Ancak savaşlar ve izolasyonlar nedeniyle AB ile kurumsal ilişkilerin kurulabilmesi 2000'li yılları bulmuştur.

AB ile ilişkilerin gelişmeye başlamasının ardından önemli ekonomik, siyasal, demokratik gelişmeler yaşanmıştır. Balkanlar'da yaşanan savaşlar nedeniyle uluslararası toplum tarafından çeşitli izolasyonlara ve ambargolara maruz kalan ve uluslararası toplum tarafından dışlanan bir ülke olan Sırbistan AB yolunda yaptığı reformlar ve yaşadığı değişimlerle saygın bir ülke olma yolunda önemli adımlar atmıştır. Özellikle Milosevic'in iktidardan düşmesinin ardından AB ile ilişkilerde kurumsallaşma hız kazanmıştır.

Uzun yıllar savaşlardan dolayı ekonomik olarak yıpranan ülkenin AB'nin dönüştürücü gücünü en çok hissettiği alanlardan biri ekonomi olmuştur. İstikrar ve Ortaklık Süreci ile Serbest Ticaret Anlaşmaları ve eş zamanlı olarak yapılan reformlar ülkedeki makroekonomik göstergeleri olumlu olarak değiştirmiştir. 2005 yılında 27 milyar dolar olan GSYİH, 2023 yılı sonunda 69 milyar dolara ulaşmıştır. Aynı dönemde kişi başına düşen gelir 3.800 dolardan 9.845 dolara çıkmıştır. 2005 yılında %20.9 olan işsizlik oranı, 2023 yılında %8.3'e gerilemiştir. (data.worldbank.org) Bu olumlu gelişmelere rağmen reform süreçlerindeki aksaklıklar nedeniyle beyin göçü, kara paraıyla mücadele gibi bazı alanlarda istenilen başarı sağlanamamıştır.

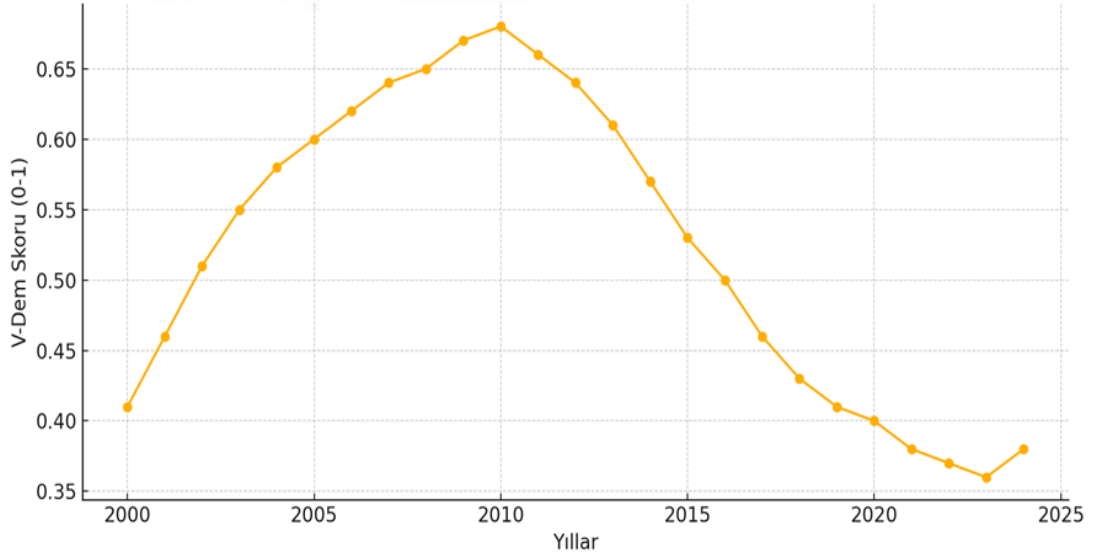
Grafik 3'te Sırbistan'ın AB sürecinde BTI siyasi dönüşüm skoru, Grafik 4'te ise V-dem liberal demokrasi endeksi verileri gösterilmiştir. İki grafik birlikte değerlendirildiğinde siyasi ve kurumsal dönüşüm ile demokratikleşme süreçlerinin aynı dönemlerde geliştiği ve aynı dönemlerde düşüşe geçtiği görülmektedir. Buna göre Milosevic'in iktidardan düşmesinin ardından sürekli olarak gelişen demokrasi ve kurumlar 2008-2012 yılları arasında AB yanlısı hükümetin gerçekleştirdiği atılımlar ve

yaratılan olumlu hava ile bu gelişimini sürdürmüştür. Nitekim bu dönemdeki gelişmelerin sonucu olarak katılım müzakereleri başlamıştır. Ancak 2012 yılından itibaren iç siyasette reform sürecinin yavaşlamaya başlamasıyla hem siyasi dönüşüm konusunda hem de demokratikleşme konusunda geriye gidış başlamıştır. AB'nin genişleme yorgunluğu ve Batı Balkanlar'a yönelik şartlılık politikasıyla birlikte iç politikada reform yorgunluğunun yaşanması eş zamanlı olmuştur. Özellikle 2017 yılında Başbakan Aleksandar Vucic'in Cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte anayasal olarak olmasa da fiili bir yarı başkanlık benzeri yapı meydana gelmiştir. Gücün tek elde toplanması sonucunu getiren bu gelişme AB tarafından ilerleme raporlarında başta 23. ve 24. fasıllar çerçevesinde olmak üzere önemli eleştirileri beraberinde getirmiştir. Kosova ile gelişmelerde somut bir ilerleme kaydedilememesi ve Rusya meselesi nedeniyle AB'nin ortak güvenlik ve dış politika konusundaki endişelerinin artışı da reform yorgunluğunu arttırmıştır.

Grafik 3. BTI Siyasi Dönüşüm Skoru – Sırbistan (2006–2024)

Kaynak: Bertelsmann Stiftung. (2024). Bertelsmann Transformation Index (BTI) – Serbia Country Report.

Grafik 4. V-Dem Liberal Demokrasi Endeksi – Sırbistan (2000–2024)

Kaynak: V-Dem Institute. (2024). Country Graph – Serbia.

Sonuç olarak Sırbistan AB yolunda kısmi bir dönüşüm gerçekleştirirse de 2009 yılından itibaren yakaladığı olumlu gelişmeyi sürekli kılamamış ve demokratikleşme yolunda inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Basın özgürlüğü, yolsuzlukla mücadele, adalet ve güvenlik konuları, yargı bağımsızlığı gibi alanlarda dönüşümü destekleyecek güçlü reformlar sürekli kılınamamış ve bu konular AB tarafından hazırlanan ilerleme raporlarında yer almıştır. 1990'lı yıllarda uluslararası toplumdan izole edilmiş bir ülke olan Sırbistan bugün AB adayı ve katılım müzakerelerini sürdüren bir ülke konumundadır. Bütün sorunlara rağmen bölgenin istikrar ve barışı düne göre daha iyi durumdadır. Sırbistan'ın AB üyeliği yolunda Kopenhag Kriterlerinden daha çok belirleyici olacak olan Kosova'nın bağımsızlığı ve jeopolitik konularda Rusya'ya karşı olan bakış açısı olacaktır. Bu konularda gerçek bir ilerleme sağlandığında Batı Balkanlar'da AB'ye üye olmaya en hazır ülkelerden olan Sırbistan için gerçek bir fırsat penceresi açılması mümkün olabilecektir. Ancak yine de AB'nin Batı Balkanlar'daki şartlılık siyaseti nedeniyle diğer ülkelerin de hazır hale gelmesini bekleyecek olması da iç kamuoyunda AB desteğini düşürebilecek ve tekrar tekrar reform yorgunluğu yaratabilecek bir risk olarak ortada durmaktadır.

4.2.3. AB Sürecinde Karadağ

Karadağ Yugoslavya'nın dağılmasının ardından bağımsızlığını geç kazanan ülkelerden birisi olmuştur. 2003 yılına kadar Sırbistan ile aynı ülke altında idare olunan Karadağ, 2003-2006 yılları arasında Sırbistan- Karadağ devletinin bir parçası olmuş, 2006 yılında ise bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlığın ilanından itibaren Batı kurumlarıyla iyi ilişkiler geliştirilmesi ve stratejik olarak Avrupa-Atlantik kıtasının bir parçası olmak Karadağ'ın temel dış politika önceliği olmuştur. AB ile ilişkilerin geliştirilmesi çerçevesinde Hırvatistan'ı örnek alan Karadağ, bölgesel ve çevresel reform adımlarıyla genişleme sürecinde diğer Batı Balkan ülkelerinden daha yakın bir pozisyonda yer almıştır (Özer & Ultan, 2021, s.37).

Geç bağımsızlığını kazanan bir ülke olmasına rağmen AB ile ilişkilerinde hızlı yol alan Karadağ altı yıl içerisinde Katılım Müzakerelerine başlamayı başarmıştır. Karadağ'ın AB üyelik sürecindeki kritik tarihleri Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6.
2006-2012 İstikrar ve Ortaklık Anlaşması Katılım Müzakerelerinde AB-Karadağ İlişkileri

YIL	GELİŞME
2006	Karadağ'ın Bağımsızlığını Kazandı
2007	SAA Müzakereleri Başladı
2008	SAA İmzalandı
2008	AB'ye Adaylık Başvurusu Yapıldı
2010	SAA Tamamen Yürürlüğe Girdi
2010	AB Vize Serbestisi Kararı
2010	Aday Ülke Statüsü Verildi
2012	Katılım Müzakereleri Başladı

Kaynak: European Commission, Karadağ İlerleme Raporlarından derlenmiştir.

Karadağ'ın Sırbistan'dan ayrılma sürecinde ve bağımsızlığa giden yolda AB'nin istikrar sağlayıcı önemli bir rolü olmuştur. Geçiş sürecinin başarıyla gerçekleştirilmesinin ardından Karadağ ile kurumsal ilişkiler hiç zaman kaybetmeden başlatılmıştır. 3 Haziran 2006'da bağımsızlığını ilan eden Karadağ ile Temmuz 2006'da SAA müzakerelerinin başlatılması kararı alınmış, Kasım 2006'da ise ilk ilerleme raporu yayımlanmıştır. Müzakerelerinin ardından 2007 yılında SAA imzalanmış ve 2010 yılında tüm ülkelerin

onayıyla yürürlüğe girmiştir. Böylece entegrasyon süreci çok kısa bir sürede kurumsal bir zemine oturtulmuş ve ticari ilişkiler başta olmak üzere birçok alanda iş birliklerinin artması için uygun bir ortam oluşturulmuştur.

Yönünü AB'ye çeviren Karadağ reform çabalarına da vakit kaybetmeksizin başlamıştır. 2007 yılında yeni bir Anayasa kabul edilmiş ve ülkenin kurumları AB müktesebatı ile uyumlu hale getirilmeye çalışılmıştır. Hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı ve temel haklar konusunda bazı düzenlemeler hayata geçirilmiştir. AB'nin isteği doğrultusunda basın özgürlüğü ve sivil toplumun karar alma süreçlerine katılması konularında da adımlar atılmıştır. Özellikle yolsuzluk ve organize suçla mücadele konusunda istenilen gelişmeler sağlanamasa da Karadağ'ın komşularıyla iyi ilişkilerini sürdürme ve reformlara devam etme iradesi bu dönemde AB tarafından olumlu karşılanmıştır.

15 Aralık 2008'de Karadağ tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. AB komisyonu yaptığı değerlendirme sonrasında olumlu görüş bildirerek Karadağ'ın aday ülke olmasını tavsiye etmiştir. Bununla birlikte müzakerelere geçilebilmesi için yedi öncelikli reform alanında düzenlemeler yapılması ön şart olarak ortaya konmuştur. Bu alanlar; seçim yasasının ve parlamento denetim kapasitesinin iyileştirilmesi, kamu yönetimi reformu, yargı reformu, yolsuzlukla mücadele, organize suçlarla mücadele, basın özgürlüğünün ve sivil toplumla iş birliğinin güçlendirilmesi ile ayrımcılık karşıtı yasal çerçevenin uygulanması ve yerinden edilmiş kişilerin durumunun iyileştirilmesi olarak sıralanmıştır. Komisyonun olumlu görüşüyle birlikte Aralık 2010'da Konsey tarafından Karadağ'a aday ülke statüsü verilmiş ve böylece ilişkilerde önemli bir aşamaya geçilmiştir.

Aday ülke statüsünün kazanılmasının ardından müzakerelere geçilebilmesi için belirlenen alanlarda reform çabaları yoğunlaştırılmıştır. Komisyonun tavsiyeleri doğrultusunda bir eylem planı hazırlanarak belirlenen yedi alanda düzenlemelerin hızla hayata geçirilmesi hedeflenmiştir. Seçim sistemi Venedik Komisyonu ve AGİT'in önerileri doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir. Yargı reformu gerçekleştirilerek hakim ve savcılarının bağımsızlığı sağlanmaya çalışılmış, bununla birlikte yargıç atamalarında liyakat esaslı kurallar getirilmiştir. Kamu yönetimi reformu ile de özellikle kamuda işe alımlarda nesnel kurallar ve liyakat önceliklendirilmiştir. Yine bu dönemde organize suç ve yolsuzlukla mücadele konusunda önemli adımlar atılmış, özel birimler oluşturulmuş ve yasal düzenlemeler yapılmıştır.

Yapılan reformlar komisyonun hazırladığı ilerleme raporlarında takdirle karşılanmıştır. Seçim sistemi değişikliği, parlamentonun yetkilerinin artırılması, organize suç ve yolsuzlukla mücadele gibi alanlarda sağlanan ilerlemelere raporlarda yer verilmiştir. Konsey sağlanan ilerleme sonucunda müzakerelerin başlatılması görüşünde olsa da özellikle organize suç ve yolsuzlukla mücadele konusunda Fransa ve Hollanda başta olmak üzere bazı ülkeler çekincelerini ortaya koymuşlardır. Çekince sahibi olan ülkelerinde ikna edilmesiyle Mayıs 2012’de yayınlanan rapor ile yeterli ilerleme kaydedildiği belirtilmiş ve 29 Haziran 2012’de resmen tam üyelik müzakerelerine geçilmiştir.

4.2.3.1. 2012 ve Sonrası Katılım Müzakereleri Döneminde AB-Karadağ İlişkileri

Karadağ birliğe son üye olan ülke olan Hırvatistan’ın ardından üyeliğe en yakın ülke olarak görülmüştür. Özellikle ilk yıllarda reformlar ve AB müktesebatıyla uyum konusunda alınan hızlı mesafe ve komşularla iyi ilişkiler geliştirilmesi ilişkilerin daha hızlı gelişmesine katkı sağlamıştır. Her ne kadar tam üyeliğe en yakın ülke konumunda olsa da Karadağ içinde bölgesel yaklaşım ve şarta bağlılık stratejilerinde bir değişiklik söz konusu olmamıştır. Avrupa Komisyonu’nun önerisiyle Karadağ’ın müzakerelere başlamasıyla birlikte daha sonra diğer ülkeler içinde uygulanacak olan ‘yeni yaklaşım’ benimsenmiştir. Buna göre AB tarafından en kritik mesele olarak görülen hukukun üstünlüğü konusundaki gelişmelerin izlendiği 23 (Yargı ve Temel Haklar) ile 24 (Adalet, Özgürlük, Güvenlik) numaralı fasılların tüm süreç boyunca açık tutulması ve böylece demokratikleşme ile yönetim konusundaki gelişmelerin sürekli olarak izlenmesi amaçlanmıştır (European Commission, 2012).

Müzakerelerin açılmasıyla birlikte ilk dönemde hızlı ilerlemeler devam etmiştir. Karadağ’ın zaten altyapı olarak hazır olduğu teknik fasıllar hızlı bir şekilde açılırken 2013 yılı sonuna gelindiğinde tarama süreci tamamlanmıştır. 2014 yılına gelindiğinde tamamı teknik konularla ilgili olan toplam 12 fasıl açılmıştır. Müzakerelerde teknik fasıllarda sağlanan ilerlemeye rağmen Avrupa Komisyonu 2014 yılı ilerleme raporlarında bazı yolsuzluk davalarında ilerleme sağlanamaması ve yargı bağımsızlığı konusunu eleştirmiştir (European Commission, 2014).

2015 yılından itibaren özellikle iç siyasi gelişmelerin de etkisiyle reform hızı yavaşlamıştır. Özellikle 2016 yılında yaşanan darbe girişimi ve devam eden süreçte

muhalefetin parlamentoyu protesto etmesi demokratik kurumların sağlamlığı konusundaki kuşkuları arttırmıştır. Komisyon bu dönemde yayınladığı raporlarda politik kutuplaşma, basın üzerinde uygulanan baskı gibi konuları eleştiri konusu yapmıştır. Bu dönemde yaşanan önemli bir gelişme Karadağ'ın NATO'ya katılması olmuştur. 2017 yılında NATO'ya üye olan ülke, yüzünün batıya dönük olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur.

2017 yılı sonuna kadar toplam otuz fasıl açılmıştır. Ancak 2014'ten itibaren yavaşlama emareleri gösteren reformlar 2018 yılından itibaren durgunluk ve tıkanma dönemine girmiştir. Nitekim 2017'den sonra hiçbir fasıl kapatılamamıştır. 2020 yılında iç siyasette önemli bir gelişme yaşanmıştır. Uzun yıllardır iktidarda olan Demokratik Sosyalist Parti (DPS) seçimleri kaybetmiş ve muhaliflerden oluşan bir koalisyon iktidar olmuştur. Bu önemli gelişme demokratik yollarla iktidarın değiştirilebildiğini göstermesi açısından son derece anlamlı olsa da sonuçları itibariyle katılım müzakerelerine olumlu katkı sağlayamamıştır. Yeni hükümetin bürokrasi üzerindeki hakimiyetinin sınırlı olması ve kırılgan koalisyon yapısı reform süreçlerini zorlaştırmıştır. Özellikle Anayasa Mahkemesinin bir süre görevini yerine getirememesi AB tarafından eleştirilmiştir.

Özellikle yolsuzlukla mücadele, organize suçlarla mücadele, hukukun üstünlüğü gibi konularda reform süreçlerinin tıkanmasıyla birlikte katılım müzakereleri durağan bir sürecin içerisine girmiştir. 2023 yılında ülkede yaşanan yargı krizinin çözümü için olumlu birtakım adımlar atılmış ve yeniden reform sürecinin canlandırılabilmesi ümidi artmıştır.

Sonuç olarak Karadağ 33 müzakere faslının tamamını açmış, ancak bunlardan yalnızca üçünü geçici olarak kapatabilmiştir. Tam üyeliğe giden yolda 23. ve 24. Fasıllar konusunda istenilen ilerleme sağlanamamıştır. Hukukun üstünlüğü, yolsuzlukla mücadele, kamu yönetimi gibi alanlarda devam eden sorunlar nedeniyle müzakerelerin seyri konusundaki belirsizlik sürmektedir.

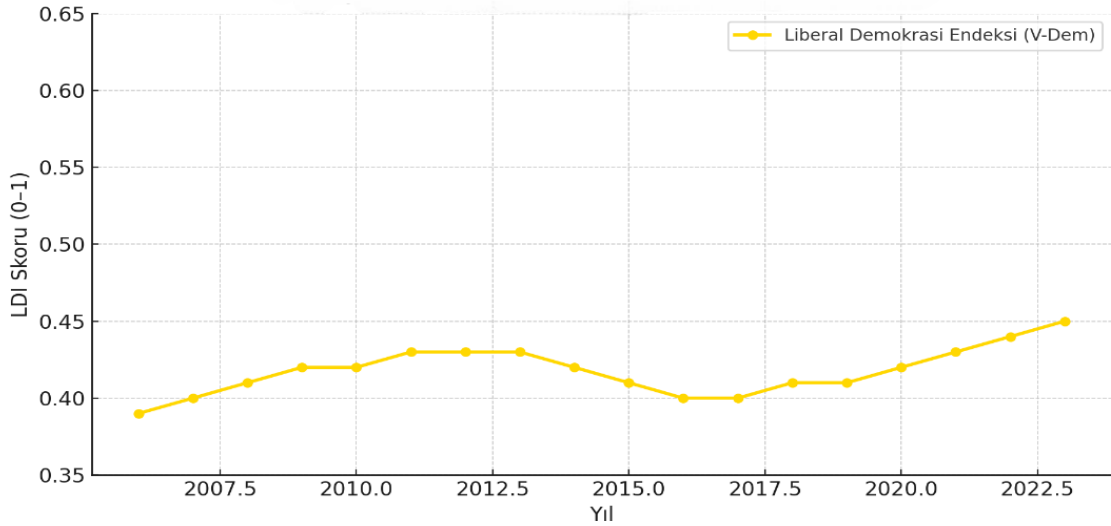
4.2.3.2. AB Sürecinde Karadağ'ın Dönüşümü

Karadağ'ın AB sürecinde yaşadığı değişim yalnızca AB müktesebatına uyum amacıyla yapılan reform alanlarıyla kalmamış demokratikleşme, ekonomik yapı, dış ticaretin yapısı, yönetim ve kamu hizmetleri gibi alanlarda önemli gelişmeler sağlanmıştır. 2006 yılında bağımsızlığını ilan eden Karadağ ilk günden itibaren AB üyeliğini dış politikada temel rota olarak belirlemiş ve tüm adımlarını bu yönde atmıştır.

2012 yılında başlayan katılım müzakereleri ile birlikte siyasi, sosyal ve ekonomik entegrasyon hız kazanmıştır.

Bölgede istikrarın sağlanmasıyla birlikte diğer ülkelerde görüldüğü gibi Karadağ'da da önemli ekonomik gelişmeler yaşanmıştır. 2006 yılında yaklaşık 2.5 milyar dolar olan GSYİH 2023 yılına gelindiğinde yaklaşık 7.5 milyar dolara, kişi başına düşen milli gelir ise 4.000 dolar seviyelerinden 12.000 dolara ulaşmıştır. Karadağ'ın ekonomik büyümesi turizmin itici gücüyle hizmetler sektörü ile gerçekleşmiştir. Bununla birlikte AB sürecinde artan yabancı yatırımlar ekonomik büyümeyi desteklemiştir. Her ne kadar ekonomik büyüme anlamında önemli bir başarı sağlandıysa da ekonomik alanda yapısal bazı problemler devam etmektedir. Genç işsizliğin yüksek olması, ekonomide dışa bağımlılık, bölgesel gelişmişlik farkları gibi problemler çözülmeyi bekleyen en önemli sorunlardır.

Demokratikleşme yolunda alınan mesafe Karadağ'ın AB'ye üyelik yolunda elde ettiği en önemli kazanımlardan birisi olmuştur. Başta seçimler olmak üzere yapılan reformlar ülkenin demokratikleşmesine katkı sağlamıştır. V-dem liberal demokrasi endeksine göre ülkenin yaşadığı değişim Grafik 5'te gösterilmiştir.

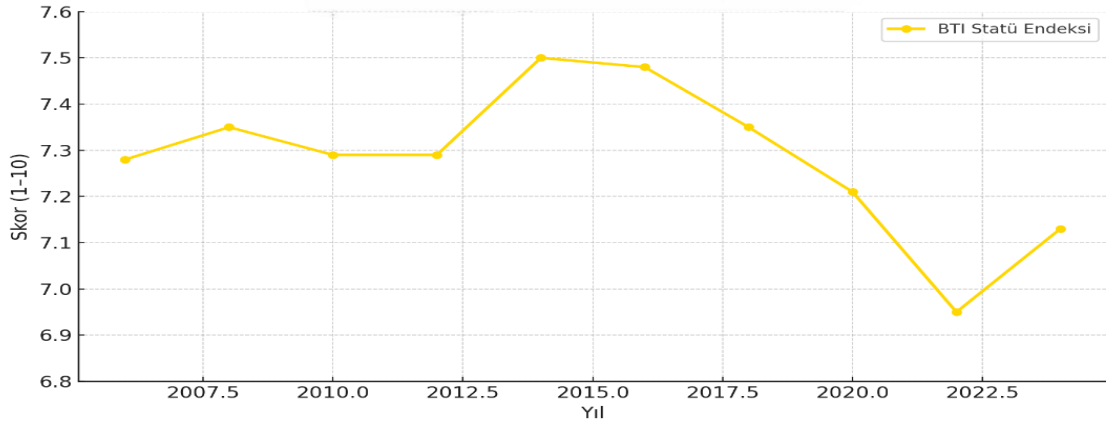

Grafik 5. Karadağ Liberal Demokrasi Endeksi (2006-2023)

Kaynak: V-Dem Institute. (2024). Country Graph – Montenegro.

Karadağ'ın demokratikleşmesi ülkenin reform süreçleri ile paralel bir seyir izlemiştir. Özellikle AB ile ilişkilerin ivmelendiği 2012'ye kadar olan süreçte liberal demokrasi değerleri artış göstermiştir. Reform sürecindeki durgunlukla demokratikleşme eğilimi yatay ve durağan bir seyir izlerken 2021 yılından itibaren yapılan düzenlemeler nedeniyle yeniden artış göstermiştir. Yaşanan gelişimle birlikte ülke liberal demokrasi eşliğinin hemen altında seçim demokrasisi kategorisinde yer almaktadır.

Ülkedeki kurumsal gelişim ve dönüşümü ölçen bir diğer endeks olan BTI (Bertelsmann Transformation Index) Statü Endeksine göre ülkenin geçirdiği değişim Grafik 6'da gösterilmiştir. Hukukun üstünlüğü, siyasi katılım, kurumların gücü, rekabetçi ekonomi gibi alt kırımlara dayanan endekse göre de ülkenin gidişatı AB süreciyle paralel bir seyir izlemiştir.

Grafik 6. Karadağ- BTI Statü Endeksi (2006-2024)

Kaynak: Bertelsmann Stiftung. (2024). Bertelsmann Transformation Index (BTI) – Montenegro Country Report.

AB ile kurumsal ilişkilerin hızlandığı dönem olan 2012 yılına kadar geçen sürede BTI endeksi artış göstermiştir. Reform yorgunluğu, iç siyasi krizler ve yargı bağımsızlığı gibi konulardaki geriye gidiş BTI endeksine de yansımış ve 2014 yılından itibaren geriye gidiş başlamıştır. 2021 yılından itibaren reform süreçlerinin tekrar canlandırılmasıyla birlikte BTI verilerinde de iyileşme gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak Karadağ AB'ye komşu olan, demokratik seçimlerin yapıldığı, turizm nedeniyle AB ülkeleriyle önemli ilişkileri olan bir ülke konumundadır. Bununla birlikte organize suçla mücadele, yolsuzlukla mücadele, hukukun üstünlüğü ve yargı bağımsızlığı gibi konulardaki gelişmelerin yavaş ilerlemesi nedeniyle eleştirilmektedir.

Yeni bir ülke olan Karadağ AB sürecinde gerçekleştirdiği reformlar ile AB üyeliğine en yakın olan ülke konumundadır. Bu süreçte hem demokratik dönüşüm hem ekonomik büyüme konusunda önemli kazanımlar elde eden ülkenin AB üyeliği dış politikadaki temel stratejik hedef olma konumunu sürdürmektedir. Müzakere sürecinde 33 fasılın tamamının açılması Karadağ'ı üyelik yolunda diğer Batı Balkan ülkelerinden farklı bir konuma yükseltmektedir. AB'nin şartla bağlılık stratejisi kapsamında Karadağ tüm reformlarda gerekli ilerlemeyi sağlasa dahi tam üye olmak için diğer Batı Balkan ülkelerini de beklemek durumundadır. Bu gerçeklik zaman zaman reform yorgunluğuna sebep olmakta ülke kamuoyunun AB yolundaki motivasyonunu olumsuz etkileyebilmektedir. Demokratikleşme süreçlerinde sürekli ilerlemenin sağlanabilmesi için Karadağ'ın reformlarıyla birlikte AB'nin gerçekçi stratejiler uygulaması da kritik bir öneme sahiptir.

4.2.4. AB Sürecinde Arnavutluk

Arnavutluk 1944 yılından 1985 yılına kadar Enver Hoca yönetiminde kendine özgü bir komünizm rejiminde yönetilmiştir. Diğer Batı Balkan ülkelerinin tamamı eski Yugoslavya'dan ayrılan ülkeler olurken Arnavutluk bu yönüyle diğer komşularından ayrılmaktadır. 1990 yılında komünist rejimlerin çöküşüyle birlikte Arnavutluk için de yeni bir dönem başlamıştır. Batıyla bütünleşmeyi yeni dönemin temel dış politika stratejisi olarak belirleyen Arnavutluk bu yönde birçok zorluklarla karşı karşıya kalmıştır.

1991 yılında ilk kez çok partili seçim yapılmış ancak 1990'lı yıllar siyasi istikrarsızlıklar ve ekonomik krizlerle geçmiştir. 2000 yılında SAP sürecinin başlamasıyla AB ile ilişkiler daha kurumsal bir rotaya oturtulmuştur. 2006 yılında SAA imzalanmasının ardından ekonomik yardımlar artmaya başlamış, ilişkiler derinleşmiş ve ülke 2009 yılında adaylık başvurusunda bulunmuştur.

Arnavutluk'un AB süreci AB'nin şartla bağlılık ve bölgesel yaklaşım politikalarıyla birlikte iç siyasi dinamiklerden de önemli ölçüde etkilenmiştir. İç siyasette kutuplaşma, hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı, kara para ve organize suçla mücadele gibi konular her zaman önemli meseleler olmuştur. Arnavutluk'un AB sürecinde yaşanan önemli gelişmeleri Tablo 7' de gösterilmiştir.

Tablo 7.
Arnavutluk'un AB Sürecindeki Önemli Gelişmeleri

YIL	GELİŞME
2009	İstiklal ve Ortalık Anlaşması yürürlüğe girmiştir.
2009	Arnavutluk AB üyelik başvurusu yapmıştır.
2014	AB Konseyi tarafından aday ülke statüsü verilmiştir.
2020	AB tarafından katılım müzakerelerine başlanmasına karar verildi.
2022	Tarama süreci başlatılmıştır.
2024	Müzakerelerin ilk faslı açılmıştır.
2025	Toplam açık fasıl sayısı 9 olmuştur.

Kaynak: European Commission, Arnavutluk İlerleme Raporlarından derlenmiştir.

4.2.4.1. 1990-2003 Dönemi Komünizmden Çıkış ve AB ile İlk Temaslar

1980'li yılların başında başlayan demokratik dönüşüm ve liberalleşme dalgaları Arnavutluk'u da etkilemiştir. 1985 yılında Enver Hoca'nın ölümünün ardından başa geçen Ramiz Alia liderliğindeki dönemde kısmi reform arayışları olmuştur. Ancak gerçek anlamda dönüşümün başlaması 1990 yılında doğu bloku ülkelerinin çökmesinin ardından gerçekleşmiştir. 1990 yılında Demokrat Parti'nin kuruluşuyla birlikte çok partili hayata geçilmiştir. 1991 yılında yapılan ilk seçimi eski rejimin komünist partisi olan Arnavutluk Emek Partisi'nin devamı olan Sosyalist Parti kazanmıştır. Ancak bu seçimlerin ardından da değişim hız kesmemiş ve 1992 yılında yapılan seçimlerde Demokrat Parti zaferi elde etmiş ve ülkenin ilk kez demokratik yollarla seçilen bir Cumhurbaşkanı olmuştur.

1992 yılından 1997 yılına kadar Demokrat Parti iktidarı devam etmiştir. Bu dönemin başlangıcında Demokrat Parti; Batı ve AB ile iyi ilişkiler kuracak, ülkede demokratik dönüşümü ve ekonomik liberalleşmeyi gerçekleştirecek bir hükümet olarak kamuoyu ve Batı'dan destek almıştır. 1992 yılında AB ile ilk resmi belge olan Ticaret ve İş birliği Anlaşması imzalanmıştır. İlk demokratikleşme adımlarına rağmen bu dönemde yolsuzluk önemli bir konu olarak ülke gündemini meşgul etmiştir. Düzenleyici ve denetleyici kurumların olmadığı ve devlet kapasitesinin yetersiz olduğu bir ortamda hızlı yaşanan liberalleşme olumsuz sonuçlar doğurmuştur. 1997 yılına gelindiğinde halkın yatırım yaptığı finansal kurumların dolandırılmasıyla sonuçlanan Piramit Skandalı

meydana gelmiştir. Yaşanan skandalın ardından büyük bir ekonomik kriz çıkmış, halk ayaklanmaları yaşanmış ve hükümet düşmüştür. Otoritenin boşluğu nedeniyle kaos ortamı oluşurken olaylar ancak NATO'nun Alba Operasyonu ile kontrol altına alınabilmiştir. Yeniden seçim yapılarak yeni bir hükümet kurulmuştur (Solingen, 2008, s.68).

AB'nin Arnavutluk ile ilk ciddi yakınlaşmaları ise bu dönemde olmuştur. Alba Operasyonuna destek veren ülkede yaşanan krizin etkilerinin giderilebilmesi için de birtakım yardımlarda bulunmuştur. Bu dönemde ECHO (European Civil Protection and Humanitarian Aid) üzerinden 34 milyon Euro insani yardımda bulunulmuştur. Bununla birlikte demokratik seçimlerin yapılabilmesi için teknik destek sağlanmış, küçük ölçekli hibeler ile kamu hizmetlerinin yerine getirilmesine destek olunmuştur.

1990'larda yaşanan siyasi ve ekonomik krizlere rağmen Arnavutluk AB ile entegrasyon hedefinden vazgeçmemiştir. 2000 yılında SAP' a Arnavutluk dahil edilmiştir. AB'nin Kosova Savaşı sonrasında bölgeye yönelik olarak uyguladığı istikrar politikaları ile Arnavutluk-AB ilişkileri de kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. Bu dönem ilişkilerin ilk kez resmileştiği ve Arnavutluk'un AB ile bütünleşme yolunda irade gösterdiği bir dönem olmuştur.

4.2.4.2. 2003-2014 Döneminde AB-Arnavutluk İlişkileri

2000 yılında İstikrar ve Ortaklık sürecine dahil olmasıyla birlikte Arnavutluk bölgesel yaklaşım çerçevesinde AB ile kurumsal ilişkilerini geliştirmeye başladı. Bu dönemin başında yolsuzluk, organize suç, hukukun üstünlüğü gibi alanlarda ciddi sorunlarla karşı karşıya olan Arnavutluk, 2003 yılında düzenlenen Selanik Zirvesi ile diğer Batı Balkan ülkeleri gibi AB üyelik perspektifinin içerisine alınmıştır.

Avrupa ile bütünleşme politikasını sürdüren ülke SAP kapsamında gerekli müzakerelerin yürütülmesinin ardından 2006 yılında SAA imzalamıştır. Bu dönemde AB tarafından şartlılık politikası kapsamında komşularla iyi ilişkiler kurulması, kamu yönetimi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü ve adalet konularında reform yapılması istenmiştir.

SAA imzalanmasının ardından IPA kapsamında ülke katılım öncesi yardımlardan faydalanmaya başlamıştır. Alınan yardımlarla alt yapı projeleri, kamu

hizmetleri gibi alanlarda çeşitli yatırımlar gerçekleştirilmiştir. Yine bu dönemde AB müktesebatına uyum doğrultusunda çeşitli yasal düzenlemeler hayata geçirilmiştir.

Arnavutluk 2009 yılında tam üyelik başvurusunu yapmıştır. Bu başvuru ile AB perspektifine bağlılığını kanıtlayan ülke dış politikadaki AB ile temel bütünleşme stratejisi doğrultusunda önemli bir adım atmıştır. 2010 yılında Arnavutluk'a vize serbestisi getirilmiş böylece yapılan reformlar ve düzenlemelerin ilk karşılığı görülmüştür.

Her ne kadar AB ile ilişkilerde önemli adımlar atılsa da Arnavutluk bu dönemde de iç siyasi çalkantılarla karşı karşıya kalmıştır. 2009 yılında yapılan seçimleri muhalefetin tanımaması ve çıkan olaylar ülkedeki demokrasi konusunda kuşkuları arttırmıştır. Siyasi kutuplaşmanın gittikçe derinleşmesinin yanı sıra yargı bağımsızlığı, yolsuzlukla mücadele, hukukun üstünlüğü, kamu yönetimi gibi alanlarda istenilen mesafenin alınamaması AB komisyonunun ilerleme raporlarında sıkça eleştirilmiştir.

Bu dönem ilişkilerin iyice kurumsallaştığı ve tam üyelik yolunda geliştirilmesi konusunda iki tarafında pozitif yaklaşımının olduğu bir dönem olmuştur. Kağıt üzerinde bazı reformlar yapılsa da özellikle uygulama konusunda sonuç alınamaması ilişkilerin bir sonraki aşamaya geçişini güçleştirmiştir. Bu dönemde SAA imzalanması ve her ne kadar müzakerelere geçilemese de üyelik başvurusunda bulunulması Arnavutluk-AB ilişkilerinde iki önemli olay olarak yerini almıştır.

4.2.4.3. 2014'ten Günümüze AB-Arnavutluk İlişkileri

AB perspektifine bağlılığını 2000'li yıllar boyunca sürdüren Arnavutluk 2014 yılında aday ülke statüsünü kazanmıştır. AB yolunda her ne kadar uygulamada sorunlar olsa da gösterilen reform çabası ve Avrupalılaşıma isteğinin bir ödülü olarak kazanılan statü adaylık sürecinin hızlanacağı ya da müzakerelerin hemen başlayacağı anlamına gelmemiştir. AB aday ülke statüsünü vermekle birlikte müzakerelerin başlatılabilmesi için hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı, yolsuzlukla mücadele, organize suçlarla mücadele gibi alanlarda somut ilerlemelerin sağlanması gerekliliğini şart koşturmuştur (European Commission, 2015).

Bu şart çerçevesinde yapılan en önemli reform adalet alanında gerçekleştirilmiştir. Vetting süreci olarak da isimlendirilen reform kapsamında hakim ve savcılarının sahip oldukları mal varlıkları, geçmişteki etik ihlalleri ve suç bağlantıları

incelenmiştir. Yargı bağımsızlığını ve hukukun üstünlüğünü sağlamaya yönelik olarak en ciddi reformlar bu dönemde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Reform iradesi AB tarafından da Arnavutluk'un demokratik dönüşüm sürecinde kararlılığını gösteren bir duruş olarak olumlu değerlendirilmiştir. Uygulamada ise zaman zaman maruz kalınan siyasi müdahaleler ve bürokrasinin uygulama konusundaki geciktirici yaklaşımı nedeniyle reformların etkisi belirli bir sınırdan kalmıştır (Freedom House, 2023).

Avrupa Komisyonu 2018 yılında Arnavutluk'un katılım müzakerelerine başlamaya hazır hale geldiğini duyurmuştur. Ancak bu dönemde Fransa ve Hollanda katılım müzakerelerinin başlamasına karşı çıkmışlardır. Bu ülkeler bir yandan genişleme yorgunluğunu gerekçe gösterirken diğer yandan organize suçla mücadele, hukukun üstünlüğü gibi konularda gerekli ilerlemenin sağlanmadığını belirtmişlerdir. Devam eden müzakerelerinin ardından Avrupa Konseyi 2020 yılında Arnavutluk ile müzakerelerin açılmasını kararlaştırmış ve böylece AB sürecinde önemli bir dönüm noktasına gelinmiştir.

2021 yılında başlatılan tarama süreci ile Arnavutluk'un AB müktesebatına uyum kapasitesi teknik düzeyde incelenmeye başlanmıştır. Tarama sürecinde 23. fasıl (yargı ve temel haklar) ile 24. fasıl (adalet, özgürlük, güvenlik) ön plana çıkmıştır. Tarama sürecinde AB tarafından yargı bağımsızlığı, yolsuzlukla mücadele ve organize suçlarla mücadele gibi alanlar yakından izlenmektedir.

2021'den günümüze henüz hiçbir fasıl açılmamıştır. Batı Balkan ülkeleri için bir ön şart olarak uygulanan 23. ve 24. fasıllar hazırlık düzeyi ilerleme raporlarında orta düzeyde hazırlıklı olarak belirtilmektedir. Yapılan reform ve düzenlemeler olumlu karşılansa da henüz fasılların açılabileceği kadar bir ilerleme kaydedilmediği düşünülmektedir.

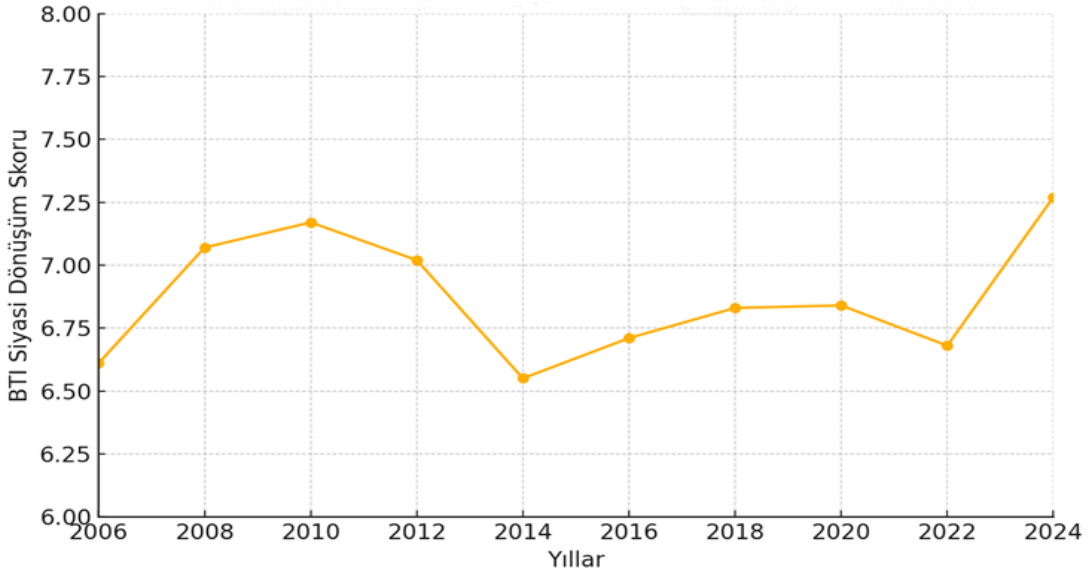
Sonuç olarak Arnavutluk bu dönemde adaylık sürecinden katılım müzakereleri aşmasına kadar gelebilmiştir. Ancak reformların uygulanmasında ve uygulama sonucunda sonuç elde edilmesi konusunda eleştiriler devam etmektedir. Diğer Batı Balkan ülkelerinin aksine dış politika ya da komşularla ilişkiler kaynaklı ciddi bir üyelik engeli bulunmayan Arnavutluk için yolsuzlukla mücadele, organize suçlarla mücadele, hukukun üstünlüğü ve iç siyasette kutuplaşmanın azaltılması AB yolunda en önemli engeller olarak görülmekte ve raporlarda sıkça yer almaktadır. Avrupa Komisyonu'nun Arnavutluk için yayınladığı 2023 ilerleme raporunda şu ifadeler yer almıştır: "*Yolsuzluk*

ve organize suçla mücadelede sürdürülebilir sonuçlar elde edilmeden müzakerelerde ilerleme mümkün değildir." (European Commission, 2023).

4.2.4.4. AB Sürecinde Arnavutluk'un Dönüşümü

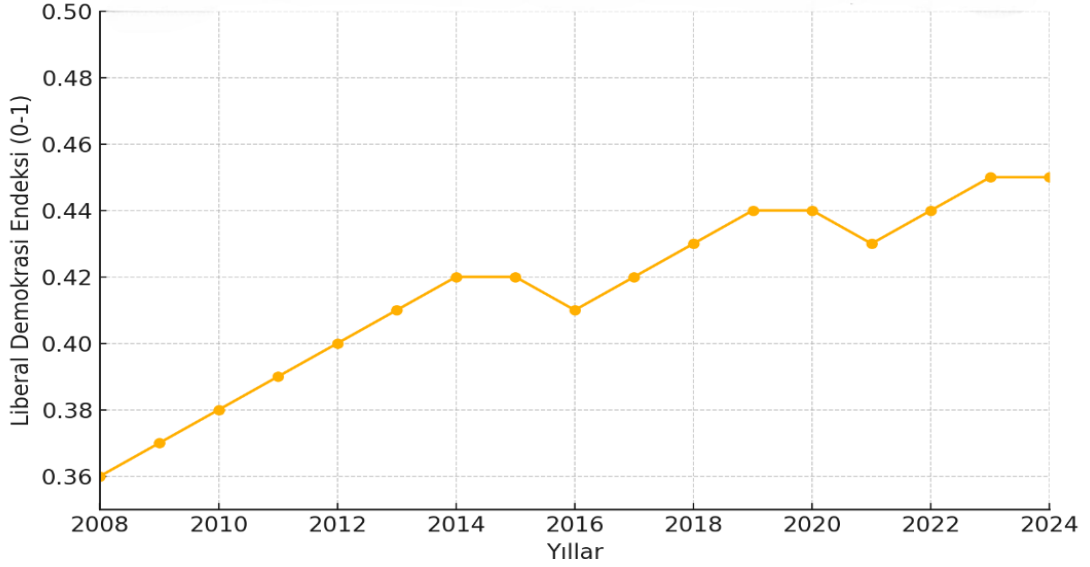
1990'lı yıllarla birlikte çok partili siyasal hayata geçen Arnavutluk, AB ile entegrasyon sürecini dış politikasının temel önceliği olarak belirlemiştir. Uzun yıllar komünizmle idare edilen ülkede AB ile kurumsal ilişkilerin geliştirildiği dönemde reformlar yapılırken eski devlet, siyaset ve bürokrasi geleneği nedeniyle zorluklar yaşanmıştır. SAP ile başlayan süreç ile AB'nin Arnavutluk'a sağladığı destekler ve 2003 yılında verdiği üyelik perspektifi, ülkenin dönüşümü için önemli bir rol olmuştur.

Arnavutluk'un demokratik dönüşüm sürecinde yaşadığı değişimler BTI ve V-Dem endekslerinde de görülmektedir. Grafik 7'de BTI dönüşüm skoru, Grafik 8'de ise V-Dem liberal demokrasi endeksi verileri gösterilmiştir.

Grafik 7. BTI Siyasi Dönüşüm Skoru – Arnavutluk (2006–2024)

Kaynak: Bertelsmann Stiftung (2024), BTI Country Report – Albania.

Grafik 8. Arnavutluk Liberal Demokrasi Endeksi (2008-2024)

Kaynak: V-Dem Institute (2024), Country Graphs – Albania.

Grafik 8’de Arnavutluk’un siyasi dönüşüm skorunun inişli çıkışlı bir seyir izlediği görülmektedir. BTI verilerine göre 2014 yılından itibaren reform çalışmalarının hız kazanmasıyla siyasi dönüşüm skorunun da yükseldiği gözlemlenmektedir. Aynı şekilde V-Dem demokrasi endeksinde de Liberal Demokrasi değerlerinde sınırlı ve kademeli bir ilerleme kaydedildiği gözlemlenmektedir. Arnavutluk halen seçimli demokrasi seviyesinde ve düşük değerlerde seyretmektedir. AB’nin de en çok üstünde durduğu konular olan yolsuzlukla mücadele, organize suçla mücadele, yargı bağımsızlığı gibi konularda yapılan reformlarda istenilen sonuçlara ulaşamadığı BTI ve V-Dem endekslerinde de ortaya konulmuştur. Her ne kadar seçimli demokrasi seviyesinde de bulunsa 2014 yılında itibaren gerçekleştirilen reformlar ülkenin demokratik dönüşümü sağlaması yönünde olumlu bir katkıda bulunmuştur. Reformların uygulamada sonuç alıcı ve etkin bir şekilde uygulanması halinde katılım müzakerelerinin de açılmasıyla ülke de önemli demokratik dönüşüm fırsatı doğabilecektir.

Komünizm rejiminden çıkan bir ülke olan Arnavutluk, AB sürecinde ekonomik ve sosyal yönden de önemli değişimler yaşamıştır. Piyasa ekonomisine geçiş ve liberalleşme konusunda altyapısı olmadığından 1990’lı yıllarda krizlerle boğuşan ülke 2000’li yıllarda bu konuda daha başarılı bir konuma gelmiştir. Bu konuda alınan mesafede AB ile entegrasyon sürecinin çok önemli katkıları olmuştur.

Katılım Öncesi Mali Yardım (IPA) fonları, Avrupa Yatırım Bankası ve diğer Avrupa kurumlarından sağlanan hibe ve krediler ülkede altyapının geliştirilmesine yardımcı olmuştur. Arnavutluk'un 2008 yılında 12.6 milyar dolar olan GSYH'si 2023 yılına gelindiğinde 21 milyar dolara ulaşmıştır. Aynı dönemde kişi başına düşen gelir de 3500 dolardan 7800 dolara kadar yükselmiştir (World Bank,).

Arnavutluk AB ile bütünleşme sürecinde sosyal olarak da önemli bir değişim yaşamıştır. Özellikle vize serbestisinin sağlanmasının ardından sosyal hareketlilik artmış, gençlerin Avrupa değerleri ile tanışması kolaylaşmıştır. Bu dönemde azınlık hakları başta olmak üzere toplumun farklı kesimlerinin faydasına olan yasal düzenlemeler de AB'nin teşvik etmesiyle hayata geçirilmiştir.

Sonuç olarak Arnavutluk bağımsızlığından itibaren AB'nin dönüştürücü gücünden önemli oranda yararlanmışır. Tam üyelik hedefi ve Kopenhag Kriterleri doğrultusunda reformların gerçekçi ve kalıcı sonuçlar üretmesi Arnavutluk için en önemli konu olmaya devam etmektedir. Komşuları ile ve diğer AB üyesi ülkeler ile üyeliğe engel olabilecek boyutta diplomatik sorunları olmayan Arnavutluk'un AB üyelik yolunda en önemli engelleri kendi iç dinamiklerinden kaynaklanmaktadır. Yargı bağımsızlığı, hukukun üstünlüğü, organize suçla mücadele ve yolsuzlukla mücadele de atılacak gerçekçi ve samimi adımlar ile katılım müzakerelerinin bir sonraki aşamaya geçmesi ve fasılların açılması mümkün olabilecektir (European Commission, 2023).

4.2.5. AB Sürecinde Bosna Hersek

Bosna Hersek 1990'lı yılların başında yaşanan kanlı iç savaşın ardından uluslararası sistemin müdahalesi ile 1995 yılında imzalanan Dayton Anlaşması ile barış ortamına kavuşmuştur. Her ne kadar barış sağlandıysa da çok etnik yapıda dağılımın idari yapıya da yansımaları ülkenin istenilen sürekli istikrar ortamına erişmesini güçleştirmiştir. Dayton Anlaşması sonrasında kurulan sisteme göre federatif bir yapıyla birlikte bir başkanlık konseyi oluşturulmuştur. Boşnak, Sırp ve Hırvat temsilcilerden oluşan konseyde üyelerinin 8 ayda bir dönüşümlü olarak başkanlık yapmaları öngörülmüştür. Dış politika, güvenlik, uluslararası ilişkiler gibi konularda yetki konseyde toplanmıştır.

Savaşın yarattığı tahribatın yanı sıra toplumsal ve siyasal bölünmüşlüğün de etkisiyle Bosna- Hersek AB yolculuğunda diğer Batı Balkan ülkelerinin gerisinde kalmıştır. Uzun süre AB'ye üyelik başvurusu yapamayan tek ülke olarak kalan Bosna

Hersek bu özelliği nedeniyle ‘Balkanların Kara lekesi’ şeklinde de ifade edilmiştir (Akçay, 2017, s.50-51). Gecikmeli olarak da olsa 2016 yılında üyelik yolunda başvurusunu gerçekleştiren ülke 2022 yılında aday ülke statüsünü elde edebilmiştir. Bosna-Hersek’in AB ile ilişkilerinde geçirdiği önemli dönüm noktaları Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8.
Bosna Hersek’in AB Sürecindeki Önemli Gelişmeleri

YIL	GELİŞME
2008	İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır.
2015	İstikrar ve Ortaklık Anlaşması yürürlüğe girmiştir.
2016	AB üyelik başvurusu yapılmıştır.
2016	Bosna Hersek’in üyelik başvurusu kabul edilmiştir.
2022	Bosna Hersek’e aday ülke statüsü verilmiştir.
2023	Katılım müzakerelerine başlanması AB Zirvesi’nde dile getirilmiştir.

Kaynak: European Commission, Bosna Hersek İlerleme Raporlarından derlenmiştir.

4.2.5.1. 1995-2008 Dayton Anlaşması’ndan İstikrar ve Ortaklık Anlaşması’na AB-Bosna Hersek İlişkileri

Dayton Anlaşması’nın ardından ilk olarak savaşın yarattığı yıkımın ortadan kaldırılması ve devletin yeniden inşası amaçlanmıştır. AB bu dönemde insani yardımlar ve PHARE programı gibi ekonomik yardımlar ile ülkenin ayağa kalkmasına yardımcı olmaya çalışmıştır. 1997 yılında diğer Batı Balkan ülkeleri gibi Bosna Hersek’in de bölgesel yaklaşım politikası çerçevesinin içine alınmasıyla AB ile ilişkiler daha yakın hale gelmeye başlamıştır. Bu dönemde Bosna Hersek’e AB pazarında tercihli erişim gibi çeşitli imtiyazlar verilerek ekonomik kalkınması desteklenmiştir. 1998 yılında AB-Bosna Hersek Danışma Görevi Gücü (Consultative Task Force) isimli kurumsal bir mekanizma oluşturulmuştur. Bu mekanizma ile ülkede devlet kapasitesinin yeniden inşası ile AB standartlarına uyum konularında gerekli idari ve hukuki reformların yapılmasına destek olacak teknik bir danışma birimi kurulmuştur.

2000 yılında gerçekleştirilen Zagreb Zirvesi ve 2003 yılında gerçekleştirilen Selanik Zirvesi ile Bosna-Hersek diğer Batı Balkan ülkeleri gibi AB perspektifi kazanmış ve bu AB tarafından tasdik edilmiştir. SAA imzalanması için gerekli teknik çalışmalar başlatılmıştır. AB anlaşma müzakerelerine başlamadan önce hukukun üstünlüğü, demokratik kurumların işlerliği, ekonomik reformların yapılması gibi bazı alanlarda ilerleme kaydedilmesini talep etmiştir. Bu alanlarda sağlanan kısmi ilerlemenin ardından 2005 yılında SAA müzakereleri başlamıştır. Müzakereler sırasında devletin kapasitesinin yeniden artırılmasına yönelik reformlar ön plana çıkmıştır. Özellikle ülkede tek polis teşkilatı oluşturulması konusunda önemli görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Siyasi sebeplerle müzakereler yavaş ilerlese de 2008 yılında İstikrar ve Ortaklık Anlaşması (SAA) imzalanmış ve ilişkiler kurumsal bir zemine oturmuştur.

4.2.5.2. 2008-2016 İstikrar ve Ortaklık Anlaşmasından Adaylık Başvurusuna AB-Bosna Hersek ilişkileri

İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nın imzalanmasının ardından yürürlüğe girmesi için Kopenhag siyasi kriterlerine yaklaşılmasının yanı sıra AB tarafından beklenen diğer reform düzenlemelerinin de yürürlüğe konulması istenmiştir. Ancak 2008 yılından itibaren iç siyasette yaşanan istikrarsızlıklar AB ile ilişkilerde yavaşlamaya neden olmuştur. Ülkenin karmaşık devlet yapısı nedeniyle hükümet krizleri, bürokrasi krizleri yaşanması AB ile ilişkilere yoğunlaşmaya engel olmuştur. 2010 yılında yapılan seçimlerin ardından 14 ay süreyle hükümet kurulamaması bu siyasi krizlerden birisidir (Bassuener & Weber, 2013).

Bu dönemde AB ile Bosna Hersek arasındaki en önemli anlaşmazlık konularından birisi etnik temele dayalı devlet başkanlığı sisteminin değiştirilmesi konusu olmuştur. AB tüm vatandaşlara eşit siyasal katılım ve temsil hakkı getiren bir Anayasa reformunun yapılmasını şart koşmuştur. Ancak ülkenin karmaşık ve etnik temelli yapısı bu reformların yapılabilmesine engel olmuştur. Yine bu dönemde yaşanan *Sejdic-Finci* kararı olarak da bilinen AİHM tarafından alınan bir kararın yerine getirilmemesi ilişkileri önemli oranda olumsuz etkilemiştir. Roman kökenli bir vatandaş olan Dervo Sejdic ile Yahudi kökenli bir vatandaş olan Jakob Finci devlet başkanlığına ve yüksek yasama organı olan Halklar Meclisine seçilemedikleri gerekçesiyle AİHM'e dava açmışlardır. AİHM, Bosna Hersek'in Anayasa ve Seçim Yasası'nın, başvuruçulara yönelik ayrımcılık içerdiğine ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni ihlal ettiğine hükmetmiştir. 2009

yılında alınan bu kararın ardından ayrımcılığın giderilmesi ve kararın uygulanması AB tarafından sürekli istenmiştir ve ilerleme raporlarında yer almaya devam etmiştir.

Reform süreçlerinin yavaşlaması nedeniyle AB tarafından 2014 yılında yeni bir inisiyatif geliştirilmiştir. İlişkilerde yaşanan yavaşlama ve durgunluk sebebiyle Bosna Hersek'in AB üyeliği yolundaki reform iradesinin Bosna Hersek liderleri tarafından yazılı olarak taahhüt edilmesi istenmiştir. 2015 yılında AB entegrasyonuna bağlılık deklarasyonu kabul edilmiş ve ardından Haziran 2015'te İstikrar ve Ortaklık Anlaşması yürürlüğe konulmuştur. Her ne kadar istenilen ve beklenen reformlar tam olarak gerçekleştirilemese de AB bu adımı ile Bosna Hersek'i AB rotasında tutmayı ve reform motivasyonunu yeniden canlandırmayı amaçlamıştır.

Anlaşmanın ardından AB'nin isteği ile Bosna-Hersek tarafından reformların somut yol haritasını ortaya koyan Reform Ajandası (Gündemi) hazırlanmıştır. 2015-2018 dönemini içeren Reform Gündemi Bosna Hersek'in her iki meclisinde kabul edilerek yürürlüğe konmuştur. Böylece reform iradesi bir kez daha ortaya konmuş ve Bosna Hersek Şubat 2016'da tam üyelik başvurusunda bulunmuştur.

4.2.5.3. 2016-2025 Bosna Hersek- AB İlişkileri

2016 yılında yapılan başvurunun ardından AB Reform Gündeminin kararlılıkla uygulanmasını talep etmiştir. 2019 yılında yayınlanan ilerleme raporunda üyelik müzakerelerine geçilebilmesi için 14 temel reform alanı belirlenmiştir. Konsey de komisyonun raporunu onaylayarak 14 maddenin yerine getirilmesini bir ön şart olarak kabul etmiştir.

2020'lere gelindiğinde Bosna Hersek reformlar konusunda somut adımları atmaktan uzakta kalmıştır. Özellikle Sejdic-Finci kararının uygulanması 14 alandan birisi olmasına karşın bu konuda bir adım atılmaması ve eşit vatandaşlık hakları konusunda anayasa değişikliklerinin gündeme gelmemesi ilişkilerin seyrini olumsuz etkilemiştir. Özellikle bu konu komisyon tarafından hazırlanan ilerleme raporlarında sıkça eleştirilmiştir.

Reform hızının yavaşlamasına rağmen bu dönemde ilişkilere yön veren önemli bir değişken jeopolitik diğer gelişmeler olmuştur. Rusya'nın Ukrayna'ya saldırmasının ardından AB'nin genişleme politikasında güvenlik ve istikrar kaygıları ön plana çıkarken Bosna Hersek de bundan yararlanan ülkelerden birisi olmuştur. Reform sürecinde gerekli

çabalar ortaya konamamasına rağmen Aralık 2022’de Bosna Hersek’e resmen aday ülke statüsü verilmiştir. Böylece Kosova dışındaki tüm Batı Balkan ülkeleri adaylık statüsüne erişmişlerdir.

Adaylık statüsünün kazanılmasının ardından müzakerelere geçiş için 14 maddelik reform listesinin de temelini oluşturan seçim sisteminin değiştirilmesi, göç, yolsuzlukla mücadele, yargı reformu, kamu yönetimi reformu gibi alanları içeren 8 öncelikli koşul ortaya konulmuştur. 2023 yılında bazı düzenlemelerin gerçekleştirilmesinin ardından Komisyon 2024 yılında müzakerelerin başlatılmasını tavsiye etmiştir. Böylece üyelik müzakerelerine geçilmesi yolunda son aşamaya gelinmiş ve Mart 2024’te Brüksel’de düzenlenen AB zirvesinde üyelik müzakerelerine resmen başlanmıştır.

4.2.5.4. AB Sürecinde Bosna Hersek’in Dönüşümü

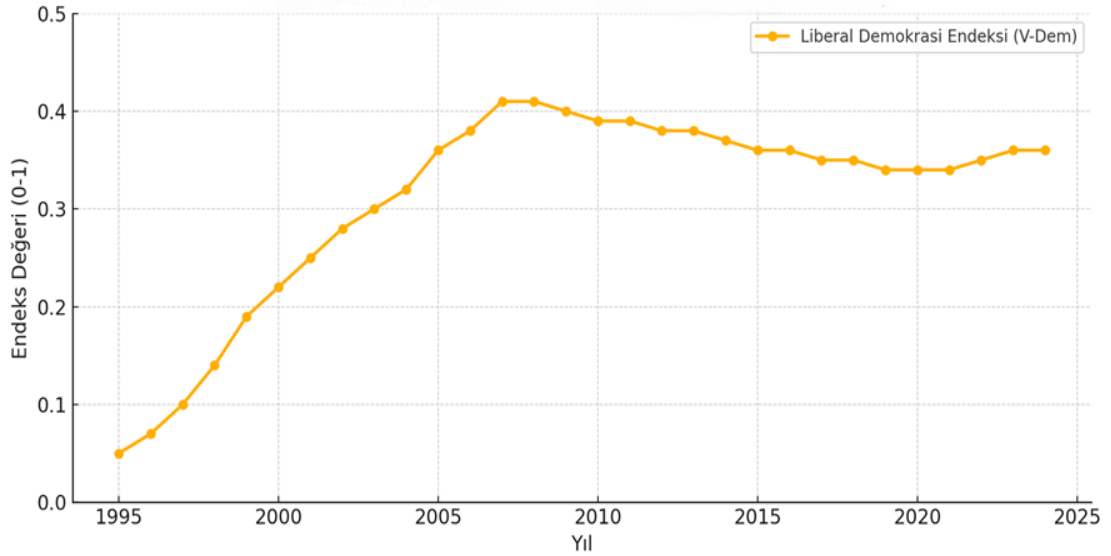
Bosna Hersek için Dayton Anlaşması’nın ardından yeni bir süreç başlamıştır. Çatışmaların sona ermesinden sonra ülkenin yeniden inşası ve devlet kapasitesinin artırılması öncelik olarak ön plana çıkmıştır. Bosna Hersek Batı Balkanlar içerisinde bir ‘mikro Batı Balkan örneği’ olarak tanımlanabilir. Genel olarak bölgede var olan çatışma sonrası istikrar arayışları, çok katmanlı ve karmaşık siyasi, etnik, dini ve mezhepsel ayrışmalar ile devlet inşası konusundaki sorunlar, hukukun üstünlüğü, demokratikleşme gibi problemlerin tümü Bosna Hersek’te görülmektedir. Batı Balkanlar’da genel olarak görülen sorunların neredeyse tamamı Bosna Hersek’te geçmişten beri devam etmektedir.

Bosna Hersek’in AB ile ilişkileri savaş sonrasında yeniden dünyayla bütünleşmenin bir aracı ve kurumsal reformların yol göstericisi olmuştur. Bölgede çatışmaların yaşandığı dönemde istikrar sağlayıcı bir kurum işlevi görmeye çalışan AB çatışmaların ardından önce ekonomik ve teknik desteklerle ardından bölgesel yaklaşım ve SAA çerçevesinde dönüştürücü gücü ile bölgede etkili olmaya çalışmıştır. AB’nin koşulluluk temelli yaklaşımı belirli ölçülerde başarılı olsa da anayasadan kaynaklanan özellikle idare sistemine ilişkin engeller reform sürecinin etkisini sınırlandırmıştır.

Bosna Hersek ile SAA imzalanmasının ardından ülkenin ekonomisinde olumlu gelişmeler görülmüştür. SAA çerçevesinde gelişen tarife engellerinin kalkması ile dış ticaret ile ihracat büyük oranda AB üyesi ülkelere yapılmaya başlanmış, bu da ülkenin ekonomik büyümesine katkı sağlamıştır. 2000’li yıllarda Bosna Hersek’in en çok

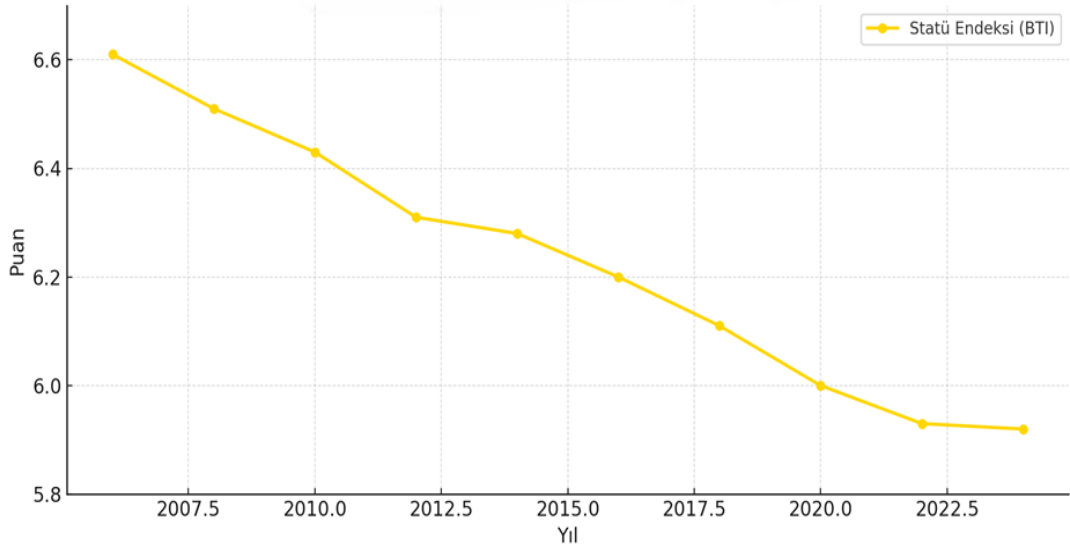
kazanım elde ettiği alan ekonomi olmuştur. 2000 yılında 5.5 milyar dolar olan GSYİH, 2024 yılına gelindiğinde 28.4 milyar dolara ulaşmıştır. Kişi başına düşen gelir ise 1.400 dolar seviyelerinden 8.200 dolar seviyelerine yükselmiştir. Savaş sonrası yeniden inşa sürecinde ülke ekonomisinin yaklaşık 5 kat büyüdüğü görülmektedir.

Ekonomik alanda yaşanan başarıya rağmen demokratikleşme konusunda Bosna-Hersek iyi bir sınav verememiştir. V- Dem endeksine göre ülkenin liberal demokrasi konusundaki seyri Grafik 9’da gösterilmiştir. Dayton Anlaşması’nın ardından AB ile ilişkilerin ilk kurumsallaştığı dönem olan 2000’lerin ortasına kadar yükselen bir seyir izlese de genel olarak liberal demokrasi değeri oldukça düşüktür. Düşük olan değer diğer yıllarda da yükseltilememiştir. Anayasal sistem nedeniyle siyasal katılım ve temsil konusundaki sorunlar, AIHM kararlarının uygulanmaması gibi nedenler bunda başlıca etkenlerdir. Dayton Anlaşması’ndan günümüze kadar geçen sürede rağmen Bosna Hersek liberal demokrasi değerlerinin çok gerisinde seçimli otoriter rejim kategorisinde yer almaktadır.

Grafik 9. Bosna Hersek Liberal Demokrasi Endeksi (1995-2025)

Kaynak: V-Dem Institute (2024), Country Graphs – Bosna Hersek.

Grafik 10. BTI Siyasi Dönüşüm Skoru – Bosna Hersek (2007–2023)

Kaynak: Bertelsmann Stiftung (2024), BTI Country Report – Bosnia and Herzegovina.

Ülkelerin demokratik ve ekonomik kurumsal düzeylerini gösteren BTI endeksine göre ise Bosna'nın yaşadığı değişim Grafik 10'da gösterilmiştir. Buna göre ülkenin demokratikleşme ve piyasa ekonomisine uyum süreci 2006 yılından itibaren düşük oranlarda da olsa sürekli olarak azalış göstermiştir. Anayasa başta olmak üzere yapısal reformların bir türlü gerçek anlamda gerçekleştirilememesi, Sejdic-Finci olayında mahkeme kararlarının uygulanmaması ve idari yapıda süregelen sorunlar ülkenin kurumsal kapasitesinin gelişimine engel olmuştur. 2014 yılında AB'nin etkisiyle kısmi bir iyileşme görülse de kalıcı olamamış, dönem genelinde kurumsal kapasite ve piyasa ekonomisine uyum konusunda önemli bir gelişme sağlanamamıştır.

Bosna Hersek'in AB sürecindeki dönüşümü incelendiğinde diğer Batı Balkan ülkelerinden ayrılan bir yön ön plana çıkmaktadır. Genellikle ülkelerin demokratik gelişimleri ile AB süreçleri iki yönlü olarak birbirini etkilerken Bosna Hersek'te bu durum gözlemlenememektedir. Bosna Hersek SAA imzalamış, tam üyelik başvurusunda bulunmuş ve müzakerelere başlama noktasına kadar gelmiştir. Ancak bu gelişmelerin hiçbirisi ülkenin demokratikleşme reformlarının bir sonucu olarak yaşanmadığı gibi bu gelişmelerin de ülkenin demokratikleşme ve dönüşüm sürecine önemli bir katkısı olmamıştır. Bilimsel verilere göre ülkenin liberal demokratik değerler ile kurumsal kapasite anlamında önemli bir mesafe almamasına rağmen aday ülke olması tartışmaya

açıktır. Şu halde adaylık sürecinde Kopenhag siyasi kriterleri dışında jeopolitik gelişmelerin de etkili olduğu görülmektedir. Özellikle Rusya'nın Ukrayna müdahalesi sonrasında artan güvenlik kaygıları AB'nin gözünü bir kez daha Batı Balkanlar'a çevirmiş ve bölgenin istikrarı son derece kritik öneme haiz olmuştur. AB'nin Batı Balkanlar'a yönelik genişleme stratejisinde daha önce var olmayan ancak Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesi ile ortaya çıkan jeopolitik kaynaklı yaklaşımın örneğini Bosna Hersek ile ilişkilerinde açık şekilde görmek mümkündür.

Bosna Hersek AB sürecinde önemli toplumsal değişimleri gerçekleştirememiştir. AB fonları ve yardımlarıyla çeşitli alt yapı yatırımları yapılmış, sosyal politikalar AB normlarına yakınlaştırılmaya çalışıldıysa da istenilen başarı sağlanamamıştır. Bölünmüş yönetim yapısı, anayasal engeller, etnik temelli politik yaklaşımlar reform süreçlerini geciktirmiş ve ülkenin dönüşümünü sınırlandırmıştır. AB üyeliği ülke için temel bir hedef olmaya devam etse de AB'nin dönüştürücü gücünün çok sınırlı etkisi olmuştur.

4.2.6. AB Sürecinde Kosova

Yugoslavya'nın dağılma sürecinin en son parçası olan Kosova 1990'lı yıllarda bölgenin en problemlili yerlerinden birisi olmuştur. 1999 yılında gerçekleşen uluslararası müdahalenin ardından aslında Kosova fiilen Sırbistan'dan ayrılmıştı. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararı doğrultusunda, ülke Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetim Misyonu (UNMIK) tarafından idare edilmekteydi. Ancak henüz tam bağımsızlık da söz konusu olamadığından uluslararası örgütler tarafından Sırbistan'ın özerk bir bölgesi olarak tanımlanmaktaydı. Kosova'nın bağımsızlığı ilan ettiği yıl olan 2008 yılından itibaren AB ile ilişkileri farklı bir rotaya girse de halen Kosova'yı tanımayan AB üyesi beş ülke (İspanya, Yunanistan, Romanya, Slovakya, Güney Kıbrıs) olması ilişkilerin tam üyelik aşamasına kadar gidip gidemeyeceği konusundaki soru işaretlerini arttırmaktadır. Kosova'nın AB ile ilişkilerinde 2008'den günümüze olan önemli gelişmeleri ve tarihleri Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9.
Kosova'nın AB Sürecindeki Önemli Gelişmeleri

YIL	GELİŞME
2008	Bağımsızlık İlanı
2008	EULEX Misyonunun Başlaması
2012	İstikrar ve Ortaklık Anlaşması (SAA) müzakerelerinin başlaması
2015	SAA'nın İmzalanması
2016	SAA'nın Yürürlüğe Girmesi
2023	Vize Serbestisi Hakkının Kazanılması
2023	Ohrid Anlaşması'nın İmzalanması

Kaynak: European Commission, Kosova İlerleme Raporlarından derlenmiştir.

Kosova devlet inşa süreci devam eden bir ülkedir. Tanınma konusundaki sorunları AB ile ilişkilerinde diğer Batı Balkan ülkelerine göre daha karmaşık ilişkilerinin olmasına neden olmuştur. Bir yandan genç bir devlet olarak kurumsallaşma ve devlet inşası süreci devam eden Kosova diğer yandan Sırbistan ve tanınma sorunu başta olmak diplomatik sorunlarla karşı karşıyadır.

4.2.6.1. 2008-2015 Bağımsızlıktan İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'na Kosova-AB İlişkileri

2008 yılında Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından AB içerisinde önemli görüş ayrılıkları doğmuştur. İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya gibi ülkeler hızlı bir şekilde bağımsızlığı tanısa da bazı AB ülkeleri bunu reddetmiştir. Genişleme yorgunluğu tartışmalarının yaşandığı bir dönemde ortaya çıkan Kosova konusu AB'nin ortak dış politika ve güvenlik konusundaki bütüncül yaklaşımına darbe vurmuştur. Yine de AB kurumsal olarak Kosova ile ilişkilerin geliştirilmesine ve AB'nin dönüştürücü gücünün bölgede kullanılmasına önem vermiştir. Bu konuda yapılan en önemli çalışma ise AB'nin o güne kadar başlattığı en büyük sivil girişim misyonu olan Avrupa Birliği Hukukun Üstünlüğü Misyonu EULEX (European Union Rule of Law Mission in Kosovo) olmuştur.

EULEX programının hukuki niteliği tartışmalı olmuştur. BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararına ve UNMIK'in yetkilerinin kısmen devredilmesine

dayandırılan misyon, AB Kosova'yı tanımadığından hemen devreye alınamamıştır. Bu sorun BM'nin devreye girmesi ve Sırbistan'ın da ikna edilmesiyle çözülmüştür. Misyonun devreye alınmasının amacı; Kosova'da başta adalet sistemi, polis teşkilatı ve gümrük idaresi olmak üzere tüm alanlarda hukukun üstünlüğünü sağlamak, kurumsal kapasitenin geliştirilmesine katkı sağlamak, organize suç ve yolsuzluk gibi alanlarda yargılama yetkileri dahil olmak üzere hukuki süreçlerin yürütülmesidir.

Çok geniş yetkilerle Aralık 2008'de göreve başlayan misyonda iki bin civarında AB üyesi ülkelerden hakim, savcı, polis, gümrük uzmanı ve diğer teknik konulardaki personel görev yapmıştır. EULEX'in kurumsal kapasite inşa edilmesi dışındaki en önemli görevleri; organize suçlar, etnik çatışmalar, rüşvet ve yolsuzluk gibi konularda suçların araştırılması gerektiğinde yargılama yapılarak cezaların verilmesini sağlamak olmuştur. Kosova içerisinde de tartışmalı bir yapı olan EULEX misyonu kendisinden beklenen kurumsal kapasite inşası konusunda bazı başarılar gösterse de uygulamada yaşanan sorunlar nedeniyle başlangıçta hedeflenen dönüşüm tamamen gerçekleştirememiştir. EULEX misyonu; adalet sisteminin yeniden revize edilmesinde, yolsuzluk ve savaş suçu davalarının açılabilmesinde, polis reformu yapılmasında, gümrüklerde kısmen kontrol sağlanmasında, azınlıkların yargı sistemine dahil edilebilmesinde ve her şeyden öte Kosova'nın uluslararası ilişkilerinin geliştirilmesine yaptığı katkı ile kısmen başarılı olmuştur. EULEX misyonunun eleştirildiği ve başarısız olduğu alanlar da olmuştur. Görev yapan personelin sık sık değişmesi soruşturmaların sonuçlanmasını geciktirmiş ve aşırı bürokrasiye neden olmuştur. Yerel politikacılar hakkında istenilen düzeyde ileri gidilememesi eleştirilmiştir. 2014 yılında bazı AB üyesi ülkelerin görevlilerin rüşvet aldığı iddiaları misyona karşı olan güveni sarsmıştır. Yerel düzeyde gereken desteği görememesi de misyonun başarısını olumsuz etkilemiştir. 2012 yılında misyondaki görevli sayısı yarı yarıya düşürülürken 2018 yılından itibaren ise yargı yetkileri kaldırılmış ve tamamen izleme ve danışmanlık görevleri kalmıştır (EULEX, 2024, s. 4).

Sonuç olarak AB'nin uyguladığı en büyük sivil girişim projesi olan EULEX Kosova'da devlet inşasının gelişimine, hukukun üstünlüğünün sağlanmasına ve AB bütünleşmesine sınırlı düzeyde de olsa katkı sağlamıştır. Kurumsal ve bürokratik zorluklar nedeniyle istenilen dönüşüm tam olarak sağlanamasa da bölgede istikrarın sağlanmasında ve Kosova'nın AB rotasından kalmasında EULEX misyonunun önemli katkısı olmuştur (Benedek, 2010, s. 130).

Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesinin hemen ardından SAP süreci başlamıştır. AB üyelik perspektifinde önemli bir süreç olan SAP hemen başlatıldıysa da SAA imzalanması kolay olmamıştır. Tanınma sorunu nedeniyle Kosova'nın SAP süreci diğer Batı Balkan ülkelerine göre daha karmaşık bir durum almıştır. AB'nin Kosova ile resmi anlaşmalar yapabilmesi tüm üye devletlerin onayına bağlı olduğundan AB tarafından bu dönemde Kosova'ya karşı statü bağımsızlığı (status neutrality) yaklaşımı uygulanmıştır. Bu yaklaşım ile Kosova'nın bağımsız bir devlet olup olmadığı konusunda herhangi bir pozisyon alınmamış, Kosova'nın bir devlet olarak tanındığı anlamını taşıyabilecek ifadelerden kaçınılmış ve Kosova ile yalnızca teknik düzeyde ilişkiler kurulmuştur. Bu yaklaşım ile Kosova'yı tanımayan AB üyesi ülkelerin sürece karşı çıkmaması sağlanmak istenmiştir (Bieber & Kmezcic, 2017).

Bu ince diplomasi sayesinde SAA müzakerelerinin yürütülmesi mümkün olmuştur. 2015 yılında imzalanan anlaşma 1 Nisan 2016'da yürürlüğe girmiştir. Anlaşma metninde de Kosova'nın devlet statüsüne ilişkin bir ibare yer almamış ve 'Kosovo' ibaresi kullanılmış ve dipnot olarak şu ifadelere yer verilmiştir:

"Bu ibare, Kosova'nın statüsü konusunda tarafsız bir tutumu ifade eder ve 1244 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı ile Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova'nın bağımsızlık ilanı konusundaki görüşüne halel getirmez." (European Commission, 2015, s. 8).

Sonuç olarak AB içerisindeki uzlaşmazlıklara rağmen SAA imzalanması çok önemli bir adım olmuştur. Kosova'nın AB entegrasyonu konusundaki motivasyonu korunurken AB de bölgede istikrarın korunması için önemli bir başarı sağlamıştır (Bieber & Kmezcic, 2017, s. 28).

4.2.6.2. 2015'ten Günümüze Kosova-AB İlişkileri

SAA imzalanması ilişkilerde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. SAA'nın uygulanmaya başlanmasıyla birlikte ilişkiler resmileşmiş ve kurumsal düzeyde somut bir adım atılmıştır. Üyelik perspektifinin korunmasına rağmen gerek Kosova'nın iç siyasi problemleri gerekse diplomatik problemler nedeniyle adaylığa giden süreçte önemli zorluklar varlığını korumaktadır.

2015 sonrası dönemde Kosova-AB ilişkilerinde en çok öne çıkan konulardan birisi vize serbestisi olmuştur. AB komisyonu tarafından yerine getirilmesi istenen

doksan beş kriter için Kosova reformlarını gerçekleştirmeye çalışmıştır. Organize suç, düzensiz göç, yolsuzlukla mücadele, pasaportların teknik güvenliği gibi konular öne çıkmıştır. Avrupa Komisyonu teknik gerekliliklerin yerine getirildiğini 2018 yılında teyit etmiştir. Bazı AB üyesi ülkelerin diğer alanlarda gerçekleşen reformları yetersiz görmeleri nedeniyle süreç uzamıştır.

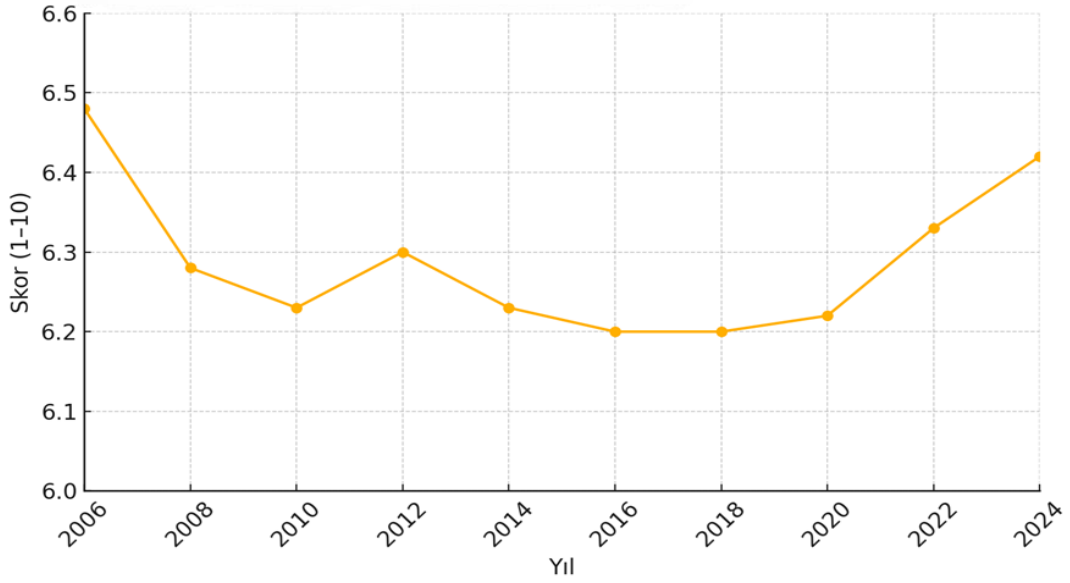
2021 yılından itibaren reformların hız kazanması ile AB ilişkileri daha da derinleşmiştir. Özellikle Sırbistan ile yaşanan sorunların çözülmesi için yaşanan gelişmeler AB tarafından olumlu karşılanmıştır. 2023 yılında AB'nin arabuluculuğu ile Sırbistan ile imzalanan Ohrid Anlaşması Sırbistan-Kosova sorununun çözümü yolunda önemli bir aşama olarak görülmüştür. Bu anlaşma ile Sırbistan Kosova'yı resmen tanımasa da resmi belgelerini ve devlet kurumlarını tanımayı kabul etmiştir. Bu anlaşma iki ülkenin bütünleşme ve istikrara katkı sağlama amacını gösterdiğinden AB tarafından önemli olarak değerlendirilmektedir. Bu gelişmelerin ardından 2023 yılında Kosova Schengen bölgesinde vize serbestisi hakkını kazanmış ve vize rejimi 2024 yılında uygulamaya konulmuştur.

Yaşanan olumlu gelişmelere rağmen Kosova'nın AB üyeliği yolunda önemli engeller varlığını sürdürmektedir. Bir yandan AB ile ilişkilerini ilerletmeye çalışan Kosova'da diğer yandan devlet inşa süreci devam etmektedir. 2021 yılından itibaren ivmesi artan reformlar AB tarafından olumlu karşılanırsa da hukukun üstünlüğü, yolsuzlukla mücadele, yargı bağımsızlığı gibi konulardaki sorunların varlığı devam etmiş, Sırbistan ve tanıma sorunu konusu da bu dönemde çözülememiştir.

4.2.6.3. AB Sürecinde Kosova'nın Dönüşümü

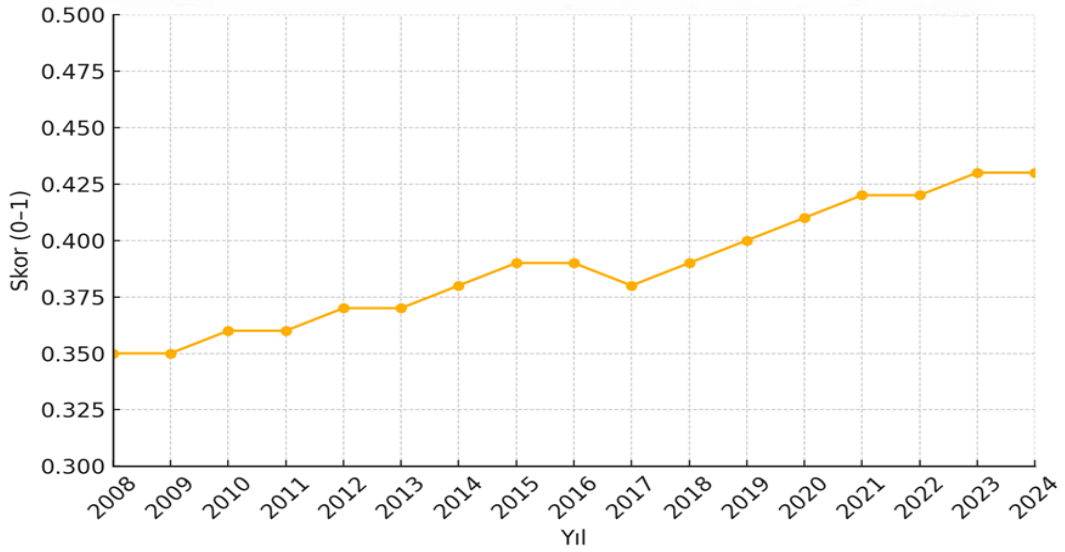
Kosova 2008 yılında bağımsızlığını kazanmasının ardından AB perspektifini uluslararası ilişkilerinde temel hedef olarak ortaya koymuştur. Yeni bir devlet olan ve bazı AB üyeleri tarafından tanınmayan Kosova'nın ilk amacı uluslararası toplumda kendisini kabul ettirmek olmuştur. EULEX misyonu kapsamında AB ile önemli ilişkiler kurulurken ülke içerisinde de kurumsal kapasite arttırılmaya çalışılmıştır.

Kosova'nın kurulduğu 2008 yılından itibaren demokratikleşme konusunda aldığı mesafe BTI endeksine göre grafik 11'de ve liberal demokrasi konusunda aldığı mesafe v-dem endeksine göre grafik 12'de gösterilmiştir.

Grafik 11. BTI Siyasi Dönüşüm Skoru – Kosova (2006–2024)

Kaynak: Bertelsmann Stiftung (2024), BTI Country Report – Kosovo.

Grafik 12. Kosova Liberal Demokrasi Endeksi (2008-2024)

Kaynak: V-Dem Institute (2024), Country Graphs – Kosovo.

İki grafik birlikte değerlendirildiğinde demokratikleşme konusunda sınırlı bir ilerleme sağlandığı görülmektedir. BTI statü endeksine göre Kosova ‘kusurlu demokrasi’ kategorisinde yer almaktadır ve bağımsızlığın ardından geçen sürede bu durum değişmemiştir. V-dem endeksine göre ise seçimli demokrasi kategorisinde yer alan Kosova, seçimlerin serbestçe yapıldığı ancak demokratikleşme, hukukun üstünlüğü,

temel haklar gibi konularda daha alması gereken mesafe olan bir ülke olarak görülmektedir. Kopenhag kriterlerini yerine getirmesi gerektiği değerlendirildiğinde Kosova'nın önemli reformlara ihtiyacı olduğu görülmektedir.

2019 yılından itibaren demokratikleşme seviyesinde kısmi de olsa bir ilerleme görülmektedir. Bunda iç politikadaki bazı gelişmeler etkili olmuştur. Reform ve AB yanlısı Vetevendosje Hareketi ve lideri Albin Kurti'nin iktidara gelmesi ile AB sürecinde yapılan reformlar hız kazanmıştır. İlk hedef olan vize serbestisine ulaşılabilmesi için gerekli teknik düzenlemeler yapılmıştır. Yolsuzlukla mücadele, seçim güvenliği gibi konularda gösterilen irade AB tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Yine bu dönemde bir baskı grubu olarak sivil toplumun aktif olması ve özellikle yolsuzluk gibi konularda medya organlarının üstlendiği pozitif rol demokratik gelişime ve hesap verilebilirliğin artmasına katkı sağlamıştır.

2020 yılı ve sonrasında ise yapılan yargı reformları ön plana çıkmıştır. Hakimler ve Savcılar Konseyi gibi üst düzey yargı kurumlarının siyasi baskılardan arındırılması, yolsuzlukla mücadele için yargı makamlarının güçlendirilmesi gibi gelişmeler hukukun üstünlüğü alanında kısmi de olsa bir ilerleme sağlamıştır.

Uzun yıllar savaşlarla boğuşan Kosova bunun yarattığı tahribat nedeniyle ekonomik olarak önemli zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Bağımsızlık öncesi dönemde işsizlik oranları %40'a yakın seyretmekte iken kişi başına düşen gelir 2800 dolar seviyelerinde idi. Bununla birlikte ülke altyapı olarak oldukça zor bir durumdaydı. Savaş sonrası dönemde yabancı yardımlarla ekonomik aktivite sağlanmaya çalışılırken devam eden süreçte uluslararası idarelerin harcamalarıyla ekonomi ayakta tutulmaya çalışılmıştır. Bağımsızlığın ardından AB ile kurulan olumlu ilişkiler ve başlatılan SAA süreci ile birlikte ekonomik hareketlilik de artmaya başlamıştır. Uzun yıllar yaşanan savaşlar nedeniyle önemli bir dış göç veren ülkenin diasporasından sağlanan döviz girdileri ekonomiyi desteklemiştir. Bununla birlikte AB yardımlarıyla birlikte artan altyapı yatırımları ekonomik büyümeyi arttıran bir diğer unsur olmuştur. Kosova 2008 yılında 5.2 milyar dolar olan milli gelirini 2023 yılına gelindiğinde 10.4 milyar dolara yükseltmiştir.

Kosova'nın yaşadığı sosyal, siyasi ve ekonomik değişimde AB'nin dönüştürücü gücü son derece etkili olmuştur. Bir yandan ülkede devlet inşası sürecine katkı veren AB diğer yandan Katılım Öncesi Maddi Yardım Aracı (İPA) başta olmak üzere birçok fonla

ülkeyi ekonomik yönden desteklemiştir. Ekonomik altyapıyla birlikte sosyal alanda da AB'nin Erasmus+ gibi programları ile genç nüfus ve sivil toplum desteklenmiştir. Ayrıca vize serbestisi sağlanmıştır. Böylece Avrupalı bir Kosova için entegrasyonun hızlandırılması amaçlanmıştır. Yine AB'nin desteğiyle farklı etnik yapıların hakları güvence altına alınmış, demokratik kültürün geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Sonuç olarak Kosova yeni bir ülke olarak 2008-2025 döneminde önemli kazanımlar elde etmiştir. Bir yandan devlet kapasitesi arttırılmaya çalışılırken diğer yandan sosyal inşa ve Avrupalılaşıma yolunda önemli bir mesafe kat edilmiştir. Uzun yıllar çatışmaların ve tartışmaların yaşandığı bir bölge olan Kosova'da her şeyden önce istikrarın sağlanması çok önemli bir kazanım olmuştur. AB üyeliği ise Kopenhag Kriterleri bağlamında henüz uzak bir hedef olarak görülmektedir. Bununla birlikte Kosova'nın AB sürecinde önünde duran iki büyük engel bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Sırbistan meselesi bağlamında yaşanan tanıma sorunu, diğeri ise yolsuzlukla mücadele, hukukun üstünlüğü, demokratikleşme gibi konularda alması gereken uzun mesafedir. Tüm bu sorunlara rağmen Avrupa'nın en genç ülkesi olan Kosova'nın demokratikleşme ve kalkınma yolculuğunda AB ana hedef olmaya devam etmektedir. 15 Aralık 2022 tarihinde tam üyelik için AB'ye başvuran Kosova'nın önünde uzun bir yol bulunmaktadır.

SONUÇ

Balkanlar coğrafyası tarih boyunca birçok din, dil ve kültürün bir arada yaşadığı bir bölge olmuştur. Bu çeşitlilik bir yönüyle önemli ortak özellikler gösterirken bir yandan da çok katmanlı ve karmaşık sosyo-politik ilişkilerin ortaya çıkmasına zemin sağlamıştır. Balkanlar'da var olan karmaşık yapı zaman zaman çatışma ve ayrışmaları da beraberinde getirmiştir. Balkanizasyon ya da diğer ifadesiyle Balkanlaşma kavramı Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler literatüründe etnik, dini ya da kültürel temelli farklılıklar nedeniyle ortaya çıkan küçük devletlerin büyük devletlerden ayrılma sürecini ve birbirleri arasında yaşanan rekabeti ifade etmek için kullanılmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ve Yugoslavya'nın dağılmasının ardından Balkanlar'da yaşanan hızlı ayrışma ve dağılma süreci bölgeyi istikrarsızlığa sürüklemiştir. Hırvatistan ve Slovenya'nın hızlı bir şekilde bağımsızlıklarını elde etmelerinin ardından diğer ülkelerin kendi iç çatışmaları ve birbirleriyle olan problemleri 1990'lı yıllarda bölgeyi dünyanın en istikrarsız coğrafyalarından birisine çevirmiştir.

Avrupa kıtasında ve 20. yüzyılın sonlarında yaşanan çatışma ve ayrışmalar AB'nin ve Batı'nın gözlerini Balkanlar'a çevirmesini zorunlu kılmıştır. Özellikle Bosna Savaşı sırasında yaşanan trajediler ve insan hakları ihlalleri karşısında Batı ve AB'nin geç kalmış müdahaleleri istikrar sağlayıcı rollerinin tartışılmasına neden olmuştur. Nihayetinde büyük devletlerin desteğiyle 1995 yılında imzalanan Dayton Anlaşması ile barış sağlanmış olsa da bölgedeki huzursuzluklar varlığını devam ettirmiştir. Bosna Hersek 1990'lı yıllarda kendi iç çatışmalarıyla boğuşurken devlet inşası sürecini ertelemek zorunda kalmış ve öncelik çatışmasızlık ortamının sağlanması olmuştur.

Yugoslavya'nın dağılma sürecinde en büyük cumhuriyet olan ve kendisini eski ülkenin varisi sayan Sırbistan 1990'lı yıllar boyunca uluslararası toplum tarafından izole edilmiştir. Özellikle Bosna İç Savaşı ve 1999 yılında yaşanan Kosova Savaşı'nda üstlendiği roller nedeniyle Sırbistan'ın bu dönemde Batı ile ilişkileri gelişmemiştir. 1990'lı yıllarda Kuzey Makedonya çatışmasız ve barışçıl bir biçimde bağımsızlığını sağlayan bir ülke olarak dikkat çekmiştir. Ancak Yunanistan ile yaşanan isim sorunu bağlamında uluslararası topluma entegrasyon konusunda yaşanan sıkıntılar ülkenin en önemli sorunu olmaya devam etmiştir. Dönemde bağımsız olmayan Karadağ'ın AB ile ilişkileri çok sınırlı kalırken özerk bir statüye sahip olan Kosova ise çatışmalarla uğraşan bir ülke konumunda olmuştur. Demokratikleşme sürecine yeni giren Arnavutluk ise

yaşadığı iç siyasi ve ekonomik krizler nedeniyle Batı ve AB ile olan ilişkilerinde çok sınırlı bir ilerleme sağlayabilmiştir.

1990'lı yıllar boyunca AB, Balkanlar'ı bir istikrarsızlık kaynağı olarak görmüş ve bölgede çatışmaların sona ermesi için uluslararası toplumla birlikte çeşitli roller üstlenmiştir. İnsani ve ekonomik yardımlar ile bölge desteklenirken diğer yandan yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerle sınırlı düzeyde de olsa ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır.

AB-Batı Balkan ilişkilerinde paradigmayı değiştiren olay ise 1999 yılında yaşanan Kosova Savaşı olmuştur. Kosova Savaşı AB'nin bölgeye yönelik olarak yeni ve gerçekçi bir perspektif geliştirmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. 1999 yılında başlatılan İstikrar ve Ortaklık Süreci ile AB-Batı Balkan ilişkilerinde yeni bir döneme girilmiştir. İstikrar ve Ortaklık Süreci ile üyelik öncesi ilişkilerin temel zemini belirlenmiştir. SAP ile birlikte hem bölgesel istikrara katkı sağlanması amaçlanmış hem de Batı Balkan ülkelerinin gerekli reformları yapmaları hedeflenmiştir. Batı Balkan ülkelerini Avrupa entegrasyonuna hazırlayan bir aşama olan SAP bölge ülkelerinin reformlarını ve dönüşümünü hızlandıran bir rehber olmuştur.

2003 yılında toplanan Selanik Zirvesi ile Batı Balkan ülkelerinin üyelik perspektifi ortaya konulurken Kopenhag Kriterleri ve SAP üyelik sürecinin temeline oturtulmuştur. Bu yıldan itibaren hazırlanan ilerleme raporları ile ülkelerin yaptıkları reformlar takip edilmiş, AB'nin bölge ülkelerine teknik desteği artarak devam etmiştir. Siyasi ve hukuki dönüşümün yanı sıra ekonomik yardım programlarının uygulanmasıyla birlikte bölge ile AB'nin ilişkileri 2000'li yıllarda daha kurumsal ve derin bir hal almıştır.

2000'li yıllarda her ne kadar ilişkiler kurumsal bir yapıya oturtulsa da AB içerisindeki genişleme yorgunluğu tartışmaları ve büyük devletlerin yaklaşımları Batı Balkan ülkelerinin iç kamuoylarında AB yolculuğunun sonu görünmeyen ve hiç bitmeyen bir yolculuk olup olmadığı tartışmalarını gündeme getirmiştir. AB'nin Batı Balkanlar'a yönelik istikrar sağlama aracı olarak kullandığı politikası 'ne tam dışlama ne tam entegrasyon' anlayışı uzunca bir süre varlığını devam ettirmiştir.

2010'lu yıllara gelindiğinde hem AB'nin kendi iç sorunlarından hem de Batı Balkan ülkelerinden kaynaklanan nedenlerle ilişkilerde duraklama dönemine girilmiştir. 2014 yılında başlatılan Berlin Süreci ile ilişkilerin yeniden bir rotaya oturtulması hedeflenmiş ve tekrar üyelik perspektifi ön plana çıkarılmaya başlanmıştır.

Batı Balkan ülkelerinin demokratik dönüşüm süreçleri incelendiğinde AB ile ilişkilerin çok temel bir rol oynadığı görülebilmektedir. AB üyeliği hedefi çerçevesinde gerekli reform ve düzenlemeler hayata geçirildiğinde ülkelerin demokratik düzeylerinin yükseldiği çeşitli verilerden görülebilmektedir. Ayrıca AB'nin şarta bağlılık stratejisinin bir sonucu olarak Batı Balkan ülkelerinin kendi aralarında yaşanan çatışmalar sona ererken geçmişten beri gelen bazı problemlerin çözümünde de önemli mesafeler kat edilmiştir.

Sonuç olarak AB ile Batı Balkan ülkeleri arasında karşılıklı bağımlılığa dayalı dinamik bir ilişki varlığını devam ettirmektedir. Batı Balkan ülkeleri AB üyeliği hedefi doğrultusunda önemli ekonomik, toplumsal ve demokratik kazanımlar elde ederken AB ise kendi coğrafyasında istikrarın sağlanmasına katkı sağlamaktadır. Yine de bu ilişkinin asimetrik olduğu ve Batı Balkanlar'ın AB'ye daha çok ihtiyacı olduğu unutulmamalıdır. Genç ülkeler olan Batı Balkan ülkelerinin AB süreçlerinin yavaşladığı dönemlerde devlet ve toplum yapılarından kaynaklanan sorunlar hemen ön plana çıkabilmekte ve ülkelerin demokratik düzeylerinde gerileme yaşanabilmektedir. AB'nin penceresinden ilişkilere bakıldığında ise jeopolitik ve güvenlik kaygıları genişleme isteğinin çok daha önünde yer almaktadır. Karşılıklı bağımlılığı AB açısından yaratan olgu bölgede ihtiyaç duyulan istikrar ve barış ortamıdır. Bu bağlamda Rusya'nın Ukrayna müdahalesi de önemli bir kırılım meydana getirmiştir. Artan güvenlik kaygıları ve Rusya'nın tarihsel nedenlerle bölgede nüfuzunu arttırabilme ihtimali AB'nin Batı Balkanlar entegrasyonunu daha ciddi bir şekilde ele alması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

SAP sürecinden katılım müzakerelerine kadar geçen süreçte her bir ülkenin ayrı ayrı çok önemli kazanımları olmuştur. Devlet kurumlarının gelişmesi, hukukun üstünlüğü, demokrasinin gelişmesi gibi alanlarda AB hedefi doğrultusunda önemli reformlar gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda ekonomik yardımlar ve ticaret anlaşmaları ile birçok ekonomik kazanım da elde edilmiştir. Tam üyelik yolunda Kopenhag Kriterleri başta olmak üzere aşılması gereken engeller varlığını sürdürmekte bununla birlikte her ülkenin öznel şartlarından kaynaklanan birtakım sorunlar da bulunmaktadır. AB'nin Batı Balkan ülkelerinin tek tek değil tamamının birlikte üye olabileceği konusundaki yaklaşımı da müzakerelerde daha iyi durumda olan ülkeler açısından bir dezavantaj olarak ortada durmaktadır. Tüm bu engellere rağmen tam üyelik hedefi doğrultusunda yapılan reformlar Batı Balkan ülkelerinin kalkınmasına ve demokratik standartlarını yükseltmesine katkı sağlamaktadır. Jeopolitik belirsizliklerin arttığı bir ortamda bölgenin

istikrarının sağlanması ise AB açısından hayati derecedeki önemini korumaktadır. Bu iki yönlü bağımlılık ilişkisi nedeniyle tarafların tam üyelik yolunda iyi niyetli ilişkilerini sürdürmesi bir tercih değil zorunluluk olarak ortada durmaktadır. Bu zorunlu ve bağımlı ilişkinin tam üyelikle sonuçlanıp sonuçlanmayacağı sorusu ise aday ülkelerin reform motivasyonuna ve jeopolitik gelişmelere bağlı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağca, F. (2010). Batı Balkanların Geleceğinde Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Rolü. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1).
- Akçay, E. Y. (2017). AB Entegrasyon Sürecinde Potansiyel Aday Olarak Bosna-Hersek. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 50–64.
- Aleksovska, M. (2015). Trust in Changing Institutions: The Ohrid Framework Agreement and Institutional Trust in Macedonia. Master Thesis. Central European University, Vienna.
- Armişen, G. ve Tatar, V. (2022). Batı Balkan Devletleri ve Avrupa Birliği Genişlemesine Etkisi. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 214-234.
- Baş, N. (2017). AB Batı Balkan İlişkileri ve Bu Süreçte Batı Balkanlar'da Yaşanan Siyasal Dönüşüm (Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Benedek, W. (2010). The European Union's Role in the Western Balkans. In W. Benedek, C. Daase, V. Dimitrijevic, & P. van Duyne (Eds.), *Transnational Terrorism, Organized Crime and Peace-Building: Human Security in the Western Balkans* (pp. 117–148). Palgrave Macmillan.
- Bertelsmann Stiftung. (2024). BTI 2024 – Bertelsmann Transformation Index. <https://bti-project.org>
- Bieber, F. (2005). *Post-War Bosnia: Ethnicity, Inequality and Public Sector Governance*. Palgrave Macmillan.
- Bieber, F. ve Kmezić, M. (2017). The Crisis of Democracy in the Western Balkans: An Anatomy of Stabilitocracy and the Limits of EU Democracy Promotion. *Balkans in Europe Policy Advisory Group*.
- Brunnbauer, U. (2002). The implementation of the Ohrid Agreement: Ethnic Macedonian resentments. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 1, 1–24.

- Caspersen, N. (2010). Contested Nationalism: Serb Elite Rivalry in Croatia and Bosnia in the 1990s. Berghahn Books.
- Chandler, D. (2000). Bosnia: Faking Democracy after Dayton. Pluto Press.
- Crnica, O. (2007). AB Genişleme Sürecinde Batı Balkan Ülkeleri. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Demirtaş, B. (2018). AB'nin Dönüştürücü Gücü ve Batı Balkanlar'da Demokratikleşme Süreci: Başarılanlar ve Başarılamayanlar. Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi, 179-210.
- Dinan, D. (2010). Ever Closer Union: An Introduction to European Integration (4th ed.). Palgrave Macmillan.
- EC. (2014). Cohesion Policy Report. Brussels.
- Erkmen, M. (2019). Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlar'da Genişleme Politikası. Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi Özel Sayısı, 1(2), 138-147.
- EULEX. (2024). EU Rule of Law Mission Justice Monitoring Report 2024. [https://www.eulexkosovo.eu/eul/repository/docs/\(11.11.2024\)EU%20Rule%20of%20Law%20Mission%20Justice%20Monitoring%20Report%202024.pdf](https://www.eulexkosovo.eu/eul/repository/docs/(11.11.2024)EU%20Rule%20of%20Law%20Mission%20Justice%20Monitoring%20Report%202024.pdf) (Erişim Tarihi 03.03.2025)
- European Commission. (2003). Thessaloniki European Council – Conclusions. Brussels. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/doc_03_3 (Erişim Tarihi: 13.12.2024)
- European Commission. (2006). Serbia 2006 Progress Report. https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2016-12/serbia_progress_report_2006_en.pdf (Erişim Tarihi: 15.12.2024)
- European Commission. (2010). Commission Staff Working Document: Albania – Assessment of the Implementation of the Visa Liberalisation Roadmap.

- European Commission. (2012). Montenegro 2012 Progress Report. https://neighbourhoodenlargement.ec.europa.eu/system/files/202012/20121010_montenegro_progress_report_en.pdf (Erişim Tarihi: 05.01.2025)
- European Commission. (2013). Croatia Progress Report. Brussels. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_13_283 (Erişim Tarihi: 07.02.2025)
- European Commission. (2014a). Serbia 2014 Progress Report. https://enlargement.ec.europa.eu/serbia-progress-report-2014_en (Erişim Tarihi: 28.01.2025)
- European Commission. (2014b). Montenegro 2014 Progress Report. https://enlargement.ec.europa.eu/montenegro-progress-report-2014_en (Erişim Tarihi: 04.03.2025)
- European Commission. (2015a). Albania 2015 Report. https://enlargement.ec.europa.eu/albania-report-2015_en (Erişim Tarihi: 02.04.2025)
- European Commission. (2015b). Kosovo 2015 Report. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=SWD%3A2015%3A215%3AFIN> (Erişim Tarihi: 08.04.2025)
- European Commission. (2016). The former Yugoslav Republic of Macedonia 2016 Report. https://enlargement.ec.europa.eu/former-yugoslav-republic-macedonia-report-2016-0_en (Erişim Tarihi: 12.02.2025)
- European Commission. (2020). The Marshall Plan and European Recovery. Brussels. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/mex_20_677 (Erişim Tarihi: 08.02.2025)
- European Commission. (2023). Albania 2023 Report. https://enlargement.ec.europa.eu/albania-report-2023_en (Erişim Tarihi: 07.04.2025)
- European Commission. (2024). North Macedonia 2024 Report. <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu> (Erişim Tarihi 12.02.2025)

- European Stability Initiative. (2002). The future of Kosovo: A blueprint for transition. Berlin – Sarajevo – Istanbul. <https://www.esiweb.org/> (Erişim Tarihi: 11.04.2025)
- Freedom House. (2023). Nations in Transit 2023: Albania. <https://freedomhouse.org/country/albania/nations-transit/2023> (Erişim Tarihi: 05.04.2025)
- Glenny, M. (2012). The Balkans: Nationalism, War and the Great Powers, 1804–2012. Penguin Books.
- Grabbe, H. (2006). The EU’s Transformative Power. Palgrave Macmillan.
- Güner, O. (2020). Anayasal İsim Değişikliği Bağlamında Kuzey Makedonya'nın Avrupa Birliği'ne Üyelik Süreci. Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, 9(1), 1–37.
- ICJ. (2007). Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro). International Court of Justice.
- Kavalalı, M. (2005). Avrupa Birliği Genişleme Süreci: AB'nin Merkez Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleriyle İlişkileri. Ankara: DPT Müsteşarlığı.
- Keil, S. ve Arkan, Z. (2014). The EU and Member State Building: European Foreign Policy in the Western Balkans. Routledge
- Kütük, D. (2019). Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlar'daki Dönüştürücü Gücü: Sırbistan Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Malcolm, N. (1996). Bosnia: A Short History. New York University Press.
- Özer, F. ve Ultan, M. Ö. (2021). Avrupa Birliği'ne Aday Statüsündeki Ülkelerin Siyasi ve Ekonomik Açılardan Karşılaştırılması. Yönetim Bilimleri Dergisi, 19(Özel Sayı), 29–56.
- Özgöker, U. ve Batı, G. F. (2017). Avrupa Birliği'nin Balkanlar Genişlemesi ve Balkan Ülkelerinde Barış ve Refaha Katkıları. Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, 3, 28-36.

- Özsöz, M. (2013). Batı Balkan Ülkelerinde Vize Serbestliği Süreci: Vize kolaylaştırma, Geri Kabul, Yol Haritası ve Vize Serbestliği. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları.
- Phillips, J. (2004). Macedonia: Warlords and Rebels in the Balkans. Yale University Press.
- Ramet, S. P. (2006). The Three Yugoslavias: State-Building and Legitimation, 1918–2005. Indiana University Press.
- Schimmelfennig, F. ve Sedelmeier, U. (2005). The Europeanization of Central and Eastern Europe. Cornell University Press.
- Solingen, E. (2008). Nuclear Logics: Contrasting Paths in East Asia and the Middle East. Princeton University Press.
- Subotić, J. (2010). Explaining difficult states: The problems of Europeanization in Serbia. *East European Politics and Societies*, 24(4), 595–616
- Szolucha, A. (2010). The EU and Enlargement Fatigue: Why Has the European Union Not Been Able to Counter Enlargement Fatigue? *Journal of Contemporary European Research*, 6(1), 1–16.
- Taşkın, Ö. (2018). Batı Balkanların Avrupa Birliği Bütünleşmesi. Yüksek Lisans Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Tezcan, G. (2019). Prespa Anlaşması ve Makedonya'nın İsim Değişikliği Süreci. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 16 (64), 375–390.
- Türkeş, M. ve Gökgöz, G. (2006). The European Union's Strategy Towards the Western Balkans: Exclusion or Integration? *East European Politics Societies and Cultures*, 20(4),659-690.
- Üçgen Dağdemir, E. (2004). Batı Balkan Ülkeleri İle Türkiye'nin Avrupa Birliğine Tam Üyelik Olasılıkları Üzerine Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 59(01).

Ünal, E. ve Kanat, S. (2023). Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Kapsamında Batı Balkanlar Stratejisi. *International Social Sciences Studies Journal*, 9(111), 7127-7134.

Varieties of Democracy Institute (V-Dem). (2024). V-Dem Dataset v14. <https://www.v-dem.net> (Erişim Tarihi: 19.03.2025)

Weber, B. ve Bassuener, K. (2013). House of Cards: The EU's 'Reinforced Presence' in Bosnia and Herzegovina. Democratization Policy Council.

World Bank. (2024). World Development Indicators. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> (Erişim Tarihi: 27.01.2025)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı - Soyadı : Ece ÇIRAK

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Ufuk Üniversitesi- İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Yüksek Lisans Öğrenimi : Ufuk Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü- Uluslararası
İlişkiler Anabilim Dalı- Tezli Yüksek Lisans Programı

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Tarih : 18.06.2025